



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

«ΘΑΛΗΣ – ΑΤΕΙΘ - Η δυναμική του συστήματος μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας στην Ελλάδα. Επιδράσεις στη βιοποικιλότητα»

Τελική Έκθεση Έργου

Επιστημονικά Υπεύθυνος: Βασιλική Λάγκα, Καθηγήτρια ΑΤΕΙΘ



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

«ΘΑΛΗΣ – ΑΤΕΙΘ - Η δυναμική του συστήματος μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας στην Ελλάδα. Επιδράσεις στη βιοποικιλότητα»

Ομάδα Έργου

Ερευνητική Ομάδα 1

Δρ. Βασιλική Λάγκα
Δρ. Francois Vallerand
Δρ. Ιωάννης Κάτανος
Δρ. Αριστοτέλης Λυμπερόπουλος
Δρ. Δημήτριος Χατζηπλής
Δρ. Βασίλειος Μπαμπίδης
Δρ. Βασίλειος Σκαπέτας
Δρ. Ιωάννης Μητσόπουλος
Δρ. Σταυρούλα Κυρίτση
Δρ. Αθανάσιος Ράγκος
Δρ. Δημήτριος Λουκοβίτης
Βασίλειος Μίχας
Άννα Σιάσιου
Χαράλαμπος Πίτερης
Ιωάννης Γρηγοριάδης
Θεονύμφη Σπιθούρη
Ηλίας Πατρινός
Ελισάβετ Πάλλα
Χασάν Μπαντάκ
Δρ. Ζαφείρης Αμπας

Ερευνητική Ομάδα 3

Δρ. Μαρία Καρατάσιου
Δρ. Ζωή Παρίση
Δρ. Ιωάννης Ισπικούδης
Δρ. Παρασκευή Σκλάβου
Δρ. Παναγιώτα Κωστοπούλου
Δρ. Γεωργία Γαλιδάκη
Δρ. Άννα Σιδηροπούλου
Δήμητρα Ράπτη
Στέφανος Ισπικούδης
Δημήτριος Καψάλης
Σουλτάνα Χατζηαγόρου
Αχιλλέας Ρούφης
Ζαχαρίας Γεωργούσης
Κωνσταντίνος Στεφόπουλος

Ερευνητική Ομάδα 2

Δρ. Κωνσταντίνος Γαλανόπουλος
Δρ. Αθανάσιος Ράγκος
Άννα Σιάσιου
Δρ. Ζαφείρης Αμπας

Ερευνητική Ομάδα 4

Δρ. Αντώνιος Ζδράγκας
Δρ. Γεώργιος Σαμούρης
Δρ. Ευγενία Μπεζιρτζόγλου
Δρ. Αθανάσιος Αλεξόπουλος
Δρ. Σταύρος Πλέσσας
Δρ. Θεόφιλος Παπαδόπουλος
Κυριακή Μαζαράκη
Βιργινία Γιαντζή
Αριστείδης Γιαννής



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή – Προφίλ - Στόχοι – Σκοποί	6
2. Αναλυτική περιγραφή των δράσεων	7
3. Αποτελέσματα	15
3.1. Εννοιολογικό πλαίσιο.....	15
3.2. Ιστορικά στοιχεία και εξέλιξη της ΜΑ.....	16
3.3. Διάρθρωση της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας στην Ελλάδα σήμερα.....	19
3.3.1. Γεωγραφική διασπορά και διαφοροποίηση των μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων.....	22
3.3.1.1. Θράκη.....	22
3.3.1.2. Μακεδονία.....	22
3.3.1.3. Ήπειρος.....	23
3.3.1.4. Θεσσαλία.....	23
3.3.1.5. Στερεά Ελλάδα.....	24
3.3.1.6. Πελοπόννησος.....	25
3.3.1.7. Κρήτη.....	26
3.3.2. Μετακινήσεις των κοπαδιών στον ελλαδικό χώρο	26
3.3.2.1. Διαδρομές των κοπαδιών και η επίδραση στο τοπίο.....	27
3.4. Ένα πολυλειτουργικό παραγωγικό σύστημα	30
3.4.1. Πολιτιστική κληρονομιά	31
3.4.2. Συμβολή στην αγροτική ανάπτυξη	34
3.4.2.1. Η διαδικασία αναπαραγωγής της μετακινούμενης εκμετάλλευσης.....	34
3.4.3. Περιβαλλοντική διάσταση	37
3.4.3.1. Το προφίλ των εκτρεφόμενων φυλών αιγοπροβάτων στο πλαίσιο του συστήματος.....	37
3.5. Διαχείριση των μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων	41
3.5.1. Έδαφος και φύση	43
3.5.2. Οργάνωση της εργασίας.....	46
3.5.3. Διαχείριση του κεφαλαίου	48
3.6. Λειτουργία, οικονομικότητα και αποτελεσματικότητα των μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων.....	50
3.6.1. Οικονομικότητα της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας	52
3.6.1.1. Θεσσαλία.....	53
3.6.1.2. Μακεδονία.....	54
3.6.1.3. Πελοπόννησος.....	55
3.6.1.4. Κρήτη.....	55
3.6.2. Αποτελεσματικότητα των μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων.....	56
3.7. Τυπολογική ανάλυση της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας	58
3.8. Μετακινούμενη αιγοπροβατοτροφία και η χρήση των βοσκοτόπων	60
3.9. Ποιότητα προϊόντων της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας	61
4. Προβλήματα και προοπτικές της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας	66
4.1. Διαρθρωτικά προβλήματα της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας	66



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

4.2. SWOT ανάλυση της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας στην Ελλάδα.....	68
5. Παραδοτέα και λοιπές εκροές	69
6. Συμπεράσματα	72
7. Ευχαριστίες προς άτομα εκτός έργου	73



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



1. Εισαγωγή – Προφίλ - Στόχοι – Σκοποί

Ο κλάδος της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας επιτελεί περιβαλλοντικές λειτουργίες, μέσω της χρήσης ορεινών βοσκοτόπων, διασφαλίζει αποδεκτά εισοδήματα και παράγει ποιοτικά παραδοσιακά προϊόντα. Έτσι, τα μετακινούμενα συστήματα αποτελούν παραδείγματα εκτατικών συστημάτων, τα οποία είναι κατάλληλα για την ανάπτυξη ορεινών και απομακρυσμένων περιοχών. Ο κύριος σκοπός αυτού του ερευνητικού προγράμματος είναι να παρέχει μια ολοκληρωμένη εξέταση όλων των συστατικών στοιχείων του μετακινούμενου συστήματος αιγοπροβατοτροφίας στην Ελλάδα. Μέσω μιας διεπιστημονικής προσέγγισης, η Ερευνητική Ομάδα στοχεύει στην κατανόηση της δυναμικής του συστήματος και στη διερεύνηση των διαρθρωτικών του χαρακτηριστικών, των ακολουθούμενων πρακτικών, των οικονομικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών των εκτροφών αλλά και των ίδιων των εκτροφών, των περιβαλλοντικών του επιδράσεων σε ορεινές και απομακρυσμένες περιοχές, των συνεπειών του στη διαχείριση των βοσκοτόπων, των γενετικών χαρακτηριστικών των μετακινούμενων ζώων και της ποιότητας του παραγόμενου γάλακτος και των μεταποιημένων προϊόντων. Για την πραγματοποίηση των σκοπών του Προγράμματος πραγματοποιήθηκε μια μεγάλης κλίμακας πρωτογενής έρευνα των μετακινούμενων κοπαδιών, με τη συμπλήρωση ερωτηματολογίων σε δείγμα των εκτροφών, την απόκτηση δειγμάτων αίματος από μετακινούμενα ζώα, τη συλλογή δειγμάτων γάλακτος και τυριού και, τέλος, τη συλλογή δεδομένων από βοσκοτόπους που χρησιμοποιούνται από μετακινούμενα κοπάδια. Η ανάλυση αυτών των δεδομένων αξιοποιεί ευρύ φάσμα σύγχρονων μεθοδολογικών εργαλείων. Τα αποτελέσματα του Ερευνητικού Προγράμματος παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για τη χάραξη πολιτικών και αναπτυξιακών στρατηγικών για την ελληνική κτηνοτροφία, εν γένει, με σκοπό την ενσωμάτωσή τους σε ολοκληρωμένα αναπτυξιακά σχέδια για τον αγροτικό χώρο, τα οποία θα αξιοποιούν τα τοπικά προϊόντα ποιότητας και θα προάγουν την περιβαλλοντική προστασία, αναστρέφοντας, ταυτόχρονα, τις τάσεις αποψίλωσης του αγροτικού πληθυσμού.

Σκοπός και στόχοι του Έργου

- Κατανόηση της δυναμικής του συστήματος. Δημιουργία βάσης δεδομένων των μετακινούμενων εκτροφών. Καταγραφή γενετικών χαρακτηριστικών των εκτρεφόμενων ζώων
- Αποκάλυψη των πολυλειτουργικών χαρακτηριστικών του συστήματος
- Εντοπισμός των πλεονεκτημάτων του συστήματος, λαμβάνοντας υπόψη την προστασία του περιβάλλοντος και την ανάπτυξη μειονεκτικών περιοχών
- Ανάλυση του κοινωνικοοικονομικού προφίλ των μετακινούμενων εκτροφών και των εκτροφών
- Βελτίωση της γνώσης σε ό,τι αφορά τη διαχείριση των βοσκοτόπων
- Εξέταση της ποιότητας του γάλακτος και των γαλακτοκομικών προϊόντων



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

2. Αναλυτική περιγραφή των δράσεων

Το Έργο είναι δομημένο σε 8 Δράσεις/Πακέτα Εργασίας

Δράση 1: Στατιστικά στοιχεία, διάρθρωση και τυπολογία των ελληνικών μετακινούμενων αιγοπροβατοτροφικών εκμεταλλεύσεων, ιστορική εξέλιξη της μετακινούμενης κτηνοτροφίας στην Ελλάδα

Ο κύριος αντικειμενικός σκοπός της Δράσης 1 είναι η κατανόηση της δυναμικής του μετακινούμενου αιγοπροβατοτροφικού συστήματος στην Ελλάδα. Διερευνήθηκε η ιστορική εξέλιξη του συστήματος στην Ελλάδα, ώστε να αξιολογηθεί η ιστορική του σημασία στη διαμόρφωση τοπίων και ιστορικών στοιχείων, τα οποία αναδεικνύουν τον πολυλειτουργικό του χαρακτήρα. Τα αποτελέσματα αυτής της Δράσης θα αξιοποιηθούν και σε επόμενες Δράσεις (π.χ. 2,3,4), ενώ η απόσταση μεταξύ των τόπων καλοκαιρινής και θερινής διαβίωσης ενδέχεται να αξιοποιηθεί ως κριτήριο για την ανάπτυξη τυπολογίας των μετακινούμενων εκτροφών (Δράση 2 και 4). Η διάρκεια της Δράσης 1 ήταν 28 μήνες (Ιανουάριος 2012 – Απρίλιος 2014). Οι συγκεκριμένες δράσεις που ανελήφθησαν για την εκπλήρωση των προαναφερθέντων στόχων περιγράφονται ακολούθως με συνοπτικό τρόπο

Α. Συγκέντρωση διαρθρωτικών δεδομένων από Υπηρεσίες του κτηνοτροφικού τομέα. Σε πρώτη φάση συγκεντρώθηκαν δεδομένα από το σύνολο των Κτηνιατρικών Υπηρεσιών της χώρας και συγκεκριμένα καταγράφηκε το σύνολο των αδειών μετακίνησης προς θερινό βοσκότοπο που εξέδωσαν οι υπηρεσίες αυτές. Σημειώνεται πως η μετακίνηση του κοπαδιού απαγορεύεται να γίνει χωρίς να έχει εκδοθεί η σχετική άδεια. Παράλληλα με τη διαδικασία αυτή, η οποία έγινε τηλεφωνικά/ηλεκτρονικά, ο ΟΠΕΚΕΠΕ παραχώρησε δεδομένα που αφορούν τα έτη 2009 – 2013. Στο πλαίσιο της έρευνας ελήφθησαν υπόψη οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των Περιφερειών.

Β. Προσδιορισμός του πραγματικού αριθμού των μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων. Μετά τη συγκέντρωση των απαραίτητων δεδομένων επιδιώχθηκε να εντοπιστεί ο πραγματικός αριθμός των εκμεταλλεύσεων, δηλαδή να εντοπιστούν οι «συστεγαζόμενες» εκμεταλλεύσεις. Πρόκειται για εκείνες τις εκμεταλλεύσεις που έχουν δηλωθεί σε διάφορα μέλη της ίδιας οικογένειας, αλλά αξιοποιούν τον ίδιο μηχανικό εξοπλισμό, σταβλίζονται μαζί και βόσκουν στην ίδια περιοχή, ενώ η οικονομική διαχείρισή τους βρίσκεται υπό την κοινή επίβλεψη της κτηνοτροφικής οικογένειας. Όπως γίνεται αντιληπτό, ο εντοπισμός αυτών των εκμεταλλεύσεων θα επιτρέψει να αποτυπωθεί η αληθινή εικόνα του κλάδου: μέσο μέγεθος, πραγματικός αριθμός, συγκέντρωση κοπαδιών σε μια περιοχή κλπ.

Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος πραγματοποιήθηκαν επισκέψεις σε όλη την Ελλάδα, όπου έγιναν συναντήσεις με άτομα καλά πληροφορημένα για το σύστημα, τα οποία γνώριζαν προσωπικά τους μετακινούμενους κτηνοτρόφους, σε θέση, έτσι, να δώσουν στοιχεία σχετικά με τις συστεγάσεις, το βαθμό συγγένειας των μελών κλπ.. Επίσης, υπήρξε επικοινωνία με διευθυντές Κτηνιατρικών και γεωπονικών υπηρεσιών, με σκοπό να σκιαγραφήσουν τα κύρια χαρακτηριστικά του συστήματος στην περιοχή τους.

Γ. Βιβλιογραφική ανασκόπηση. Εντοπίστηκαν πηγές λαογραφικού περιεχομένου σχετικές με τη μετακινούμενη κτηνοτροφία, ώστε να συγκεντρωθούν ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα για το σύστημα στην Ελλάδα και την Ευρώπη: εξέλιξη, σημασία, διαφοροποιήσεις κλπ.

Δ. Με την ολοκλήρωση της επεξεργασίας των δεδομένων καταρτίστηκαν τα παραδοτέα, τα οποία περιγράφονται στην σχετική ενότητα. Κατεγράφησαν με λεπτομέρεια οι περιοχές που αξιοποιούνται από μετακινούμενα κοπάδια, καθώς οι μετακινήσεις μεταξύ των περιοχών καλοκαιρινής και θερινής



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

διαβίωσης ξεπερνά, σε ορισμένες περιπτώσεις, τα 200 km, καθώς και τα διοικητικά όρια Νομών και Περιφερειών, οι οποίοι διαθέτουν διαφορετικά χαρακτηριστικά.

Δράση 2: Διερεύνηση των διαχειριστικών πρακτικών. Λογική και λειτουργία των μετακινούμενων αιγοπροβατοτροφικών συστημάτων

Στο πλαίσιο της Δράσης 2 πραγματοποιήθηκε εκτενής έρευνα σε αντιπροσωπευτικό δείγμα μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων από το σύνολο της χώρας. Στόχος ήταν να διερευνηθούν ζωοτεχνικές, διαχειριστικές, οικονομικές και κοινωνιολογικές παράμετροι, αλλά και να ερευνηθεί σε βάθος η λειτουργία του συστήματος ως προς τους εμπλεκόμενους και τις μεταξύ τους σχέσεις. Η Δράση 1 ήταν απαραίτητο προπαρασκευαστικό δείγμα για τις λουπές Δράσεις που ακολούθησαν. Πράγματι, η έναρξη της Δράσης 2 δεν θα ήταν εφικτή χωρίς τη Δράση 1, καθώς θα ήταν αδύνατη η δειγματοληψία. Έτσι, η διάρκεια της Δράσης 2 ήταν 38 μήνες (Αύγουστος 2012 – Σεπτέμβριος 2015). Οι συγκεκριμένες δράσεις που ανελήφθησαν για την εκπλήρωση των προαναφερθέντων στόχων περιγράφονται ακολούθως με συνοπτικό τρόπο

A. *Σχεδιασμός ερωτηματολογίου.* Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε στην Έρευνα (επισυνάπτεται στην παρούσα Έκθεση) σχεδιάστηκε με τέτοιο τρόπο ώστε να καλύψει όλες τις πτυχές της λειτουργίας της εκμετάλλευσης. Καταγράφεται η φυσιογνωμία της εκμετάλλευσης (μετακίνηση), η σύνθεση του κοπαδιού, η διαθέσιμη και καταβαλλόμενη εργασία (από την οικογένεια και από ξένους εργάτες, με διάκριση κατά εργασία, διάρκεια και χρονική περίοδο) και οι κλάδοι φυτικής και ζωικής παραγωγής. Σχετικά με το έδαφος, γίνεται διάκριση μεταξύ καλλιεργούμενων εκτάσεων και βοσκοτόπων, με περαιτέρω διάκριση σε θερινούς και χειμερινούς, και καταγράφεται το ενοίκιο, τεκμαρτό ή καταβαλλόμενο. Μεγάλο μέρος του ερωτηματολογίου αφιερώνεται στις διαχειριστικές πρακτικές στο κοπάδι: άμελξη, αναπαραγωγή, διατροφή, κτηνιατρική περίθαλψη, γενετική βελτίωση. Καταγράφονται αναλυτικά οι μεταβλητές δαπάνες, όλες οι μορφές σταθερού κεφαλαίου (αξία και έτος κτήσης), τα παραγόμενα προϊόντα, με διάκριση σε πρωτογενή και μεταποιημένα, και η πώλησή τους κατά φορέα. Στο επόμενο μέρος του ερωτηματολογίου καταγράφεται το προφίλ του εκτροφέα, η διαδικασία λήψης αποφάσεων, οι εκπαιδευτικές του ανάγκες, οι απόψεις του για την πολυλειτουργικότητα του συστήματος και το μέλλον του και οι στρατηγικές που αναλαμβάνει για την αντιμετώπιση της κρίσης. Στο τελευταίο μέρος του ερωτηματολογίου συγκεντρώνονται δεδομένα για μια ανάλυση εμπλεκόμενων μερών (stakeholder analysis).

B. *Δειγματοληψία και πραγματοποίηση πρωτογενούς έρευνας.* Το δείγμα προσδιορίστηκε σε 589 εκμεταλλεύσεις σε όλη την Ελλάδα. Η επιλογή των κτηνοτρόφων έγινε αρχικά με τη βοήθεια κτηνιάτρων, προέδρων κτηνοτροφικών συλλόγων και αιρετών, οι οποίοι υπέδειξαν συνεργάσιμους παραγωγούς. Ακολούθως, οι συμμετέχοντες υπέδειξαν άλλους συναδέλφους τους, ενώ δεν ήταν λίγοι οι κτηνοτρόφοι που δέχτηκαν να συμμετέχουν στην έρευνα μόλις τους προσέγγισε κάποιο μέλος της ερευνητικής ομάδας. Τελικά, έπειτα από την επεξεργασία των δεδομένων, το τελικό δείγμα αποτελείτο από 551 ερωτηματολόγια πλήρως συμπληρωμένα. Η κατανομή των εκμεταλλεύσεων κατά είδος ζώου, περιοχή και απόσταση μετακίνησης φαίνεται στον ακόλουθο Πίνακα. Η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων έγινε με προσωπικές συνεντεύξεις, με επισκέψεις μελών της ερευνητικής Ομάδας στο χώρο του παραγωγού, είτε στην εκμετάλλευση, εάν υπήρχε χώρος για τη συνέντευξη, είτε στο σπίτι, είτε και στα δύο. Σε αρκετές περιπτώσεις η συνέντευξη γινόταν σε καφενείο του χωριού ή εάν υπήρχε η δυνατότητα στο χώρο της τοπικής Κτηνιατρικής Υπηρεσίας. Ακόμα και σε περιπτώσεις στις οποίες η συνέντευξη δεν έγινε στην εκμετάλλευση, οι ερευνητές επισκέπτονταν τις περισσότερες από αυτές για τη λήψη φωτογραφικού



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

υλικού, εάν το επέτρεπε ο κτηνοτρόφος. Εξάιρεση αποτελούν οι συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν στις ορεινές διαβιώσεις, διότι σε κάποιες περιπτώσεις αυτές απείχαν ακόμα και 1 ώρα απόσταση από το χωριό/οικισμό. Δεν έλειψαν, βέβαια, οι περιπτώσεις στις οποίες η συνέντευξη έγινε στον ορεινό βοσκότοπο σε ολόκληρη την Ελλάδα, υπό τις προαναφερθείσες συνθήκες. Η διάρκεια της συνέντευξης ήταν κατ' ελάχιστον 1 ώρα, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, συνήθως διαρκούσε περί τα 90-100 λεπτά, αλλά δεν έλειψαν οι περιπτώσεις στις οποίες ξεπέρασε τις 3 ώρες, όταν οι παραγωγοί εξέφραζαν σκέψεις και προβληματισμούς πέραν των ερωτημάτων που τους ετίθεντο.

	Εκμεταλλεύσεις				Μέσο μέγεθος				Απόσταση μετακινήσεων (km)					
	Πρόβατα	Γίδια	Πρόβατα και γίδια	Σύν.	Πρό-βατα	Γίδια	Πρόβατα και γίδια	Σύν.	Τοπικές	<50	51-100	101-200	>201	Μ.Ο. (km)
Ήπειρος	51	1	16	68	275,61	400,00	424,13	312,38	0	8	23	28	9	125,59
Θεσσαλία	47	27	63	137	505,15	761,93	649,60	622,18	1	7	16	77	36	171,15
Στερεά Ελλάδα	80	15	45	140	316,16	495,87	464,24	383,01	30	31	22	34	23	104,90
Πελοπόννησος	44	17	16	77	390,55	309,06	356,00	365,38	8	44	19	5	1	53,57
Κρήτη	20	0	56	76	421,50	-	712,57	635,97	11	40	20	5	-	51,61
Θράκη	4	6	10	20	206,75	424,33	402,70	370,00	15	5	-	-	-	18,35
Μακεδονία	12	10	11	33	828,58	792,30	579,09	734,42	18	9	-	6	-	47,45
Σύνολο	258	76	217	551	385,56	580,70	574,19	486,76	83	144	100	155	69	102,82

Γ. Κωδικοποίηση και επεξεργασία δεδομένων. Αρχικά, έγινε κατάλληλη επεξεργασία στα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια. Ακολούθως, ξεκίνησε η διαδικασία κωδικοποίησης των δεδομένων (Στις μεταβλητές στις οποίες αυτό ήταν δυνατό). Στη συνέχεια ξεκίνησε η ηλεκτρονική καταχώρηση των στοιχείων σε πρόγραμμα της εφαρμογής MS Access 2007, η οποία δημιουργήθηκε αποκλειστικά για τους σκοπούς αυτής της έρευνας από τον εκλιπόντα συνεργάτη Ζαφείρη Άμπα.

Δ. Ανάλυση ζωοτεχνικών δεδομένων – Κατάρτιση εργασιών. Τα δεδομένα της έρευνας αξιοποιήθηκαν για την κατάρτιση των Παραδοτέων των Δράσεων 2 και 4, όπως αναφέρονται στη συνέχεια αυτής της Έκθεσης και της Έκθεσης της Δράσης 4.

Δράση 3: Διερεύνηση της γενετικής ποικιλότητας των μετακινούμενων πληθυσμών προβάτων και αιγών

Έπειτα από την καταγραφή των μετακινούμενων εκτροφών από κάθε γεωγραφική περιοχή στο πλαίσιο της Δράσης 1 καθορίστηκε δείγμα από κάθε γεωγραφική ενότητα της χώρας, με σκοπό την πραγματοποίηση αιμοληψιών από ζώα μετακινούμενων εκτροφών. Σκοπός της δειγματοληψίας και των ακόλουθων αιμοληψιών ήταν η διερεύνηση του βαθμού στον οποίο τα αιγοπρόβατα που εκτρέφονται σε μετακινούμενες εκτροφές έχουν επηρεαστεί από τη μη συστηματική διαχείριση των προγραμμάτων γενετικής βελτίωσης στην Ελλάδα. Με άλλα λόγια, επιδιώχθηκε να δοθεί μια ποσοτική απάντηση στο ερώτημα εάν η ΜΑ πράγματι διαδραματίζει το ρόλο της προστασίας των γενετικών πόρων.

Για τον καθορισμό του δείγματος των εκτροφών για γενετική ανάλυση ελήφθησαν υπόψη:

- Οι φυλές των προβάτων ή/και οι διασταυρώσεις αυτών που εκτρέφονται από τον παραγωγό κατά δήλωση του και
- Οι απόψεις των συναδέλφων, που συνέλεξαν τις πληροφορίες εκτροφής κατά την επίσκεψή τους στα πλαίσια της Δράσης 1, όσων αφορά τον φαινοτυπικό χαρακτηρισμό των φυλών και των διασταυρώσεων τους που παρατηρήθηκαν στις εκτροφές.



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Στόχος της δειγματοληψίας ήταν να επιτευχθεί η δυνατόν μεγαλύτερη συμμετοχή της παρατηρούμενης ποικιλότητας, όσον αφορά τις φυλές των προβάτων, στο δείγμα της κάθε γεωγραφικής περιφέρειας. Επίσης χρησιμοποιήθηκαν δείγματα DNA από προηγούμενες μελέτες χαρακτηρισμού των ελληνικών τοπικών καθαρών φυλών προβάτων και για όσες φυλές δεν υπήρχαν δείγματα καθαρών τοπικών φυλών έγιναν αιμοληψίες από Σταθμούς του ΕΘΙΑΓΕ ή συνεταιρισμούς επίσημα χαρακτηρισμένους ως φορείς φυλής. Η δειγματοληψία και ο γενετικός χαρακτηρισμός των καθαρών φυλών με τους επιλεγμένους γενετικούς δείκτες πραγματοποιήθηκε για λόγους σύγκρισης με τους διασταυρωμένους μετακινούμενους πληθυσμούς.

Αναλυτικά με την παραπάνω μέθοδο συλλέχθηκαν συνολικά 312 δείγματα από πρόβατα διασταυρωμένων μετακινούμενων προβάτων από 7 γεωγραφικά διαμερίσματα της χώρας και 300 από 13 καθαρές φυλές (βλ. ενότητα 3.4.3.1). Τα δείγματα επεξεργαζόταν στο εργαστήριο για γενετική ανάλυση σε συνεχή βάση και παράλληλα με τις δειγματοληψίες από περιοχή σε περιοχή. Η συλλογή αίματος πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με τις προδιαγραφές και τους κανονισμούς της χώρας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης από πτυχιούχους κτηνιάτρους σε σωληνάρια κενού των 6ml που περιείχαν αντιπηκτικό (EDTA, Vacutainer).

Γενωμικό DNA απομονώθηκε από φρέσκο ή παγωμένο αίμα, από τις αιμοληψίες που πραγματοποιήθηκαν, με την χρήση τυποποιημένου πρωτοκόλλου απομόνωσης DNA (PureLink Genomic DNA Mini Kit, Invitrogen by Life Technologies). Η ποιότητα και ποσότητα του DNA ελέγχθηκε με φασματοφωτόμετρο (NanoDrop 1000 Spectrophotometer, Thermo Scientific). Η συγκέντρωση του DNA για κάθε δείγμα διορθώθηκε στα 20 ng/μl μέσω αραιώσης με αποσταγμένο υπερκάθαρο νερό και μεταφέρθηκε σε πλάκες PCR 96 θέσεων.

Για το πρωτόκολλο γενετικής αποτύπωσης των γενετικών μαρτύρων χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της ταυτόχρονης πολλαπλής αλυσιδωτής αντίδρασης πολυμεράσης (Multiplex PCR reaction) για τον πολλαπλασιασμό 10 μικροδορυφορικών δεικτών (γενετικοί μάρτυρες) ταυτόχρονα (MAF214, OARAE129, OARCP49, OARFCB304, ILSTS005, ILSTS011, INRA063, OARFCB128, OARFCB20 και SRCRSP001) στο απομονωμένο DNA των δειγμάτων. Οι μικροδορυφορικοί δείκτες που επιλέχθηκαν για την γενετική ταυτοποίηση και τον χαρακτηρισμό των δειγμάτων της δράσης επιλέχθηκαν από τους συνιστώμενους μικροδορυφορικούς δείκτες, για τέτοιου είδους πληθυσμιακές μελέτες σε πρόβατα, από διεθνείς οργανισμούς (Food and Agriculture Organization (FAO, 2011) και International Society for Animal Genetics (ISAG, 2010)).

Όλες οι ταυτόχρονες-πολλαπλές αντιδράσεις (multiplex) PCR πραγματοποιήθηκαν σε όγκο 10 μl που περιείχαν 5-6 μl αναρραίωτα έτοιμα τυποποιημένα διαλύματα για multiplex PCR (KAPA2G Fast Multiplex PCR Kit, KAPABIOSYSTEMS), 3-4 μl μείγμα εκκινητών (0.3 μM από κάθε εκκινητή) and 1 μl (~20 ng) ελεύθερων σημασμένων νουκλεοτιδίων.

Η συνθήκες του θερμικού κυκλοποιητή για τον ταυτόχρονο πολλαπλασιασμό τμημάτων DNA, αποτελούταν από ένα αρχικό στάδιο αποδιάταξης στους 95°C για 3 λεπτά και ακολουθούσαν από 35 κύκλους 30 δευτερολέπτων στους 94°C, 90 δευτερολέπτων στους 60°C και 60 δευτερολέπτων στους 72°C, με τελική επέκταση στους 72°C για 10 λεπτά. Τα φθορίζοντα σημασμένα προϊόντα της αντίδρασης PCR διαχωρίστηκαν με αυτόματο αλληλουχική DNA (ABI 3500 Genetic Analyzer, Applied Biosystems).

Τα αλληλόμορφα μετρήθηκαν σύμφωνα με το βάρος τους, και το κάθε δείγμα γονοτυπήθηκε με την χρήση του λογισμικού STRand 2.4.59 (Toonen and Hughes, 2001).



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Δράση 4: Κοινωνιολογική προσέγγιση και τεχνικοοικονομική ανάλυση των μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων. Εκτίμηση της τεχνικής αποτελεσματικότητας των μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων και επιδράσεις των κοινωνικών, δημογραφικών και άλλων διαχειριστικών και τεχνικών παραμέτρων

Η διάρκεια της Δράσης 4 ήταν 23 μήνες (Νοέμβριος 2013 – Σεπτέμβριος 2015). Στο πλαίσιο της Δράσης πραγματοποιήθηκαν αναλύσεις των πρωτογενών δεδομένων που συλλέχθηκαν και καταχωρήθηκαν στο πλαίσιο της Δράσης 2. Συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκαν οι ακόλουθες αναλύσεις/μεθοδολογίες των οποίων τα αποτελέσματα παρατίθενται στα Παραδοτέα της Δράσης.

- Τεχνικοοικονομική ανάλυση – Περιγραφική ανάλυση
- Data envelopment analysis
- Two-step cluster analysis
- Confirmatory factor analysis

Έτσι, η Δράση 4 περιελάμβανε όλες εκείνες τις αναλύσεις/προσεγγίσεις που αφορούν στον κοινωνικό και οικονομικό ρόλο της ΜΑ, οι οποίες ουσιαστικά σκιαγραφούν και τις μελλοντικές προοπτικές του συστήματος. Ιδιαίτερης σημασίας ήταν και η διερεύνηση του πολυλειτουργικού ρόλου του συστήματος.

Δράση 5: Έκταση, βοσκοϊκανότητα και βιοποικιλότητα των βοσκοτόπων που χρησιμοποιούνται από μετακινούμενα συστήματα αιγοπροβατοτροφίας

Οι κύριες δραστηριότητες που αναπτύχθηκαν προκειμένου να επιτευχθούν οι ερευνητικοί στόχοι είναι:

1. *Διερεύνηση των εκτάσεων που χρησιμοποιούν οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι.* Στην πρώτη φάση της δράσης έγινε αναζήτηση περιοχών που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την πραγματοποίηση της έρευνας. Πραγματοποιήθηκαν επισκέψεις σε διάφορες περιοχές τόσο στα θερινά όσο και στα χειμερινά λιβάδια και προσπαθήσαμε να αναπτύξουμε συνεργασίες με κτηνοτρόφους προκειμένου να προχωρήσουμε στην εγκατάσταση των πειραματικών κλωβών.

2. *Αναζήτηση στοιχείων για τις εκτάσεις που χρησιμοποιούν οι μετακινούμενοι.* Προκειμένου να γίνει η καταγραφή και ο ακριβής προσδιορισμός των εκτάσεων που χρησιμοποιούν σήμερα και παλιότερα οι μετακινούμενοι αναζητήθηκαν στοιχεία από τον ΟΠΕΚΕΠΕ (σήμερα) και από την ΕΣΥΕ για το παρελθόν. Τα στοιχεία που μας διατέθηκαν από τον ΟΠΕΚΕΠΕ ήταν πολύ ακριβή γιατί μας δίνουν την έκταση, τη θέση του βοσκοτόπου καθώς και τον αριθμό των ζώων που τη χρησιμοποιούν. Όσον αφορά το παρελθόν επειδή δεν υπήρχε το καθεστώς των ενισχύσεων τα στοιχεία που αφορούν τη σχέση μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων και βοσκοτόπων είναι ελλιπής. Σημαντική δυσκολία στην όλη επεξεργασία και σύγκριση των δεδομένων είναι ότι τα στοιχεία από τις δύο διαθέσιμες πηγές που μπορούσαμε να έχουμε διαθέσιμα δεν είναι απόλυτα συγκρίσιμα μεταξύ τους

3. *Εγκατάσταση πειραματικών κλωβών για υπολογισμό παραγωγικού δυναμικού.* Βασιζόμενοι στα στοιχεία του ΟΠΕΚΕΠΕ και στα όσα γνωρίζαμε για τα λιβάδια που χρησιμοποιούν οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι από την πρώτη χρονιά της έρευνας ξεκίνησε η εγκατάσταση των πειραματικών κλωβών σε χειμερινά (Χ) και θερινά (Θ) λιβάδια η οποία συνεχίστηκε και ολοκληρώθηκε τον επόμενο χρόνο. Παρόλα αυτά σε πολλές περιοχές χρειάστηκε να εγκατασταθούν ξανά οι κλωβοί ακόμη και δύο φορές μέσα στο ίδιο έτος μια και ήταν πολύ έντονο το φαινόμενο της απώλειάς τους. Εγκαταστάθηκαν κλωβοί στην Μακεδονία, Ήπειρο, Θεσσαλία, Πελοπόννησο και Κρήτη. Συγκεκριμένα: Στόχος μας ήταν να δούμε τη βιοποικιλότητα και την παραγωγικότητα των βοσκοτόπων σε όλο το εύρος της ελληνικής επικράτειας. Η



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

μελέτη της βιοποικιλότητας των λιβαδικών εκτάσεων πραγματοποιήθηκε με δύο επισκέψεις κάθε έτος στις πειραματικές επιφάνειες μία στη μέση και μία στο τέλος της αυξητικής περιόδου προκειμένου να μπορέσουμε να καταγράψουμε αφενός τη διακύμανση της παραγωγικότητας των λιβαδιών, και αφετέρου όσο το δυνατόν καλύτερα τη σύνθεσή τους (ετήσια, πολυετή είδη). Αξίζει να σημειωθεί ότι υπήρξε πρόβλημα στις περιοχές με υψηλή πίεση βοσκής όπως η Σαμαρίνα Γρεβενών, όπου λόγω της υπερβόσκησης λόγω του μεγάλου αριθμού ζώων σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα δεν υπήρχαν φυτικά είδη προς αναγνώριση στα λιβάδια εκτός βέβαια από τους κλωβούς.

4. *Πιλοτική μελέτη καταγραφής των μεταβολών της έκτασης αντιπροσωπευτικών λιβαδιών.* Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την οικολογία του λιβαδικού τοπίου παρουσιάζει η αλλαγή/ές που πραγματοποιήθηκαν στις κύριες λειτουργικές ομάδες των λιβαδικών οικοσυστημάτων ανάλογα με την πίεση βόσκηση που ασκήθηκε. Προκειμένου να μελετήσουμε την επίδραση της αλλαγής αυτής, μελετήσαμε τις αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στις χρήσεις κάλυψης γης με τη βοήθεια των γεωγραφικών συστημάτων πληροφοριών στο όρος Λάκμος, στην Πίνδο και στο όρος Βέρμιο. Αυτές είναι περιοχές που συνεχίζουν να χρησιμοποιούνται και σήμερα από τη μετακινούμενη κτηνοτροφία δέχονται όμως διαφορετική πίεση βόσκησης. Έτσι, ενώ στην περιοχή του Λάκμου συνεχίζει να υπάρχει αρκετά υψηλός αριθμός μετακινούμενων ζώων, όπως και στην Πίνδο στο Βέρμιο έχει παρατηρηθεί μία σημαντική μείωση την τελευταία 20ετία.

5. *Βοσκοφόρτωση–Βοσκοϊκανότητα* Μέσα στους αρχικούς στόχους της Δράσης 5 ήταν να πραγματοποιηθεί ο υπολογισμός της βοσκοϊκανότητας και της βοσκοφόρτωσης σε Πανελλαδικό επίπεδο. Στην πορεία όμως αποδείχθηκε ότι ο αρχικός μας στόχος δεν ήταν και τόσο εύκολα πραγματοποιήσιμος. Οι κύριες αιτίες είναι οι εξής: δεν χρησιμοποιούνται συγκεκριμένα συστήματα βόσκησης στις περισσότερες περιοχές με αποτέλεσμα να ζώα να βόσκουν συνεχώς και ανεξέλεκτα και να μην μπορεί με ασφάλεια να υπολογιστεί η βοσκοφόρτωση. Ο υπολογισμός της βοσκοϊκανότητας επίσης συνάντησε δυσκολίες καθώς με την καταστροφή των κλωβών σε πολλές περιοχές δεν ήταν εφικτό να εκτιμηθεί το πραγματικό δυναμικό αυτών των περιοχών. Ωστόσο μπορέσαμε σε κάποιες περιοχές να διατηρήσουμε κάτω από καθεστώς προστασίας ορισμένες εκτάσεις έτσι ώστε να μπορούμε να υπολογίσουμε με μεγαλύτερη ασφάλεια τη βοσκοϊκανότητά τους. Επιπρόσθετα, υπολογίστηκε το ποσοστό χρησιμοποίησης των λιβαδιών ώστε να καταγραφεί ποιες περιοχές υπερβόσκονται ή έχουν μειωμένη πίεση βόσκησης. Ο υπολογισμός της βοσκοφόρτωσης και της βοσκοϊκανότητας των λιβαδιών είναι επιτακτική ανάγκη να γίνει σε πανελλήνιο επίπεδο όμως χρειάζεται τη συνδρομή όλων των φορέων και την αρωγή των κτηνοτρόφων όσο και της πολιτείας προκειμένου να είναι επιτυχής.

6. *Σύνθεση δείκτης ποικιλότητας.* Τόσο μέσα στους πειραματικούς κλωβούς όσο και εκτός δύο φορές ετησίως πραγματοποιήθηκε καταγραφή της σύνθεσης, της ποικιλότητας της λιβαδικής βλάστησης και συλλέχθηκαν δείγματα για υπολογισμό του παραγωγικού τους δυναμικού. Η καταγραφή της κάλυψης και σύνθεσης της βλάστησης πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο της γραμμής και του σημείου. Από την ανάλυση των στοιχείων προέκυψαν στοιχεία για τη βιοποικιλότητα, την παραγωγικότητα αλλά και την ομοιότητα μεταξύ των λιβαδικών εκτάσεων με ίδιο υψόμετρο.

7. *Επιδράσεις της μετακινούμενης κτηνοτροφίας στη διάρθρωση των λιβαδιών.* Τα στοιχεία που συλλέχθηκαν κατά τη διάρκεια της δράσης από τον ΟΠΕΚΕΠΕ αλλά και αυτά που προέκυψαν από τη μελέτη της διαχρονικής εξέλιξης των λιβαδιών με τη βοήθεια των γεωγραφικών συστημάτων πληροφοριών αναλύθηκαν στα πλαίσια μεταδιδασκτορικής εργασίας προκειμένου να αναλυθεί η επίδραση της μετακινούμενης κτηνοτροφίας στη διάρθρωση των λιβαδιών. Η μετακινούμενη κτηνοτροφία με την



απουσία της αλλά και με την παρουσία της ανάλογα με την έντασή της παρουσιάζει σημαντική επίδραση στη διάρθρωση των λιβαδικών εκτάσεων.

Δράση 6: Επιδράσεις των μετακινούμενων κοπαδιών αιγοπροβάτων στο τοπίο, τη βιοποικιλότητα και την παραγωγικότητα των βοσκοτόπων στο πλαίσιο των επερχόμενων κλιματικών αλλαγών

1. Διερευνήθηκαν οι επιπτώσεις των λιβαδοκτηνοτροφικών παραμέτρων (είδος ζώων, εποχή βόσκησης, σύστημα βόσκησης, κ.ά.) στη δομή και στη σύνθεση της φυτοκοινότητας. Τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν από τη Δράση 5 σχετικά με τη σύνθεση και την παραγωγικότητα των λιβαδιών συσχετίστηκαν με το είδος /είδη ζώων που βόσκουν το διάστημα που χρησιμοποιείται η κάθε λιβαδική έκταση καθώς και με τις κλιματοεδαφικές συνθήκες που επικρατούν προκειμένου να οδηγηθούμε σε ασφαλή συμπεράσματα για το πώς διαμορφώθηκε το λιβαδικό τοπίο.

2. Διερεύνηση της επίδρασης της νομαδικής κτηνοτροφίας στο τοπίο και πως αυτό διαμορφώνεται κάτω από την πίεση της βόσκησης ή την εγκατάλειψη της μετακινούμενης κτηνοτροφίας. Η βόσκηση ως εργαλείο στα χέρια του λιβαδοπόνου μπορεί να έχει θετικές και αρνητικές επιδράσεις. Όμως και η απομάκρυνση της βόσκησης μπορεί να επιφέρει σημαντικές επιδράσεις στο τοπίο και μάλιστα τις περισσότερες φορές αρνητικές. Τοποθετήσαμε πειραματικές επιφάνειες σε περιοχές με διαφορετικές εντάσεις βόσκησης καθώς και αβόσκητες και συγκρίναμε τα στοιχεία της βιοποικιλότητας και παραγωγικότητά τους. Με τη βοήθεια των γεωγραφικών συστημάτων πληροφοριών αναλύσαμε τις χρήσεις γης σε τρία ορεινά λιβάδια τα τμήματα διαφορετικές εντάσεις βόσκησης προκειμένου να αξιολογήσουμε την επίδραση στο λιβαδικό τοπίο. Στο ένα μάλιστα από αυτά μελετήσαμε την επίδραση του τοπίου σε πολύ μεγαλύτερο βάθος χρόνου (1945 -2009).

3. Μελέτη αντιπροσωπευτικής διαδρομής μετακίνησης από τα χειμερινά στα θερινά λιβάδια. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι διαδρομές που ακολουθούσαν τα κοπάδια κατά τη μετακίνησή τους από τα χειμαδιά (χειμερινά) λιβάδια στα ξεκαλοκαιριά (θερινά λιβάδια). Μετακινήσεις πραγματοποιούνταν με τα πόδια μέχρι κυρίως τη δεκαετία του 70 και 80 από διαφορετικές ομάδες μετακινούμενων: Σαρακατσάνους, Βλάχους, Κοπατσιάριδες και Καραγκούνηδες. Στα πλαίσια της δράσης προσπαθήσαμε να συλλέξουμε στοιχεία από όλες τις μετακινούμενες ομάδες κτηνοτρόφων προκειμένου να καταλήξουμε σε αυτήν που θα παρουσιάζαμε.

4. Συσχέτιση κλιματικών δεδομένων και αυξητικών μορφών. Μέσα από τη μελέτη της σύνθεσης και ποικιλότητας των λιβαδιών που χρησιμοποιεί η μετακινούμενη κτηνοτροφία αναζητήθηκαν είδη που είναι κοινά στη χαμηλή και υψηλή ζώνη. Τα είδη αυτά μελετήθηκαν υπό το πρίσμα των επερχόμενων κλιματικών αλλαγών. Μελετήθηκαν διαφορετικοί γενότυποι ειδών από τις δύο κύριες αυξητικές μορφές που επικρατούν στα ελληνικά λιβάδια αγρωστώδη και ψυχανθή και εξετάστηκαν οι μηχανισμοί προσαρμογής τους κάτω από ακραίες κλιματικές συνθήκες. Στα πλαίσια μεταδιδακτορικής εργασίας επιλέχθηκαν δύο είδη. Η προσέγγιση αυτή συμβάλλει στην εκτίμηση των επιπτώσεων των αλλαγών του κλίματος στην παραγωγικότητα των λιβαδικών και συνεπώς στην κτηνοτροφία αλλά και στις άλλες υπηρεσίες και τα αγαθά που προσφέρουν τα λιβαδικά οικοσυστήματα.

Δράση 7. Υγιεινή και ποιότητα του γάλακτος και των παραγόμενων γαλακτοκομικών προϊόντων από μετακινούμενες αιγοπροβατοτροφικές εκμεταλλεύσεις

Η υγιεινή και η ποιότητα του παραγόμενου γάλακτος στις εκτροφές των προβάτων επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες ζωοτεχνικής και κτηνιατρικής διαχείρισης. Η εμφάνιση μαστίτιδας επηρεάζει την ποιότητα και την υγιεινή του παραγόμενου γάλακτος γιατί αυξάνεται το μικροβιακό φορτίο, αυξάνεται



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ο αριθμός των σωματικών κυττάρων και είναι πιθανή η παρουσία παθογόνων μικροβίων. Το υψηλό μικροβιακό φορτίο και ο αυξημένος αριθμός σωματικών κυττάρων αλλοιώνουν τα χημικά και οργανοληπτικά χαρακτηριστικά του γάλακτος κι έτσι επηρεάζουν αρνητικά τις τυροκομικές του ιδιότητες.

Στόχος της έρευνας στη Δράση 7 ήταν να διερευνηθεί η υγιεινή και η ποιότητα του γάλακτος και των παραγόμενων προϊόντων στα μετακινούμενα ποιμνία κατά τη χειμερινή και τη θερινή περίοδο. Για το σκοπό αυτό η ερευνητική ομάδα παρακολούθησε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα μετακινούμενων ποιμνίων από την περιοχή της Θεσσαλίας σχετικά με την ποιότητα του παραγόμενου γάλακτος. Το δείγμα καθορίστηκε με βάση τα δεδομένα της Δράσης 1. Δείγματα γάλακτος ελήφθησαν για εξέταση τόσο κατά τη διάρκεια της χειμερινής όσο και της θερινής διαβίωσης για την ανάλυση των βασικών παραμέτρων (2 δειγματοληψίες κατά τη διαχείριση 2013, 1 δείγμα από τη θερινή διαβίωση 2013, 1 δείγμα από τη χειμερινή διαβίωση 2014 και 1 δείγμα από τη θερινή διαβίωση 2014. Η συλλογή των δειγμάτων πραγματοποιήθηκε από τα δοχεία συλλογής γάλακτος ή τις παγολεκάνες όπου υπήρχαν.

Τα δείγματα τα οποία συνελέγησαν σύμφωνα με συγκεκριμένο προγραμματισμό εξετάστηκαν για την Ολική Μικροβιακή Χλωρίδα (ΟΜΧ), τον αριθμό των σωματικών κυττάρων και την παρουσία παθογόνων μικροβίων. Τα παθογόνα μικρόβια που ανιχνεύτηκαν ταυτοποιήθηκαν σε μεγάλες ομάδες με ιδιαίτερη έμφαση στον *staphylococcus spp*, *listeria monocytogenes*, *salmonella spp* και *E. coli* 0157:H7. Εν συνεχεία έγιναν δοκιμές ευαισθησίας σε διάφορα αντιβιοτικά με έμφαση στον *staphylococcus spp*, ως δείκτη της επίκτητης αντοχής και δοκιμές της μοριακής βιολογίας για την περαιτέρω διερεύνηση των παθογόνων.

Χημικές αναλύσεις

- Ανάλυση για τον προσδιορισμό του λίπους, πρωτεϊνών, ολικών στερεών γάλακτος.

Προφίλ λιπαρών οξέων.

1. Εκτίμηση της ποιότητας του νωπού γάλακτος σε μετακινούμενες εκτροφές προβάτων και αιγών.

Για την επίτευξη της δράσης αυτής εφαρμόστηκε η καταμέτρηση της Ολικής μικροβιακής χλωρίδας (ΟΜΧ) ως δείκτη της υγιεινής του γάλακτος και η καταμέτρηση των σωματικών κυττάρων που έγινε στα διαπιστευμένα εργαστήρια (ΕΛΟΓΑΚ- ΕΛΓΟ ΔΗΜΗΤΡΑ).

2. Συσχέτιση της υγιεινής του γάλακτος με τη Δημόσια Υγεία.

Ανιχνεύθηκαν, ταυτοποιήθηκαν και τυποποιήθηκαν τα παρακάτω παθογόνα

Staphylococcus aureus

Listeria monocytogenes

Salmonella spp

E.Coli 0157: H7

3. Εκτίμηση του ποσοστού των κλινικών και υποκλινικών μαστιτίδων, ως κύρια αιτία υποβάθμισης της ποιότητας και της ποσότητας του παραγομένου γάλακτος.

4. Εκτίμηση ποιότητας γάλακτος

- Ανάλυση για τον προσδιορισμό του λίπους, πρωτεϊνών, ολικών στερεών γάλακτος.
- Προφίλ λιπαρών οξέων.



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

3. Αποτελέσματα

3.1. Εννοιολογικό πλαίσιο

Στοχεύοντας σε μια καλύτερη διάκριση των διαφορετικών μορφών της εποχικής μετακίνησης, παραθέτουμε λεπτομέρειες όσον αφορά στο λεξιλόγιο και τις ετυμολογίες:

– η λέξη **transhumance** (εποχιακή μετακίνηση) προέρχεται από τις λατινικές λέξεις « trans-au delà » (:πέρα) και « humus-la terre » (:γη), που σημαίνει μια μετακίνηση κοπαδιών διασχίζοντας (trans) καποια(ες) έκταση(εις) με κατοίκους, δραστηριότητες, χρήσεις και δικαιώματα.

Τα μονοπάτια, τα μέσα και τα δικαιώματα για πέρασμα από αυτές τις εκτάσεις αποτελούν τα συστατικά του συστήματος εποχιακής μετακίνησης

– Στα γαλλικά η λέξη « transhumance » είναι πολύ πρόσφατη ενώ στην ελληνική γλώσσα δεν υπάρχει αντιστοιχη (αναφερόμαστε σε αυτή ως *μετακινούμενες εκτροφές*), λογικό αφού οι Έλληνες κτηνοτρόφοι ήταν ιστορικά νομαδικός λαός.

– ο νομαδισμός προέρχεται από την ελληνική λέξη «νομάς=αυτός που εξασφαλίζει βοσκή για το κοπάδι του μετακινούμενος» κι «οδός=δρόμος» και αναφέρεται σε πληθυσμούς που οδηγούν τα κοπάδια τους μέσω μονοπατιών για να βρουν τροφή για τα ζώα τους

– **οι Νομάδες** είναι πληθυσμοί βοσκών των οποίων όλα τα μέλη ακολουθούν τα κοπάδια στις μετακινήσεις τους σύμφωνα με τη διαθεσιμότητα των πόρων ενώ στους κτηνοτρόφους Εποχιακής Μετακίνησης μόνο ένα μέρος της οικογένειας ή των μισθωτών υπαλλήλων (βοσκών) συνοδεύει τα κοπάδια. Σχετικά παραδείγματα στην Ελλάδα είναι αυτά των Αρβανιτοβλάχων και Σαρακατσαναίων, δηλαδή όταν δεν υπάρχει σταθερός οικισμός ούτε στα ορεινά ούτε στα πεδινά και οι προορισμοί παραθέρησης ή διαχείμασης μεταβάλλονται τακτικά. Από την άλλη πλευρά υφίσταται η έννοια του ημινομαδισμού, όταν υπάρχει ο σταθερός ορεινός οικισμός, με όλα τα αρχιτεκτονικά και πολεολογικά στοιχεία που φέρει ένας οικισμός και συνήθως πρόκειται για οικισμούς που γνώρισαν ιδιαίτερη ακμή στο παρελθόν. Οι πεδινές περιοχές που χρησιμοποιούνταν για διαχείμαση δεν ήταν πάντα σταθερές, αλλά ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα πολλές ποιμενικές οικογένειες κατευθύνονταν σε συγκεκριμένα χειμαδιά, κάθε φθινόπωρο. Σήμερα τα χειμαδιά είναι σταθερά, ενώ η αναζήτηση θερινών βοσκοτόπων μπορεί να οδηγήσει σε διάφορες ορεινές κτηματικές περιφέρειες.

Η λέξη **Pastoralisme** (Χωρική Κτηνοτροφία) προέρχεται από το λατινικό ρήμα « *pacere* - βόσκω ». Είναι «ένας τρόπος επιβίωσης και ένας τρόπος εκμετάλλευσης του περιβάλλοντος από πληθυσμούς που ζουν στις βοσκές και εκμεταλλεύονται τα οικόσιτα φυτοφάγα κοπάδια χρησιμοποιώντας τη φυσική βλάστηση, ως επι το πλείστον με εκτατικό τρόπο, ενώ συνδέονται λίγο πολύ και με άλλες διατροφικές πηγές, είτε στο πλαίσιο της εποχιακής μετακίνησης ή του νομαδισμού, είτε μέσω παραγωγής στην εκμετάλλευση (*Bourbouze & Chassany- 2008*)

Η μετακινούμενη αιγοπροβατοτροφία στην Ελλάδα εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο των συστημάτων μετακινούμενης κτηνοτροφίας που εντοπίζονται σε άλλες χώρες της ευρωπαϊκής Μεσογείου σήμερα (Γαλλία, Ιταλία, Ισπανία) και σε αυτό των εκτατικών συστημάτων χωρικής κτηνοτροφίας, που είναι ζωντανά στο σύνολο της ευρωπαϊκής ηπείρου. Πρόσφατα, η διακήρυξη του Koblenz, που υπογράφεται από οργανώσεις χωρικών κτηνοτρόφων από 17 χώρες της Ευρώπης – συμπεριλαμβανομένου και του Δικτύου Μετακινούμενων Κτηνοτρόφων – οριοθέτησε το πλαίσιο της μετακινούμενης κτηνοτροφίας ως συγγενές με συστήματα όπως των *crofters* της Σκωτίας, τους νομάδες της Πολωνίας, τους εκτατικούς εκτροφείς ταράνδων του Αρκτικού κύκλου (Λάπωνες – *Saami*) κ.ά., καθώς αντιμετωπίζει παρόμοιος



πολιτικούς, ρυθμιστικούς και διαρθρωτικούς περιορισμούς, αλλά παρέχει και παρεμφερή προϊόντα και υπηρεσίες.

3.2 Ιστορικά στοιχεία και εξέλιξη της ΜΑ

Παλιότερες πηγές σχετικά με τη ΜΑ μαρτυρούν μια διαρκή μείωση των μετακινούμενων κοπαδιών. Τα τελευταία 25-30 χρόνια ο πληθυσμός των μετακινούμενων αιγοπροβάτων στην Ελλάδα παραμένει σταθερός, αν και μειώνεται ο αριθμός των εκμεταλλεύσεων, που ουσιαστικά υποδεικνύει το σχηματισμό μεγαλύτερων, περισσότερο βιώσιμων κοπαδιών. Εντούτοις, αυτή η μείωση έχει ερμηνευτεί ως φθορά του συστήματος, με αποτέλεσμα η ΜΑ να έχει θεωρηθεί από πολλές πηγές «νεκρή». Στο πλαίσιο μιας γενικευμένης πολιτικής στήριξης των εντατικών συστημάτων παραγωγής, η οποία ενισχύθηκε περαιτέρω από τις πολιτικές της ΕΕ (Κοινή Αγροτική Πολιτική – ΚΑΠ) η ΜΑ δεν ενισχύθηκε ή και αγνοήθηκε ή και χαρακτηρίστηκε ως παρωχημένη και αναχρονιστική. Παρόλα αυτά, όπως θα φανεί στη συνέχεια, η ΜΑ στην Ελλάδα κάθε άλλο παρά «νεκρή» είναι σήμερα.

Η μετακινούμενη κτηνοτροφία στην περιοχή των Βαλκανίων έχει βαθιές ρίζες στο χρόνο. Γνωστή από τη βυζαντινή περίοδο (5ος αιώνας), εξαιτίας της σταδιακής ψύχρανσης του κλίματος που ευνοούσε τις φυσικές συνθήκες για την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας, αναπτύχθηκε ιδιαίτερα κατά την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας¹. Οι λόγοι της άνθησής της κατά την περίοδο αυτή είναι ποικίλοι: γεωγραφικοί, πολιτικοί, οικονομικοί, κοινωνικοί. Το ανάγλυφο της ευρύτερης περιοχής, με τα σχετικά ψηλά βουνά να βρίσκονται σε απόσταση όχι απαγορευτικά μακρινή από τις πεδιάδες και τα παράλια, αποτελεί το γεωγραφικό λόγο που ευνόησε την ανάπτυξη της μετακινούμενης κτηνοτροφίας. Επίσης οι ασθένειες και ιδιαίτερα η ελονοσία, που ήταν χαρακτηριστικό των πεδινών περιοχών, αποτέλεσε ένα σημαντικό παράγοντα αναζήτησης ορεινής διαβίωσης των κατοίκων, τουλάχιστο για κάποιο χρονικό διάστημα στη διάρκεια του χρόνου. Το ευρύτατο γεωγραφικό πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας διευκόλυνε τις διαδρομές των μετακινούμενων, που σε ορισμένες περιπτώσεις ήταν μακρινές, χωρίς να παρεμποδίζονται από εθνικά σύνορα. Από την άλλη πλευρά, η συνεχής μετακίνηση έδινε την αίσθηση της ελευθερίας και ανεξαρτησίας στους καταπιεζόμενους από τους οθωμανικούς πληθυσμούς της βαλκανικής. Οι παραπάνω λόγοι, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι μετακινούμενοι είχαν σε κάθε περίπτωση εξασφαλισμένη την καθημερινή διατροφή, τοποθετούσαν στην κοινωνική συνείδηση της εποχής τους μετακινούμενοι κτηνοτρόφους σε σχετικά υψηλή θέση στην κοινωνική ιεραρχία.

Χωρίς να καθορίζεται αν οι ως ανωτέρω μετακινήσεις συνεχίζονταν αδιάλειπτα από τότε έως τον 18^ο και 19^ο αιώνα, που η κτηνοτροφία γνώριζε σημαντική ανάπτυξη και ώθησε τις ορεινές κοινωνίες στην ακμή τους, η ιδιαίτερη ανάπτυξη της κτηνοτροφίας στον ορεινό ελλαδικό χώρο, κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, ενίσχυσε την τακτική των εποχικών μετακινήσεων κοπαδιών και ποιμενικών οικογενειών. Ωστόσο, σε συγκεκριμένες ιστορικές συγκυρίες παρατηρήθηκε περιορισμός των εποχικών μετακινήσεων στα ορεινά και παρατεταμένη παραμονή στα χειμαδιά.

Η εξέλιξη της μετακινούμενης κτηνοτροφίας δεν έχει μια γραμμική ιστορική συνέχεια, καθώς γνώρισε περιόδους μεγάλης άνθησης αλλά και περιόδους ύφεσης, ανάλογα με τις πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές συνθήκες των διαφόρων ιστορικών περιόδων, στη διάρκεια των οποίων μετασχηματίστηκε και έφτασε στη σημερινή της μορφή. Οι παράγοντες που έθεσαν εμπόδια στη

¹ Αναφέρεται ότι κοπάδια από την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη μετακινούνταν στα παράλια της Σμύρνης για να "ξεχειμωνιάσουν".



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



λειτουργία της μετακινούμενης κτηνοτροφίας είναι σε ένα πρώτο στάδιο (19^{ος} αιώνας και αρχές 20^{ου} αιώνα) πολιτικοί και στη συνέχεια (20^{ος} αιώνας) οικονομικοί και κοινωνικοί.

Οι πολιτικοί λόγοι της πρώτης περιόδου είναι αρχικά η προσάρτηση της Θεσσαλίας (1881) στο ελληνικό κράτος και της Μακεδονίας στη συνέχεια (1912). Έτσι, στην πρώτη περίπτωση μειώθηκε ο αριθμός των μετακινούμενων κτηνοτρόφων από τα χειμαδιά προς τους ορεινούς οικισμούς της Μακεδονίας. Αυτό συνέβη διότι επιβλήθηκαν δασμοί στα σύνορα και οι έλεγχοι εκεί ήταν πιο εντατικοί, καθώς οι ορεινοί οικισμοί του μακεδονικού χώρου εξακολουθούσαν να ανήκουν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ενώ τα χειμαδιά του Θεσσαλικού κάμπου πέρασαν στο ελληνικό κράτος. Οι περιορισμοί εντάθηκαν περαιτέρω το 1912, διότι οι ΜΑ ήταν υποχρεωμένοι να διασχίζουν περισσότερα εθνικά σύνορα. Έτσι, εκ των πραγμάτων προσαρμόσαν τις διαδρομές τους στους νέους γεωγραφικούς περιορισμούς. Ο παράγοντας όμως που αποτέλεσε το μεγαλύτερο πλήγμα για την μετακινούμενη κτηνοτροφία ήταν η αγροτική μεταρρύθμιση της δεκαετίας του 1920, που στέρησε από τους μετακινούμενους τους χειμερινούς βοσκοτόπους, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια.

Όπως προαναφέρθηκε, η ΜΑ γνώρισε ιδιαίτερη ακμή κατά την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι κτηνοτρόφοι ήταν οργανωμένοι με τη μορφή του τσελιγκάτου. Οι κίνδυνοι της μετακίνησης (άγρια ζώα, κλέφτες κλπ) ώθησε τους ιδιοκτήτες των μικρών κοπαδιών να συνενωθούν μεταξύ τους, να σμίξουν, σε ένα ιδιότυπο άτυπο συνεταιρισμό ως «σμίχτες». Αρχηγός του τσελιγκάτου ήταν ο κάτοχος του μεγαλύτερου κοπαδιού, ο οποίος ταυτόχρονα ήταν άτομο με γνωριμίες στον κρατικό μηχανισμό, τους ιδιοκτήτες των τσιφλικιών στις πεδινές εκτάσεις και τους ισχυρούς πολιτικά τοπικούς παράγοντες. Το τσελιγκάτο παρείχε στους σμίχτες οικονομική ασφάλεια, αλλά ταυτοχρόνως κοινωνική και πολιτική προστασία.

Κατά την περίοδο αυτή το τσελιγκάτο συνεργαζόταν στενά και λειτουργούσε συμπληρωματικά με το τσιφλίκι: από τη μια μεριά το τσελιγκάτο χρειαζόταν πεδινές εκτάσεις για να ξεχειμωνιάσουν τα κοπάδια (τα «χειμαδιά»), από την άλλη πλευρά το τσιφλίκι άφηνε ούτως ή άλλως σε αγρανάπαυση κάθε χρόνο κάποιες από τις εκτάσεις του (τις ντάμκες), ως πρακτική βελτίωσης της γονιμότητας των εδαφών. Οι εκτάσεις λοιπόν αυτές ενοικιάζονταν από τα τσελιγκάτα. Ο τσιφλικός είχε κάθε συμφέρον να παραχωρήσει αυτές τις εκτάσεις προς ενοικίαση, καθώς στο τέλος της περιόδου είχε αφενός το αντίτιμο της ενοικίασης σε χρήμα και αφετέρου τη φυσική λίπανση των εκτάσεων λόγω της εξάμηνης παρουσίας των ζώων.

Αυτή η συμπληρωματικότητα διαρρηγνύεται κατά τη δεκαετία του 1920 με την άφιξη των προσφύγων από την Μικρά Ασία, καθώς η Συνθήκη της Λωζάνης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας το 1923 υποχρέωνε την ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ των δύο χωρών². Η άφιξη χιλιάδων προσφύγων και η εγκατάστασή τους κατά κύριο λόγο στις αγροτικές περιοχές της βόρειας Ελλάδας υποχρέωσε την τότε ελληνική κυβέρνηση να απαλλοτριώσει τα τσιφλικά και να διαμοιράσει τις εκτάσεις στους πρόσφυγες αλλά και στους γηγενείς ακτήμονες. Αυτή η αγροτική μεταρρύθμιση στέρησε από τη μετακινούμενη κτηνοτροφία τις ζωτικής σημασίας πεδινές εκτάσεις, γεγονός που δημιούργησε μεγάλα προβλήματα στη λειτουργία της και σε πολλές περιπτώσεις προκάλεσε συγκρούσεις με τους γεωργούς των πεδινών εκτάσεων.

² Προφορικές μαρτυρίες (Αύγουστος 2013) από εναπομείναντες Έλληνες κατοίκους αναφέρουν μετακινούμενα κοπάδια και οικογένειες στο νησί της Ίμβρου μέχρι τη δεκαετία του 1960. Οι μετακινήσεις διαρκούσαν 3 περίπου μήνες και πραγματοποιούνταν από χωριά με κυρίαρχο τον ελληνικό πληθυσμό (Άγιοι Θεόδωροι και Αγρίδια), σε μικρή απόσταση, προς τα βουνά του Προφήτη Ηλία. Η οικογένεια στο σύνολό της συνόδευε το κοπάδι και διέμενε στην ορεινή περιοχή, όπου συμμετείχε στη διαχείριση του κοπαδιού (βοσκή, άμελξη) και τυροκομούσε. Τα παραγόμενα τυριά φυλάσσονταν σε σπηλιές και καταναλώνονταν στην χειμερινή διαμονή των οικογενειών.



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

3.2.1. Ύφεση και εγκατάσταση

Ορισμένοι τσελιγκάδες, προκειμένου να έχουν σχετική ανεξαρτησία από τους τσιφλικάδες, είχαν αγοράσει πεδινές εκτάσεις από τους αποχωρούντες τούρκους τσιφλικάδες λόγω της προσάρτησης της Θεσσαλίας στο ελληνικό κράτος, τις οποίες χρησιμοποιούσαν ως χειμαδιά. Οι εκτάσεις αυτές επειδή δεν καλλιεργούνταν, δεν περιλήφθηκαν στις εκτάσεις που απαλλοτριώθηκαν από την αγροτική μεταρρύθμιση κατά τη δεκαετία του 1920. Έτσι, οι συγκεκριμένοι ιδιοκτήτες ήταν κάτοχοι σημαντικών εκτάσεων μεταπολεμικά, οι οποίες με τη χρήση της τεχνολογίας άρχισαν να καλλιεργούνται, γεγονός που επέτρεψε την ιδιαίτερη οικονομική και κοινωνική τους άνοδο³.

Κατά τη διάρκεια της αγροτικής μεταρρύθμισης, ορισμένοι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι διαβλέποντας τον κίνδυνο της έλλειψης χειμερινών βοσκοτόπων εγκαταστάθηκαν και έγιναν δικαιούχοι γεωργικού κλήρου, γεγονός που αποτέλεσε την αρχή της σταδιακής διάλυσης του τσελιγκάτου. Σύμφωνα με στοιχεία που παραθέτει ο Συράκης (1924), την περίοδο εκείνη 13.700 οικογένειες μετακινούνταν μαζί με τα κοπάδια τους εκ των οποίων 5.956 οικογένειες Σαρακατσαναίων, 786 οικογένειες Αρβανιτόβλαχων, 3.409 οικογένειες Κουτσόβλαχων και 3.549 οικογένειες χωρικών (που δεν ενέπιπταν σε κάποια από τις προηγούμενες κατηγορίες). Η μεγαλύτερη όμως εγκατάσταση, η οποία ουσιαστικά σήμαινε και το τέλος του τσελιγκάτου, έγινε με το Νόμο 1223 το 1938. Σύμφωνα με το Νόμο αυτό, οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι, οι οποίοι μέχρι τότε δεν ήταν εγγεγραμμένοι, ήταν υποχρεωμένοι να εγγραφούν στα δημοτολόγια των κοινοτήτων όπου διαχείμαζαν, με συγκεκριμένους περιορισμούς ανά κοινότητα. Με το νόμο αυτό το κράτος είχε διπλό στόχο: αφενός να τους καταγράψει και να τους επιβάλλει τις υποχρεώσεις των ελλήνων πολιτών (π.χ. φορολόγηση, στρατολόγηση κλπ), αφετέρου να τους εξασφαλίσει πρόσβαση στους κοινοτικούς βοσκοτόπους. Ουσιαστικά λοιπόν η χρονική περίοδος από την αγροτική μεταρρύθμιση έως το τέλος των πολέμων ήταν μια περίοδος ριζικών αλλαγών που οδήγησαν σε ύφεση και σημαντικούς μετασχηματισμούς την ΜΚ. Κατά την περίοδο αυτή διαλύεται οριστικά ο ιδιότυπος συνεργατικός σχηματισμός του τσελιγκάτου και οι κτηνοτρόφοι λειτουργούν ως μεμονωμένες οικογενειακές κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις.

Με το ξέσπασμα του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, οι μετακινήσεις στους ορεινούς βοσκότοπους περιορίστηκαν σε σημαντικό βαθμό. Οι συνθήκες της πείνας και εξαθλίωσης που επικράτησαν για αρκετά έτη ανάγκασαν σημαντικό ποσοστό μετακινούμενων κτηνοτρόφων να παραμείνουν στα πεδινά και να ασχοληθούν παράλληλα με τη γεωργία, δίνοντας συνεχή μάχη για επιβίωση. Κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα οικονομικοί και κοινωνικοί λόγοι οδηγούν σε ακόμη μεγαλύτερη ύφεση τη ΜΚ. Ο εκσυγχρονισμός και η εκμηχάνιση της γεωργίας τής στέρησε ακόμη περισσότερους βοσκότοπους, καθώς τους μετέτρεψε σε καλλιεργούμενες εκτάσεις. Παράλληλα, η έλλειψη εκσυγχρονισμού της ΜΚ, οι χαμηλές τιμές των κτηνοτροφικών προϊόντων, οι δυνατότητες καλύτερα αμοιβόμενης εργασίας σε άλλους τομείς της οικονομίας, αλλά και η κοινωνική απαξίωση του επαγγέλματος του κτηνοτρόφου, με την ταυτόχρονη

³ Η περίπτωση του χωριού Μαργαρίτι στη Θεσπρωτία είναι χαρακτηριστική των εξελίξεων στη μετακινούμενη κτηνοτροφία κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Σύμφωνα με στοιχεία των Kayser et al. (1989) στο Μαργαρίτι και στην ευρύτερη περιοχή του χωριού η μετακινούμενη κτηνοτροφία επιτελείτο από παλιά και μέχρι το 1970 περίπου από Σαρακατσάνους και Αρβανιτόβλαχους, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην περιοχή μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Παρά το ότι απέκτησαν περιουσίες (ελαιόδεντρα) στον κάμπο, εξακολούθησαν τη μετακίνηση προς το Γράμμο ή την Κόνιτσα, με ορισμένα ή και όλα τα μέλη της οικογένειας να μετακινούνται μαζί με το κοπάδι. Τα μέλη που δεν μετακινούνταν ασχολούνταν με τις γεωργικές εργασίες, αναδεικνύοντας μια μορφή πολυαπασχόλησης στο πλαίσιο μιας ενιαίας οικογενειακής γεωργικής επιχείρησης. Η μετακίνηση των οικογενειών προς τις περιοχές αυτές συνεχίζεται μέχρι και σήμερα, όπως επιβεβαιώνεται και από τα πρόσφατα στατιστικά στοιχεία. Κατά την εποχή της έρευνας μετακινούνταν 8.700 πρόβατα, τετραπλάσια από τα μη μετακινούμενα, τα οποία εξασφάλιζαν ένα καλό βιοτικό επίπεδο σε σχέση με τους γεωργούς της περιοχής. Η κτηνοτροφία της περιοχής, μετακινούμενη ή μη, επιτελείτο από κτηνοτρόφους με ορεινή καταγωγή κατά συντριπτικό ποσοστό.



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

αλλαγή του προτύπου διαβίωσης, οδήγησαν είτε τους ίδιους τους κτηνοτρόφους είτε τα παιδιά τους να εγκαταλείψουν το επάγγελμα και να μεταναστεύσουν προς τα αστικά κέντρα της χώρας ή και το εξωτερικό. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε σε συρρίκνωση της ΜΚ κατά τις επόμενες δεκαετίες, κυρίως ως προς τον αριθμό των μετακινούμενων κοπαδιών, παρά σε σχέση με τον αριθμό των εκτρεφόμενων ζώων.

Ο βαθμός στον οποίο η ΜΑ εξακολουθεί να ασκείται σήμερα στη χώρα, ο τρόπος άσκησης και οι λόγοι που συνηγορούν στη συνέχιση του συστήματος μέχρι τις μέρες μας αναπτύχθηκαν διεξοδικότερα σε αντίστοιχα σημεία του παρόντος δελτίου. Η γενικότερη εικόνα που διαμορφώνεται είναι πως η ανθεκτικότητα της ΜΑ στο χρόνο και κάτω από μεταβαλλόμενες, αντίξοες και ίσως και εχθρικές συνθήκες είναι αξιοσημείωτη και οφείλεται σε σημαντικό βαθμό στην προσαρμοστικότητα της. Ο οικογενειακός χαρακτήρας, το δέσιμο με τον τόπο και τη γη, η παράδοση και η εξοικονόμηση πόρων αποτελούν ορισμένους μόνο από τους λόγους που διατήρησαν τη μετακίνηση ως σύστημα εκτροφής, αλλά με σημαντικά στοιχεία καινοτομίας και προσαρμογής στις απαιτήσεις της σύγχρονης αγροτικής οικονομίας, σε νέα παραγωγικά πρότυπα και σε ένα σύγχρονο πρότυπο διαβίωσης.

3.3. Διάρθρωση της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας στην Ελλάδα σήμερα

Η ιστορική εξέλιξη του συστήματος ΜΑ το έχει εντάξει εντός των σύγχρονων εκτατικών συστημάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Υπό το πρίσμα αυτό, η λειτουργία του συστήματος υπόκειται σε προβλήματα που διαφέρουν σημαντικά με αυτά που αντιμετώπιζαν οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι των περασμένων δεκαετιών και ιστορικών περιόδων, χωρίς όμως αυτό να μεταβάλλει την ουσία των επιδιώξεών τους. Η έλλειψη σαφούς αναγνώρισης του συστήματος, η για χρόνια λανθασμένη επικρατούσα αντίληψη πως πρόκειται για ένα σύστημα νεκρό ή, στην καλύτερη περίπτωση, αναχρονιστικό και το γενικότερο πλαίσιο της ασκούμενης πολιτικής (Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) της ΕΕ), είχε ως αποτέλεσμα το σύστημα να εξετάζεται με κριτήρια κοινά με άλλα συστήματα εκτροφής που όμως είναι διαφορετικά στην ουσία, τη φιλοσοφία και το διαχειριστικό τους προφίλ. Το ζήτημα αυτό είναι κοινό για τα συστήματα εκτατικής/χωρικής κτηνοτροφίας σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Η ΜΑ σήμερα στην Ελλάδα ασκείται από 3051 εκμεταλλεύσεις (2011), σύμφωνα με στοιχεία του ΟΠΕΚΕΠΕ. Ο αριθμός αυτός αναφέρεται σε πραγματικές εκμεταλλεύσεις και όχι στους κωδικούς εκμεταλλεύσεων που είναι εγγεγραμμένες στις βάσεις δεδομένων των αρμόδιων υπηρεσιών. Η διάκριση αυτή ήταν απαραίτητη διότι συχνά τα μέλη μιας οικογένειας διαθέτουν το καθένα τον δικό του κωδικό εκτροφής, εντούτοις τα ζώα εκτρέφονται από την οικογένεια συλλογικά και ο έλεγχος των μέσων παραγωγής βρίσκεται κάτω από τον κοινό έλεγχο της οικογένειας (*συστεγαζόμενες εκμεταλλεύσεις*). Έτσι, δεδομένου πως εκπληρώνονται οι προϋποθέσεις που θέτουν οι Gasson and Errington (1993), είναι λογικό και επιβεβλημένο η οικογενειακή μετακινούμενη κτηνοτροφική εκμετάλλευση να εξετάζεται ως μια ολότητα και όχι ως μεμονωμένοι κωδικοί. Σημειώνεται πως εάν εξεταστούν μόνο οι κωδικοί των εκμεταλλεύσεων, ο αριθμός τους ανέρχεται σε 3915.

Η συγκέντρωση στοιχείων που περιγράφουν τη διάρθρωση του κλάδου σήμερα στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερα επίπονη και σήμερα, αφενός λόγω προβλημάτων στον ορισμό των μετακινούμενων κοπαδιών, αφετέρου δε στην έλλειψη μιας ολοκληρωμένης βάσης δεδομένων. Τα στοιχεία που παρατίθενται είναι του ΟΠΕΚΕΠΕ και αφορούν στο έτος 2011. Οι συστεγαζόμενες εκμεταλλεύσεις εντοπίστηκαν μέσα από προσωπική διαζώσης επικοινωνία με τις Κτηνιατρικές Υπηρεσίες όλης της Ελλάδας, καθώς και σε συνεργασία με πληροφορητές σε ορεινές και πεδινές κοινότητες. Σύμφωνα με τα επεξεργασμένα δεδομένα, προκύπτει ότι το επίκεντρο της μετακινούμενης κτηνοτροφίας στην Ελλάδα σήμερα εξακολουθεί να είναι η Θεσσαλία, όπου εντοπίζονται 805 εκμεταλλεύσεις (26,4%) που εκτρέφουν περίπου



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

338 χιλ.ζώα (33%). Με μικρή διαφορά ως προς τον αριθμό των εκμεταλλεύσεων ακολουθεί το γεωγραφικό διαμέρισμα της Στερεάς Ελλάδας (787, 25,8%) με πολύ μικρότερο αριθμό εκτρεφόμενων ζώων (214 χιλ. ζώα, 20,9%). Τρίτη σε σημασία ως προς τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της μετακίνησης είναι η Πελοπόννησος (19,7% των εκμεταλλεύσεων και 16,8% των ζώων), ενώ ακολουθούν οι υπόλοιπες Περιφέρειες με μικρότερα ποσοστά.

	Χειμερινές διαβιώσεις					Θερινές διαβιώσεις				
	Εκμ.	%	Εκτρ. Ζώα	%	Μέσο μέγεθος	Εκμ.	%	Εκτρ. Ζώα	%	Μέσο μέγεθος
Στερεά Ελλάδα	787	25,8	214328	20,9	272,3	659	21,6	171151	16,7	259,7
Θεσσαλία	805	26,4	337967	33,0	419,8	452	14,8	139785	13,7	309,3
Πελοπόννησος	601	19,7	172157	16,8	286,5	618	20,3	176851	17,3	286,2
Ηπειρος	339	11,1	101796	9,9	300,3	470	15,4	160666	15,7	341,8
Θράκη	96	3,1	32050	3,1	333,9	96	3,1	32050	3,1	333,9
Κρήτη	172	5,6	62493	6,1	363,3	172	5,6	62493	6,1	363,3
Μακεδονία	230	7,5	89004	8,7	387,0	563	18,5	266799	26,1	473,9
Νησιά	21	0,7	13747	1,3	654,6	21	0,7	13747	1,3	654,6
ΣΥΝΟΛΟ	3051	100,0	1023542	100,0	335,5	3051	100,0	1023542	100,0	335,5

Πηγή: ΟΠΕΚΕΠΕ (Επεξεργασία δεδομένων)

Αυτή η διάρθρωση του συστήματος υποδεικνύει σημαντικές διαφορές στο μέσο μέγεθος των εκμεταλλεύσεων μεταξύ περιοχών. Έτσι, ενώ η μέση μετακινούμενη εκμετάλλευση στην Ελλάδα εκτρέφει 335,5 ζώα, το μέγεθος αυτό διαφοροποιείται μεταξύ περιοχών σε σημαντικό βαθμό. Η νότια ηπειρωτική χώρα διακρίνεται για μικρού μεγέθους εκμεταλλεύσεις, με μεγέθη 272,3 ζώα και 286,5 ζώα σε Στερεά Ελλάδα και Πελοπόννησο αντίστοιχα, ενώ στη βόρεια Ελλάδα το μέσο μέγεθος είναι σημαντικά μεγαλύτερο: 419,8 ζώα στη Θεσσαλία, 387,0 ζώα στη Μακεδονία. Η εξέταση του μέσου μεγέθους έχει σημασία διότι είναι ένας από τους παράγοντες που αντανακλούν την παραγωγικότητα, την οικονομικότητα και, εν γένει, τη βιωσιμότητα των εκμεταλλεύσεων, ενώ αναδεικνύουν και τη σημασία της μετακίνησης στη λειτουργία της ελληνικής κτηνοτροφίας ανά περιοχή. Εντούτοις, δεν μπορεί να αποδώσει ασφαλή συμπεράσματα αν δεν λαμβάνεται υπόψη η διαχειριστική επίδραση, το είδος του εκτρεφόμενου ζώου, η εκτρεφόμενη φυλή, το είδος και οι τιμές των προϊόντων και άλλοι παράγοντες που αναπτύσσονται στις σχετικές ενότητες του παρόντος δελτίου.

Σχετικά με το είδος των εκτρεφόμενων ζώων, εκτιμάται ότι εκτρέφονται περίπου 760 χιλ. μετακινούμενα πρόβατα και 260 χιλ. περίπου αίγες σε ολόκληρη τη χώρα. Η δυσκολία της εκτίμησης έγκειται στο ότι ένας μεγάλος αριθμός εκμεταλλεύσεων σε ολόκληρη τη χώρα εκτρέφει αίγες και πρόβατα συγχρόνως, στο πλαίσιο της ίδιας εκμετάλλευσης, ακόμα και του ίδιου «κωδικού», ώστε τα διαθέσιμα στοιχεία να είναι αδύνατο να αποκαλύψουν τον ακριβή αριθμό εκτρεφόμενων ζώων από κάθε είδος. Αυτό που προκύπτει από τα στοιχεία, όμως, είναι ότι η σημασία της αιγοτροφίας και της προβατοτροφίας διαφοροποιείται μεταξύ περιοχών. Έτσι, οι προβατοτροφικές εκμεταλλεύσεις επικρατούν σε ολόκληρη την Κεντρική Ελλάδα (Θεσσαλία, Στερεά Ελλάδα, Ήπειρος), μαζί μάλιστα με τις εκμεταλλεύσεις που εκτρέφουν αίγες και πρόβατα μαζί. Στις υπόλοιπες περιοχές, η σημασία της αιγοτροφίας είναι κλιμακούμενα υψηλότερη. Στην Πελοπόννησο οι αμιγώς αιγοτροφικές εκμεταλλεύσεις αντιστοιχούν στο 28% περίπου του συνόλου, καθώς επικρατούν στους βραχώδεις βοσκοτόπους της Λακωνίας. Στη Θράκη υπάρχουν



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ελάχιστες αμιγώς προβατοτροφικές εκμεταλλεύσεις, ενώ επικρατούν οι μικτές, ακολουθούμενες από τις αμιγώς αιγοτροφικές. Στην Κρήτη το ποσοστό των μικτών εκμεταλλεύσεων είναι πολύ σημαντικό (41%), όπως και στα υπόλοιπα νησιά, στη δε Μακεδονία η πλειονότητα των εκμεταλλεύσεων είναι αιγοπροβατοτροφικές ή αμιγώς αιγοτροφικές. Η μέση αιγοτροφική εκμετάλλευση είναι σημαντικά μεγαλύτερη από τη μέση προβατοτροφική, τόσο στο σύνολο της χώρας (403,3 ζώα έναντι 280,2) όσο και σε επίπεδο περιοχής, με εξαίρεση την Κρήτη. Εντούτοις, και σε αυτή την περίπτωση το μέσο μέγεθος δεν είναι δείκτης της αποδοτικής λειτουργίας των εκμεταλλεύσεων, λόγω των παραγόντων που αναφέρθηκαν προηγουμένως, αλλά και λόγω των διαχειριστικών διαφορών μεταξύ προβατοτροφικών και αιγοτροφικών εκμεταλλεύσεων, ακόμα και στο πλαίσιο του ίδιου συστήματος εκτροφής.

	Προβάτα		Αίγες		Αιγοπρόβατα	
	Εκμ.	Μέσο μέγεθος	Εκμ.	Μέσο μέγεθος	Εκμ.	Μέσο μέγεθος
Στερεά Ελλάδα	478	247,1	46	284,9	263	316,0
Θεσσαλία	362	355,9	113	562,2	330	441,2
Πελοπόννησος	267	231,2	165	316,1	169	344,8
Ήπειρος	185	250,2	17	285,9	137	369,7
Θράκη	6	192,5	21	368,5	69	335,6
Κρήτη	98	339,5	3	283,5	71	399,6
Μακεδονία	66	294,9	76	458,6	88	394,2
Διάφορα νησιά	7	402,3	2	790,3	12	779,2
Σύνολο	1469	280,2	443	403,3	1139	380,3

Πηγή: ΟΠΕΚΕΠΕ (Επεξεργασία δεδομένων)

Στα διαρθρωτικά μεγέθη που περιγράφηκαν εδώ, θα πρέπει επίσης να συμπεριληφθούν τα ακόλουθα δεδομένα και να συνεκτιμηθούν ορισμένοι επιπλέον παράγοντες

- Ένας σημαντικός αριθμός μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων δεν καταγράφεται στη βάση δεδομένων του ΟΠΕΚΕΠΕ λόγω του ότι αυτές πραγματοποιούν μετακίνηση από ημιορεινούς/ορεινούς προς ορεινούς βοσκοτόπους. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται η πλειονότητα των μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων αιγοπροβάτων στην Κρήτη. Σύμφωνα με επιτόπια έρευνα, πρόκειται για 231 εκμεταλλεύσεις που μετακινούνται προς τα οροπέδια Λασιθίου και Καθαρού – με χαρακτηριστική χειμερινή διαβίωση την Κριτσά Λασιθίου – καθώς και για εκμεταλλεύσεις του Νομού Χανίων

- Στο ίδιο πλαίσιο, δεν υπολογίζονται οι εκμεταλλεύσεις των ελληνικών νησιών (Θάσος, Νάξος), οι οποίες πραγματοποιούν μετακινήσεις μέχρι και οριακά άνω των 50 χλμ.. Πρόκειται για εκμεταλλεύσεις αιγοπροβάτων με παρόμοια διαρθρωτικά και διαχειριστικά χαρακτηριστικά με την υπόλοιπη χώρα

- Η σύγκριση των δεδομένων του 2011 με αυτά των ετών 2010, 2012 και 2013 αναδεικνύει πως υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων που δεν πραγματοποιεί μετακίνηση κάθε έτος αλλά περιστασιακά, ενώ άλλες σταμάτησαν τη μετακίνηση κι άλλες την ξεκίνησαν στη διάρκεια της εν λόγω περιόδου.

- Η αντιπαράθεση των στοιχείων του ΟΠΕΚΕΠΕ και των στοιχείων που αντλήθηκαν από τις Κτηνιατρικές υπηρεσίες σε ολόκληρη τη χώρα αναδεικνύει μια απόκλιση 500 περίπου μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων (κωδικών) που δεν αναφέρονται από τον ΟΠΕΚΕΠΕ αλλά είχαν εκδώσει άδεια μετακίνησης προς ορεινό βοσκότοπο το 2011.



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Συνεκτιμώντας τα ανωτέρω εκτιμάται πως στη χώρα υπάρχουν πέραν των 3.700 μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων που εκτρέφουν περίπου το 8% του ελληνικού αιγοπρόβειου πληθυσμού.

3.3.1. Γεωγραφική διασπορά και διαφοροποίηση των μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων

Η μετακινούμενη αιγοπροβατοτροφία επιτελείται σήμερα, όπως προαναφέρθηκε, σε ολόκληρη τη χώρα. Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται ορισμένες από τις πιο χαρακτηριστικές χειμερινές/πεδινές και θερινές/ορεινές διαβιώσεις των μετακινούμενων κοπαδιών κατά γεωγραφικό διαμέρισμα της χώρας. Τονίζεται πως η παρουσίαση αυτή είναι ενδεικτική και δεν εξαντλεί σε καμία περίπτωση το σύνολο των οικισμών όπου εντοπίζονται σήμερα μετακινούμενα κοπάδια.

3.3.1.1 Θράκη

Οι μετακινούμενες εκμεταλλεύσεις ανήκουν σχεδόν αποκλειστικά σε Πομάκους. Η πλειονότητα των μετακινούμενων κοπαδιών διαχειμάζει στον Ίασμο και μετακινείται προς την οροσειρά της Ροδόπης σε απόσταση 20-25 περίπου χιλιομέτρων. Τα κοπάδια παραμένουν στο βουνό για πέντε περίπου μήνες, οι οικογένειες διαμένουν στο χειμερινό τους σπίτι και ο κτηνοτρόφος μαζί με τα βοηθούσα μέλη σπάνια διανυκτερεύουν σε πρόχειρες κατασκευές κοντά στα κοπάδια τους. Στο Νομό Ξάνθης τα μετακινούμενα κοπάδια διαχειμάζουν στα Κιμμέρια, το Σέλερο και τα Σήμαντρα και μετακινούνται κατά λίγα χιλιόμετρα μόνο, πραγματοποιώντας όμως μια «κάθετη» μετακίνηση, προς ορεινά σημεία με υψόμετρο περίπου 1000-1500 μέτρα. Χαρακτηριστική ορεινή διαβίωση αποτελούν οι βοσκότοποι του εγκαταλελειμμένου ορεινού οικισμού Πριόνια. Σημειώνεται πως ο Νομός Έβρου είναι ο μόνος Νομός της ηπειρωτικής χώρας όπου δεν εντοπίζεται κανένα μετακινούμενο κοπάδι.

3.3.1.2 Μακεδονία

Η μετακινούμενη αιγοπροβατοτροφία στη Μακεδονία παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τρεις λόγους. Πρώτον, αποτελεί ένα εκτατικό σύστημα παραγωγής που συνυπάρχει με κατεχοχήν εντατικά γεωργικά (δενδροκομία, λαχανοκομία, καπνοπαραγωγή, βαμβακοκαλλιέργεια) και κτηνοτροφικά (γαλακτοπαραγωγός αγελαδοτροφία, ενσταβλισμένη προβατοτροφία, χοιροτροφία, πτηνοτροφία) συστήματα. Δεύτερον, στην περιοχή διαχειμάζει σχετικά μικρός αριθμός εκμεταλλεύσεων, αλλά ο αριθμός τους υπερδιπλασιάζεται το καλοκαίρι, με πληθώρα ορεινών διαβιώσεων. Τρίτον, το σύστημα είναι ετερογενές ως προς τη λειτουργία και τη διάρθρωσή του, λόγω του ανάγλυφου και της μεγάλης έκτασης της Μακεδονίας, συνεπώς μπορούν να διακριθούν τρεις υπο-περιοχές.

Δυτική Μακεδονία: Στην περιοχή διαχειμάζουν ελάχιστα κοπάδια, κυρίως στο Νομό Κοζάνης. Το καλοκαίρι, όμως, οι όρεινοι βοσκότοποι των Γρεβενών, της Κοζάνης και της Καστοριάς – και σε μικρότερο βαθμό της Φλώρινας – γεμίζουν, για 4-5 μήνες, από κοπάδια που προέρχονται από τη Θεσσαλία, τη Χαλκιδική και την Ήπειρο, διανύοντας αποστάσεις μέχρι και 350 χιλιομέτρων και καθιστώντας την περιοχή την πιο ζωντανή από άποψη φιλοξενίας μετακινούμενου πληθυσμού αιγοπροβάτων σε ολόκληρη τη χώρα. Πρόκειται για κοπάδια μεγάλου μέσου μεγέθους που δίνουν ζωή σε ορεινές περιοχές που παραμένουν αναξιοποίητες ή και εγκαταλελειμένες το χειμώνα. Η πλειονότητα των κοπαδιών ανήκουν σε Βλάχους, Σαρακατσανραίους και Κουπατσαραίους, που συνεχίζουν την παράδοση των προγόνων τους. Ορισμένες χαρακτηριστικές ορεινές διαβιώσεις στα ορεινά των Γρεβενών είναι τα χωριά Σαμαρίνα, Δοσικό, Αβδέλλα, Αετιά, Φιλιππαιοί, Σμίξη και Περιβόλι (με περίπου 150 χιλ. αιγοπρόβατα), στο Νομό Κοζάνης ο ορεινός όγκος του Βοΐου με τα χωριά Αυγερινός, Πύργοι, Πεντάλοφος, Νάματα και Βλάστη και κάποιες



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

διαβιώσεις στο Βέρμιο, στο Νομό Καστοριάς οι κοινότητες Γράμμου, Νεστορίου, Χρυσής και Πεύκου και στο Νομό Φλώρινας τα χωριά Πισοδέρι και Ανταρτικό και το Βαρικό, στα όρια με την Καστοριά.

Κεντρική Μακεδονία: Πρόκειται για περιοχή που διαθέτει σχετικά μεγάλο αριθμό χειμερινών διαβιώσεων κυρίως στους Νομούς Πέλλας (Νέος Μυλότοπος, Αραβησσός, Αριδαία), Ημαθίας (γύρω από τη Νάουσα κυρίως και κοντά στην Αλεξάνδρεια), Πιερίας (Άγιος Σπυρίδωνας, Δίον, Ράχη) και Θεσσαλονίκης (στις παρυφές του αστικού ιστού της Θεσσαλονίκης). Οι θερινές διαβιώσεις εντοπίζονται στα ορεινά των ανωτέρω νομών (Βέρμιο, Άνω Γραμματικό, Όρμα και Κρώμνη στην Πέλλα, Φωτεινά και Πέτρα στην Πιερία, 3-5 Πηγάδια και Κάτω Βέρμιο Ημαθίας), με τις εκμεταλλεύσεις να πραγματοποιούν μικρής απόστασης μετακινήσεις, αλλά «κάθετες», δηλαδή με μεγάλη υψομετρική διαφορά. Ταυτόχρονα, οι ορεινοί αυτοί όγκοι υποδέχονται έναν αριθμό κοπαδιών Σαρακατσαναίων, που διαχειμιάζουν στα πεδινά της Λάρισας, αν και η μετακίνηση αυτή έχει μειωθεί σημαντικά σε σχέση με την πριν το 1980 περίοδο. Μικρός όγκος κοπαδιών κατευθύνεται το καλοκαίρι προς τα Κύργια Δράμας και την επαρχία Σιντικής στις Σέρρες.

Ανατολική Μακεδονία: Ο ρόλος της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας είναι σχετικά περιορισμένος, με μικρές μετακινήσεις κοπαδιών εντός του Νομού Καβάλας, από την πεδινή περιοχή (Δάτο, Κρηνίδες, Φίλιπποι) προς ορεινές κοινότητές του (Βουνοχώρι, Μεσορόπη).

3.3.1.3. Ήπειρος

Η οροσειρά της Πίνδου καθιστά την Ήπειρο περιοχή φιλοξενίας πολλών μετακινούμενων κοπαδιών κατά τη θερινή περίοδο, αλλά οι πεδινές και ημιορεινές της περιοχές είναι κι αυτές σημαντικά χειμαδιά για μετακινούμενα κοπάδια. Στη βόρεια πλευρά του γεωγραφικού διαμερίσματος της Ηπείρου και ειδικά στο Νομό Ιωαννίνων διαχειμιάζουν πολυάριθμα κοπάδια προερχόμενα από τη Θεσσαλία, την Ήπειρο και την Αιτωλοακαρνανία: στην περιοχή του Μετσόβου/Ανηλίου, στη Μικρή και Μεγάλη Γότιστα, στο όρος Περιστέρι (Λάκμος) με χαρακτηριστικές κοινότητες το Μικρό και το Μεγάλο Περιστέρι (στη βόρεια πλευρά), το Συρράκο, τους Καλαρίτες και το Ματσούκι, στην Αετομηλίτσα και γύρω από την Κόνιτσα, αλλά και στη νότια πλευρά του Νομού, στις βόρειες απολήξεις των Τζουμέρκων (Πράμαντα και Άγναντα). Η Θεσπρωτία το χειμώνα φιλοξενεί μεγάλο αριθμό κοπαδιών γύρω από τους Φιλιάτες (Ασπροκλήσι, Σαγιάδα, Πλαίσιο, Τρικόρυφο, Παραπόταμος), στον Τσαμαντά στα ελληνοαλβανικά σύνορα, αλλά και γύρω από το Μαργαρίτι, στη νότια πλευρά, τα οποία περνούν το καλοκαίρι στα Ιωάννινα και την Καστοριά. Σημαντικός αριθμός χειμερινών διαβιώσεων εντοπίζεται στα πεδινά της Πρέβεζας (Νέος Ωρωπός από όπου τα κοπάδια το καλοκαίρι μετακινούνται στις κοινότητες Πολύβρυσο και Τρίκαστρο, από τη συνένωση των οποίων προήλθε η πεδινή διαβίωση) και στην πεδινή περιοχή του Δήμου Ζήρου (Φιλιπιάδα, Θεσπρωτικό και κοντινά Δημοτικά Διαμερίσματα), ενώ χαρακτηριστική ορεινή διαβίωση είναι το Ανώγειο Θεσπρωτικού (όρος Ξηροβούνι). Η Άρτα, τέλος, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον τόσο ως χειμερινή διαμονή πολλών κοπαδιών (Λιμίνη, Κωστακιόι, Σελλάδες, Κομπότι) αλλά και ως περιοχή ορεινών διαβιώσεων με χαρακτηριστικότερες τις κοινότητες Θεοδώριανων και Νεράιδας στα Τζουμέρκα, Σκουληκαριάς, Βελεντζικού και Μεγαλόχαρης στη νοτιοανατολική πλευρά, Αθαμανίου και Βουργαρελίου στις απολήξεις των Τζουμέρκων και μεσούντας στα όρια με τη Θεσσαλία, που φιλοξενούν κοπάδια από Ήπειρο, Θεσσαλία και Αιτωλοακαρνανία.

3.3.1.4. Θεσσαλία

Η μακραίωνη παράδοση της Θεσσαλίας στη μετακινούμενη κτηνοτροφία σε συνδυασμό με το πολυσχιδές της ανάγλυφο, λόγω της συνύπαρξης του θεσσαλικού κάμπου με τους μεγάλους ορεινούς



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

όγκους των Τρικάλων και της Καρδίτσας, έχουν αναδείξει πολύ σημαντικές θερινές και χειμερινές διαβιώσεις στο γεωγραφικό διαμέρισμα. Ο κάμπος φιλοξενεί τον μεγαλύτερο αριθμό μετακινούμενων αιγοπροβάτων από κάθε άλλη περιοχή το χειμώνα και είναι γεμάτος από κοπάδια μεγάλου σχετικά μεγέθους, με χαρακτηριστικές κοινότητες σε όλη την έκτασή του: Τύρναβος (Δαμάσι, Αργυροπούλι, Αμπελώνας, Δαμάσι, Βλαχογιάννι, Ροδιά), Αγιά, Γόννοι – Μακρυχώρι Τεμπών, Φάρσαλα (Υπέρεια, Σταυρός, Αχίλλειο, Ναρθάκι, Νεράιδα), Ελασσόνα και οι γύρω οικισμοί της στη Λάρισα, Φαρκαδόνα, Ζάρκο, Οιχαλία, Καλαμπάκα, Θεόπετρα, Πυργετός, Ταξιάρχης στα Τρίκαλα, Μουζάκι-Μαυρομμάτι, Βλοχός, Καλλίθηρο, Λεοντάρι, Γραμματικό στην Καρδίτσα, Βελεστίνο, Νέα Αγχίαλος, Μικρό Περιβολάκι στη Μαγνησία. Οι περισσότερες θερινές διαβιώσεις εντοπίζονται στην Πίνδο και τη βόρεια πλευρά των Αγράφων στη Δυτική Θεσσαλία. Πρόκειται για τα χωριά του Ασπροποτάμου (Κρασιά Δολιανά, Αγία Παρασκευή, Πολυθέα, Χαλίκι, Ανθούσα, Δέση) – βλαχοχώρια ως επί το πλείστον -, τους οικισμούς Πύρρα, Χρυσομηλιά και Στουρναραίικα και τα χωριά της Μεσοχώρας Πύλης (Μεσοχώρα, Κορυφή, Βαθύρρευμα, Βαλκάνο, Μυρόφυλλο) στο Νομό Τρικάλων και για τα χωριά της ανατολικής (Καρυά, Κουμπουριανά, Ανθηρό, Πετροχώρι, Στεφανάδα) και δυτικής (Οξυά, Βλάσι, Πετρίλο, Φουντωτό, Λεοντίτο) Αργιθέας στην Καρδίτσα, όπου μετακινούνται και κοπάδια ακόμα και από την Αττικοβοιωτία και την Εύβοια.

3.3.1.5. Στερεά Ελλάδα

Πρόκειται για τη δεύτερη σε σημασία περιοχή για τη μετακινούμενη κτηνοτροφία, μετά τη Θεσσαλία. Διαθέτει μεγάλο αριθμό μικρών κοπαδιών, διεσπαρμένων σε μεγάλο αριθμό ορεινών και πεδινών διαβιώσεων, γεγονός που καθιστά σκόπιμη τη διάκριση μικρότερων γεωγραφικών περιοχών για την παρουσίαση του συστήματος σε αυτή.

Βοιωτία: Ο Νομός χαρακτηρίζεται από πολύ μικρές μετακινήσεις μεγάλου αριθμού κοπαδιών αφενός μεν γύρω από την Αράχωβα προς τους βοσκοτόπους του οικισμού Ζεμενό, αφετέρου δε από το Κυριάκι και την Αγία Άννα προς τις κορυφές του Ελικώνα. Ένας σχετικά μικρός αριθμός κοπαδιών, από την άλλη πλευρά, πραγματοποιεί μεγάλες μετακινήσεις προς τα Άγραφα και την Αργιθέα από την περιοχή του Σχηματαρίου και της Αλιάρτου, αλλά και μικρότερες από το Δίστομο προς την Αμφίκλεια.

Φθιώτιδα. Στη βόρεια πλευρά της, στην περιοχή του Δομοκού, υπάρχουν πολυάριθμες χειμερινές διαβιώσεις (Βαρδαλή, Εκκάρα, Ομβριακή, Αγραπιδιά) προβατοτροφικών εκμεταλλεύσεων που μετακινούνται κυρίως προς τον Ασπροπόταμο Τρικάλων, διανύοντας περίπου 160 χιλιόμετρα. Η κεντρική και νότιοδυτική πλευρά φιλοξενούν μικρά κοπάδια που πραγματοποιούν τοπικές μετακινήσεις γύρω από τη Μακρακώμη, τη Σπερχειάδα και την Υπάτη και μεγαλύτερα στην περιοχή της Αμφίκλειας και κοντά στον Μπράλο που μετακινούνται προς τη Φωκίδα. Επίσης, γύρω από την Αταλάντη επιτελούνται πολύ μικρές τοπικές μετακινήσεις από σημαντικό αριθμό κοπαδιών

Φωκίδα: Τρεις είναι οι κύριες εκφάνσεις του συστήματος εκεί. Στη νότια πλευρά ένας σημαντικός αριθμός κοπαδιών που διαχειμάζουν γύρω από την Άμφισσα και τη Δεσφίνα μετακινείται «κάθετα» για λίγα χιλιόμετρα προς τους βοσκοτόπους της Γκιώνας. Πολυάριθμες θερινές διαβιώσεις εντοπίζονται στον Παρνασσό (Αθανάσιος Διάκος, Μαυρολιθάρι, Κονιακός, Λευκαδίτι, Δαφνός, Μουσούνιτσα, Καστριώτισσα), που υποδέχονται κοπάδια από διάφορες περιοχές της Στερεάς Ελλάδας. Μικρές μετακινήσεις πραγματοποιούνται από τη Δωρίδα (Μαλάματα) προς την ορεινή Ναυπακτία και στην επαρχία Λιδωρκίου.

Αττική: Ένας μεγάλος αριθμός κοπαδιών, που πραγματοποιούν μεγάλες αποστάσεις, διαχειμάζει στα όρια του αστικού ιστού της Αθήνας ή ακόμα και εντός αυτού. Στις μετακινήσεις των κοπαδιών αυτών υπάρχει μια σαφής διάκριση. Τα κοπάδια από τα χειμαδιά της Δυτικής Αττικής (Μέγαρα, Βλυχάδα, Κινέτα)



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

κατευθύνονται προς την Κορινθία (Βελίνα, Τρίκαλα, Ξυλόκαστρο), ενώ τα κοπάδια που διαχειμάζουν στη βόρεια (Ασπρόπυργος, Μάνδρα και Άνω Λιόσια, σε περιοχές που παρουσιάζουν μεγάλη οικιστική ανάπτυξη) και ανατολική (Κορωπή, Βάρη, Κερατέα) πλευρά του Νομού πραγματοποιούν μετακινήσεις άνω των 200 χλμ. προς τη Φωκίδα (Δωρίδα).

Εύβοια: Οι μετακινήσεις στην Εύβοια είναι μικρές και τοπικού χαρακτήρα, αφορούν όμως μεγάλο αριθμό κοπαδιών και ποσοστό του ζωικού κεφαλαίου. Στη νότια πλευρά πραγματοποιούνται μετακινήσεις στην περιοχή της Καρύστου σε αποστάσεις 30 περίπου χιλιομέτρων, ενώ στη βόρεια πλευρά οι μετακινήσεις γίνονται κοντά στην Ιστιαία, την Αιδηψώ και τη Λίμνη, πάλι σε μικρή απόσταση. Οι μετακινήσεις στο κέντρο του νησιού είναι πολυάριθμες από πεδινά σημεία του Δήμου Ερέτριας (Γυμνό, Αμάρυνθος, Ερέτρια, Μαλακώντας), της Νέας Αρτάκης και του Αλιβερίου προς ορεινά και ημιορεινά χωριά (Μίστρος, Σέτα, Μαυρόπουλο).

Αιτωλοακαρνανία και Ευρυτανία: Πρόκειται για μια πολύ σημαντική περιοχή για την μετακινούμενη κτηνοτροφία στη χώρα, με πολλές εκφάνσεις και σημαντικές ιστορικές καταβολές. Μεγάλος αριθμός κοπαδιών από το σύνολο των πεδινών περιοχών της Αιτωλοακαρνανίας μετακινείται: Δοκίμι, Καινούργιο, Λεσίμι, Λεπενού, Νεάπολη, Αιτωλικό, Παραβόλα, Παντάνασσα, Ρίγανη, Στάνος, Φυτεία, Αγγελόκαστρο, Αστακός, είναι ορισμένα μόνο από τα χειμαδιά. Η Ευρυτανία αποτελεί σημαντικό προορισμό για τα κοπάδια αυτά το καλοκαίρι. Πιο συγκεκριμένα, τα πολυάριθμα κοπάδια του Αγρινίου, του Αστακού και της Κατοχής κατευθύνονται προς τη βόρεια πλευρά της Ευρυτανίας, τα Άγραφα (Επινιανά, Άγραφα, Βραγγιανά, Τροβάτο), με εξαίρεση το Καινούργιο από όπου τα κοπάδια κατευθύνονται προς τη νότια Ευρυτανία (Προυσός, Δομνίστα), μαζί με τα κοπάδια που προέρχονται από τα χειμαδιά του Μεσολογγίου. Αρκετά είναι τα κοπάδια που κατευθύνονται προς την Άρτα και τα Ιωάννινα, κυρίως από τη βόρεια και δυτική πλευρά του Νομού. Η Αιτωλοακαρνανία διαθέτει και πολλές θερινές διαβιώσεις που εντοπίζονται σε χωριά του πρώην Δήμου Ινάχου (Περδικάκι, Βρουβιανά) και της ορεινής Ναυπακτίας (Μανδρινή, Λεύκα, Γραμμένη Οξυά, Γρηγόρι κ.ά.).

3.3.1.6. Πελοπόννησος

Το σύνολο των κοπαδιών που διαχειμάζουν στην Πελοπόννησο μετακινούνται εντός του γεωγραφικού διαμερίσματος. Στη βόρεια πλευρά (Κορινθία και Αχαΐα) οι χειμερινές διαμονές είναι διάσπαρτες και εντοπίζονται γύρω από το Ξυλόκαστρο και τη Νεμέα, στο Λουτράκι και στους πρώην Δήμους Δυτικής Αχαΐας και Ερυμάνθου (Ρουπακιά, Μαζαράκι, Βασιλικό κ.ά.). Στην Αργολίδα οι χειμερινές διαμονές εντοπίζονται στα όρια με την Κορινθία και την Αρκαδία (Κουτσόχερο, Μαλαντρένι), στο Λυγουριό αλλά και σε πιο απομακρυσμένες περιοχές (Ερμιόνη, Κρανίδι), μέχρι και τον Πόρο και το Γαλατά (που διοικητικά ανήκουν στην Αττική). Στη δυτική-νοτιοδυτική Πελοπόννησο τα κοπάδια διαχειμάζουν σε περιοχές με πολυάριθμες εναλλακτικές οικονομικές δραστηριότητες (Ζαχάρω, Ράχες) και στην περιοχή της Οιχαλείας και της Τριφυλλίας (γύρω από την Κυπαρισσία και τα Φιλιατρά).

Οι κύριες χειμερινές διαμονές σε αυτούς τους Νομούς περιλαμβάνουν τα Καλάβρυτα (Προφήτης Ηλίας, Αγράμπελα, Κάτω Βλασία), οικισμούς όπως ο Οβρυόκαμπος και η Ρακίτα (Λεόντιο) στην Αχαΐα, την πεδιάδα του Φενεού (Αρχαία Φενεός, Γκούρα, Μεσινό, Άνω και Κάτω Ταρσός) και χωριά όπως τα Τρίκαλα, το Κάισαρι, το Κλημέντι, η Λαύκα, η Αρχαία Νεμέα και τα Πίσια Λουτρακίου στην Κορινθία.

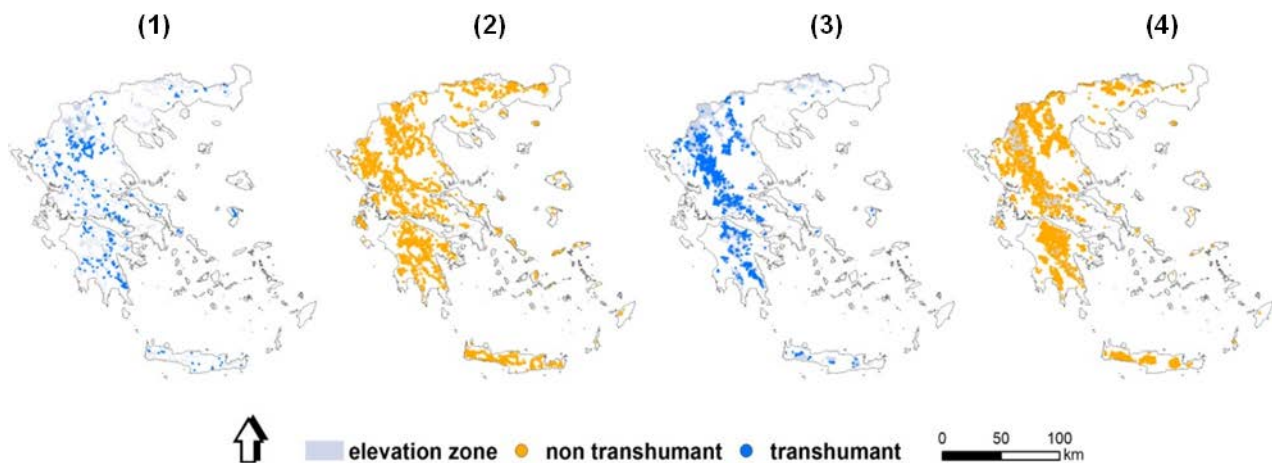
Η Λακωνία και η Αρκαδία αποτελούν ξεχωριστής σημασίας περιοχές για τη μετακίνηση στην Πελοπόννησο. Στη Λακωνία εκτρέφονται κυρίως γίδια, με τις χειμερινές διαβιώσεις να είναι πολυάριθμες γύρω από τη Μονεμβασιά (π.χ. Συκιά, Μεταμόρφωση) μέχρι και τη Νεάπολη και στους Μολάους, με χωριά όπως τα Πάκια, ο Ασωπός, τα Παπαδιάνικα, τα Νιάτα και η Απιδιά. Οι θερινές/ορεινές διαμονές

συγκεντρώνονται στον ορεινό όγκο του Πάρνωνα στον πρώην Δήμο Ζάρακα (Ρεχιά, Λαμπόκαμπος, Χάρακας) και στα χωριά Κουπιά και Κρεμαστή. Όσο για την Αρκαδία, οι ορεινοί της όγκοι ιστορικά φιλοξένησαν μεγάλο αριθμό μετακινούμενων αιγοπροβάτων και συνεχίζουν να διαδραματίζουν και σήμερα το ρόλο αυτό, με πολύ σημαντικές θερινές διαβιώσεις όπως ο Κοσμάς, ο Λουκάς, η Βέρβена, τα Άνω Δολιανά, περιοχές γύρω από την Ανδρίτσαινα και τη Δημητσάνα κ.ά.. Στην Αρκαδία υπάρχουν και χειμερινές διαβιώσεις, σε αποστάσεις 20χλμ. περίπου από τις θερινές.

3.3.1.7. Κρήτη

Στην Κρήτη οι χειμερινές διαβιώσεις των κοπαδιών εντοπίζονται σε πεδινές, παραθαλάσσιες ή και ημιορεινές περιοχές στους Νομούς Ηρακλείου, Λασιθίου και Χανίων, χωρίς να παρατηρείται κάποια ιδιαίτερη συγκέντρωση μετακινούμενων κοπαδιών το χειμώνα, εκτός από το χωριό Κριτσά στο Λασιθί. Αντίθετα, οι ορεινές διαβιώσεις είναι συγκεκριμένες και πολύ χαρακτηριστικές ως προς την κουλτούρα, τον περιβαλλοντικό τους ρόλο και το αναπτυξιακό τους μοτίβο. Πρόκειται για περιοχές των Σφακιών στα Χανιά, τα Ανώγεια και τα Ζωνιανά στο Ρέθυμνο και τα οροπέδια Καθαρού και Λασιθίου στο Λασιθί, περιοχές που φιλοξενούν εκατοντάδες κοπάδια το καλοκαίρι.

Η διάρθρωση του συστήματος παρουσιάζεται και στους Χάρτες της εικόνας, όπου παρατίθεται σχηματικά η χρήση ημιορεινών και ορεινών βοσκοτόπων από μετακινούμενα και μη μετακινούμενα αιγοπρόβατα αντίστοιχα. Είναι σαφές πως ο κύριος όγκος των βοσκοτόπων που αξιοποιούνται από τα μετακινούμενα εντοπίζεται στη δυτική χώρα και σε όλους τους ορεινούς όγκους αυτής, αλλά και στην Κρήτη.



Πηγή: Karatassiou et al. (2015)

3.3.2. Μετακινήσεις των κοπαδιών στον ελλαδικό χώρο και οι επιδράσεις στο τοπίο

Οι μετακινήσεις των κοπαδιών μεταξύ των ανωτέρω περιοχών κατηγοριοποιούνται ως εξής και περιλαμβάνουν (ενδεικτικά):

Α. Μικρές μετακινήσεις έως και 50km, που χαρακτηρίζουν τις γειτνιάζουσες Περιφερειακές Ενότητες της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (κυρίως μεταξύ Ξάνθης και Ροδόπης), το γεωγραφικό διαμέρισμα της Στερεάς Ελλάδας (κυρίως ορισμένες μετακινήσεις από την Αιτωλοακαρνανία προς την Ευρυτανία και τη Φωκίδα) και την περιοχή της Λακωνίας-Μεσσηνίας, με κοπάδια που μετακινούνται προς την Αρκαδία.



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Β. Μέτριας εμβέλειας μετακινήσεις (51-100km) που εντοπίζονται μεταξύ Θεσπρωτίας και Ιωαννίνων, από την Αιτωλοακαρνανία προς την Ευρυτανία, την Άρτα και τα Ιωάννινα, από τις πεδινές περιοχές της Κρήτης προς τις ορεινότερες (κυρίως προς τον Ψηλορείτη και το Λασιθί) και οι μετακινήσεις κοπαδιών προς τους θερινούς βοσκοτόπους του Φενεού Κορινθίας από την περιοχή της Τροιζηνίας και την Ηλεία.

Γ. Μεγάλες μετακινήσεις (101-200km). Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των κοπαδιών και ποιμενικών οικογενειών που μετακινούνται μεταξύ των ορεινών περιοχών της Δυτικής ή Κεντρικής Μακεδονίας και των πεδινών της Θεσσαλίας ή της Κεντρικής Μακεδονίας, διανύοντας αποστάσεις της τάξης των 200 χιλιομέτρων, κατά μέσο όρο. Συγκεκριμένα, για τους θερινούς μήνες τα κοπάδια και οι οικογένειες εντοπίζονται στην οροσειρά της Πίνδου, καθώς και στα ορεινά της Καστοριάς και Φλώρινας, κατά μήκος των όρεων Νερέτσκα – Βίτσι – Μουρίκι – Σινιάτσικο, στις Πρέσπες, στο Βέρμιο, στο Καϊμακατσαλάν, στο Πάϊκο και οπουδήποτε υπήρχαν κατάλληλοι και διαθέσιμοι βοσκότοποι. Για τους χειμερινούς μήνες, εντοπίζονται στις πεδιάδες της Θεσσαλίας, όπως της Λάρισας και των Τρικάλων, και της Κεντρικής Μακεδονίας, όπως της Θεσσαλονίκης, της Βόλβης, αλλά και στην παραθαλάσσια περιοχή της Χαλκιδικής. Άλλες τέτοιες μετακινήσεις είναι αυτές από την Αιτωλοακαρνανία και την Πρέβεζα προς τα ορεινά των Ιωαννίνων, οι μετακινήσεις κοπαδιών προς τους θερινούς βοσκοτόπους του Φενεού Κορινθίας από την Αττική και οι μετακινήσεις από τη Φθιώτιδα στα ορεινά της Καλαμπάκας Τρικάλων.

Δ. Πολύ μεγάλες μετακινήσεις, άνω των 200km, πραγματοποιούνται κυρίως από την Αττική προς τη Φωκίδα, από την Αττικοβοιωτία προς την ορεινή Αργιθέα, από τις πεδινές περιοχές της Θεσσαλίας και της Θεσπρωτίας προς τα ορεινά της Δυτικής Μακεδονίας (Καστοριά, Κοζάνη) και των Ιωαννίνων, καθώς και από τη Σιθωνία Χαλκιδικής προς τη Δυτική Μακεδονία

	<50km	51-100 km	101-200 km	>200km	ΣΥΝΟΛΟ
Στερεά Ελλάδα	455	67	208	57	787
Θεσσαλία	191	122	426	66	805
Πελοπόννησος	475	104	22	0	601
Ήπειρος	137	120	62	20	339
Θράκη	93	3	0	0	96
Κρήτη	163	5	4	0	172
Μακεδονία	206	12	9	3	230
Διάφορα νησιά	21	0	0	0	21
ΣΥΝΟΛΟ	1741	433	731	146	3051

3.3.2.1. Διαδρομές των κοπαδιών

Είτε πεζοί, είτε με φορτηγά, το βασικό στοιχείο των μετακινούμενων κτηνοτρόφων είναι ο δρόμος, που αναφέρεται ως *στράτα* ή *διάβα* στις διάφορες εθνοτικές ομάδες (Κουπατσάρηδες, Βλάχοι, Σαρακατσαναίοι, Αρβανιτόβλαχοι) και εκεί πάνω εκτυλίσσεται σημαντικό μέρος της κοινωνικής και πολιτισμικής τους ζωής. Ορισμένες παλιότερες χαρακτηριστικές διαδρομές που έχουν υποκατασταθεί από τα φορτηγά είναι οι ακόλουθες.

- Η διαδρομή των Σαρακατσαναίων προς το Βέρμιο κι εν συνεχεία προς τη Φλώρινα. Σε όλες τις στάσεις οι κτηνοτρόφοι έφτιαχναν αυτοσχέδια στάνη ώστε να διευκολύνονται στο άρμεγμα. Σε πολλές στάσεις οι γυναίκες αγόραζαν ψωμί, χαλβά, ψάρια και λαχανικά.



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΣΤΑΣΕΙΣ	ΕΡΓΑΣΙΕΣ
1. Καλύβες (Πολύγυρος)	
2. Χαλμπούκι	Κονάκια
3. Βατώνια (Ολίνθιος ποταμός)	Κονάκια
4. Άγιος Πρόδρομος (Τσαίρια Γαλάτιστας)	Πουλούσαν τα αρνιά-Κονάκια
5.Γαλάτιστα	Πουλούσαν το γάλα-Κονάκια
6. Βασιλικά	Πουλούσαν το τυρί -Κονάκια
7.Ραιδεστός (Πλατανόρεμα)	Πουλούσαν το γάλα-Κονάκια
8. Πανόραμα	Πουλούσαν το γάλα-Κονάκια
9. Σειχ Σου	Πουλούσαν το γάλα-Κονάκια
10. Θεσσαλονίκη (Παπάφη)	Πουλούσαν το γάλα-Κονάκια
11. Γαλλικό (Διαβατά)	Κούρευαν τα πρόβατα-Κονάκια
12. Άγιος Αθανάσιος	Πουλούσαν το γάλα-Κονάκια
13. Τόψι (Γέφυρα)	Πουλούσαν το γάλα-Κονάκια
14. Χαλκηδόνα	Πουλούσαν το γάλα-Κονάκια
15. Γιαννισιά (Πηγαδάκι)	Πουλούσαν το τυρί -Κονάκια
16. Μελίσι (Γιαννισιά)	Πουλούσαν το γάλα-Κονάκια
17. Καλλίπολη	Πουλούσαν το γάλα-Κονάκια
18. Σκύδρα (Λιποχώρι)	Πουλούσαν το γάλα-Κονάκια
19. Ριζάρι	Πουλούσαν το γάλα-Κονάκια
20. Έδεσσα (Μοχαρέμ Χάνι)	Πουλούσαν το γάλα-Κονάκια
21. Ξανθώγια (Πέλλα)	Κονάκια-Παρασκευή τυριού
22. Κέλλι (Φλώρινα) *τοποθεσία Μπέγνα	Κονάκια- Παρασκευή τυριού
23. Σκοπός (Φλώρινα)	Κονάκια- Παρασκευή τυριού
24. Τζιμερικά (Κορυφή)	Καλύβια- Παρασκευή τυριού

Πηγή: Ragkos et al., 2016.

- Η διαδρομή από τους Γόννους Λάρισας προς τα ορεινά των Γρεβενών

ΣΤΑΣΕΙΣ	ΕΡΓΑΣΙΕΣ
Κοντομαγούλια	Διανυκτέρευση 1η - Άρμεγμα
Λυγαριά	Άρμεγμα
Μηλούνα	Διανυκτέρευση 2η - Άρμεγμα
Βαμβακιά	Άρμεγμα
Βαλανίδα	Άρμεγμα και άμεση αναχώρηση του κοπαδιού - ολονύχτια πορεία διότι στην περιοχή υπήρχε ένα δηλητηριώδες χόρτο το οποίο δεν έπρεπε να βοσκήσουν τα μετακινούμενα ζώα (τα μη μετακινούμενα το είχαν συνηθίσει και δεν επηρεάζονταν από αυτό). Διανυκτέρευσε μόνο η οικογένεια στην περιοχή.
Σταυρός	Άρμεγμα
Λάι	Διανυκτέρευση 4η - Άρμεγμα
Αγία Παρασκευή (Δεσκάτη)	Πώληση τυριού
Σιούτσα	Διανυκτέρευση 5η - Άρμεγμα
Καρπερό – Φιλί	
Καρπερό (Πινιάλι)	Διανυκτέρευση 6 ^η
Ελευθεροχώρι	
Πατώματα	Διανυκτέρευση 7η - Άρμεγμα
Μάνα	Αγορά προμηθειών όλη μέρα από την πόλη των Γρεβενών και πώληση τυριού. Διανυκτέρευση 8η - Άρμεγμα



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



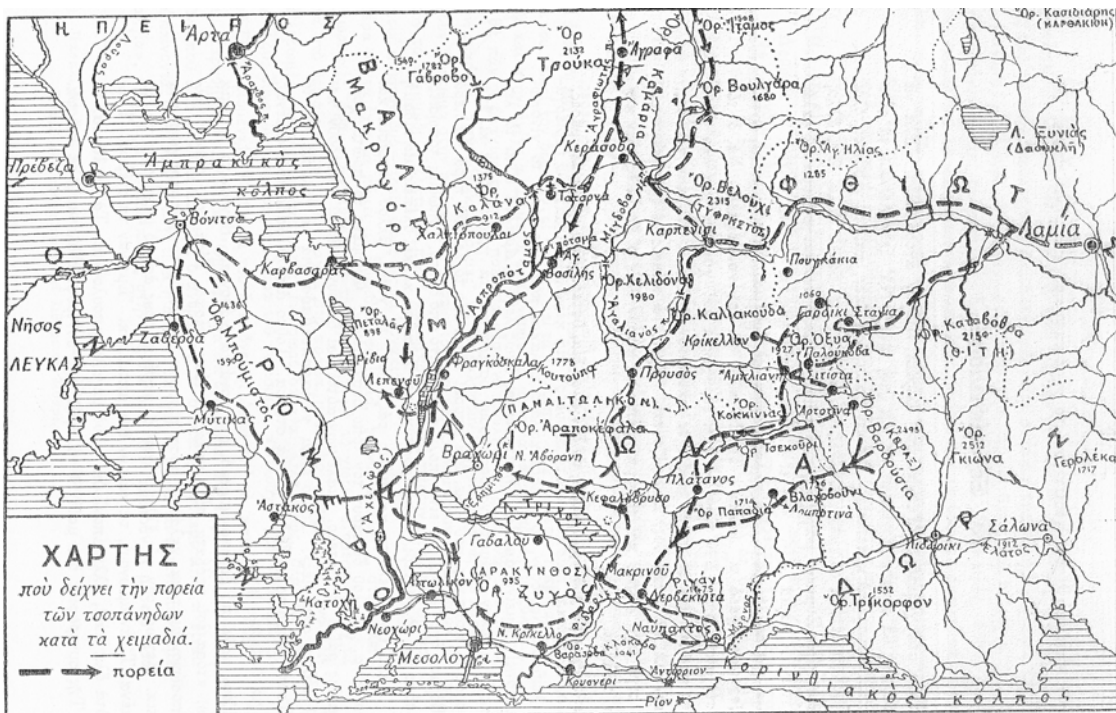
ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Καληράχη	
Νιντρούζι	Διανυκτέρευση 9η
Δοτσικό	Τελικός προορισμός

Πηγή: Προφορικές μαρτυρίες

- Η διαδρομή από τη Θεσσαλία προς το Περιβόλι Γρεβενών (Ντάσιου, 2014) και οι διαδρομές που ακολουθούσαν μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι εντός της Θεσσαλίας, προς τον Ασπροπόταμο (ορεινή περιοχή Τρικάλων) από τα Φάρσαλα, τα πεδινά των τρικάλων και την Καρδίτσα (Φαρασλής και Κουζελέας, 2015). Ας σημειωθεί πως πρόκειται για προσπάθειες εφαρμογής νέων τεχνολογιών (multimedia, GIS), μέσω των οποίων οι διαδρομές και οι στάσεις καταγράφονται σε ηλεκτρονικούς χάρτες, με τη δυνατότητα αναπαράστασης, παροχής ιστορικών και χρηστικών πληροφοριών κλπ.

- Η διαδρομή των Σαρακατσαναίων από την Αιτωλοακαρνανία προς την Ευρυτανία που περιγράφει ο Λουκόπουλος (1930). Πρόκειται για την πορεία από το Μεσολόγγι προς την Αρτοτίνα και τη Γραμμένη Οξυά (με το σημερινό οδικό δίκτυο 142 χιλιόμετρα), που περιβάλλονται από τα όρη Γκιώνα, Βαρδούσια, Τυμφρηστό και Καλιακούδα. Στην ίδια πηγή περιγράφονται και οι στάσεις που ακολουθούν τα κοπάδια κατά την επιστροφή τους στα χειμαδιά (από περιοχή των Αγράφων στο Ξηρόμερο Αιτωλοακαρνανίας).



Πηγή: Λουκόπουλος, 1930

Η μετακίνηση των κοπαδιών μέχρι τη δεκαετία του 1970 γινόταν πεζή, τόσο την άνοιξη (συνήθως αρχές Μαΐου), όσο και το φθινόπωρο (τέλη Οκτωβρίου-αρχές Νοεμβρίου), με ορόσημα τις μεγάλες θρησκευτικές γιορτές του Αγίου Γεωργίου την άνοιξη και του Αγίου Δημητρίου το φθινόπωρο. Η οικογένεια ακολουθούσε το κοπάδι με την οικοσκευή φορτωμένη στα άλογα και τα μουλάρια. Τα παιδιά και οι γέροι ήταν "καβάλα" στα άλογα ενώ οι νεότεροι ακολουθούσαν πεζοί. Αναφέρεται πως κάποιες γυναίκες ξικινούσαν νωρίτερα για τα ορεινά (π.χ. από τέλος Μαρτίου) ώστε να προετοιμάσουν τα σπίτια για να υποδεχτούν τους συγχωριανούς. Κοπάδια και οικογένειες "ξεπέζευαν" στα "κονάκια" (συγκεκριμένες



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

τοποθεσίες) κατά τη διάρκεια της διαδρομής, η οποία επίσης ήταν συγκεκριμένη, ανάλογα με τον προορισμό του κοπαδιού ("στράτα"). Σημειώνεται πως σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις η καταγωγή του κτηνοτρόφου είναι η ορεινή διαβίωση, «... Τα βουνά του έχει όνειρο. Αυτό είν' το καμάρι, η λεβεντιά του», «Γυρίζουμε με χαρά μεγάλη, όχι όπως το χινόπρωρο με το κεφάλι σκυμμένο». Το φθινόπωρο η μετακίνηση διαρκούσε περισσότερες μέρες γιατί η μέρα ήταν μικρότερη. Ας σημειωθεί πως σήμερα γίνονται προσπάθειες αναβίωσης αυτών των διαδρομών.

3.3.2.2. Επιδράσεις των μετακινήσεων στο τοπίο

Η διαδρομή των κοπαδιών με τα πόδια είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργεί ένα ιδιαίτερο τοπίο κατά το διάβα της. Κατά τη διαδρομή τα ζώα έβοσκαν στις εκτάσεις που συναντούσαν με αποτέλεσμα να εφαρμόζεται και μία μορφή διαχείριση και ελέγχου της διαθέσιμης βοσκήσιμης ύλης. Οι θέσεις διανυκτέρευσης (κονάκια) αποτέλεσαν τη βάση για να μελετήσουμε την επίδραση της εγκατάλειψης της μετακινούμενης κτηνοτροφίας στο τοπίο.

Στα τσελιγκάτα που δεν λειτουργούν σήμερα παρατηρήσαμε μία σημαντική πύκνωση της βλάστησης και εμφάνιση ειδών από τα προχωρημένα στάδια διαδοχής. Το τοπίο έχει αρχίσει να χάνει τη πολυλειτουργικότητα του σε διαφορετικό βαθμό ανάλογα με τα χρόνια εγκατάλειψης. Σημαντική αλλαγή παρατηρείται και στις στράτες που έχουν πάψει να λειτουργούν. Η έλλειψη της βόσκησης έχει οδηγήσει στην πύκνωση και στην ομοιογένεια του τοπίου το οποίο οδηγεί στη μείωση της ποικιλότητάς του, στον κίνδυνο υποβάθμισής του αλλά και στον κίνδυνο πυρκαγιών. Η διαδρομή με τα πόδια πέρα από την οικονομικότητά της είναι καλύτερη για το ζωικό κεφάλαιο. Τα ζώα δεν καταπονούνται μια και μεταβαίνουν σταδιακά σε διαφορετικές κλιματικές συνθήκες.

Οι διαφορετικές κλιματικές συνθήκες μεταξύ των λιβαδιών των διαφορετικών υψομετρικών ζωνών αλλά και λιβαδιών της ίδια υψομετρικής ζώνης έχει ως αποτέλεσμα τη διαφορετική ανταπόκρισή τους. Από την ανάλυση των ίδιων αυξητικών μορφών βρέθηκε ότι διαφορετικά αντιδρούν ανάλογα όχι μόνο με τις κλιματικές συνθήκες που επικρατούν αλλά και με την προϊστορία της περιοχής και κυρίως με την επίδραση της βόσκησης βόσκησης. Ας μην ξεχνάμε ότι τα ελληνικά βουνά είναι πλούσια σε χλωρίδα και μπορούμε να βρούμε πληθυσμούς με αναπτυγμένες μηχανισμούς αντοχής και προσαρμογής τόσο στην βόσκηση αλλά και σε ακραίες κλιματικές συνθήκες. Μπορεί η παραγωγή αυτών των ειδών μειώθηκε με τη βόσκηση, αλλά παράλληλα αυξήθηκε η θρεπτική αξία τους, όπως συνέβη στον πληθυσμό του *Trifolium repens*. Η χλωρίδα των λιβαδιών στην υψηλή ζώνη παρουσιάζει ιδιαίτερους μηχανισμούς προσαρμογής μια και τα φυτά αυτά αναπτύχθηκαν σε ιδιαίτερα και απομονωμένα περιβάλλοντα

3.4. Ένα πολυλειτουργικό παραγωγικό σύστημα

Η ΜΑ είναι ένα εκτατικό σύστημα ζωικής παραγωγής, που σημαίνει πως δεν εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το κεφάλαιο, παρά περισσότερο από την ανθρώπινη εργασία, την πρακτική τεχνογνωσία και την αειφορική αξιοποίηση των φυσικών πόρων. Τα κύρια χαρακτηριστικά της ΜΑ είναι η αξιοποίηση της διαθέσιμης οικογενειακής εργασίας, η χαμηλή εξάρτηση από πάγιο κεφάλαιο (επενδύσεις σε κτίρια και μηχανολογικό εξοπλισμό), καθώς και τις σχετικά χαμηλές απαιτήσεις σε μεταβλητό κεφάλαιο. Τα μετακινούμενα κοπάδια σήμερα είναι σε πολλές περιπτώσεις μεσαίου ή και μεγάλου μεγέθους, που υιοθετούν ορισμένες καινοτομίες κι εντάσσονται σε συμβατικά κανάλια εμπορίας γαλακτοκομικών προϊόντων. Το γεγονός ότι ο μετακινούμενος αιγοπρόβειος πληθυσμός έχει παραμείνει σταθερός αλλά ο αριθμός των εκμεταλλεύσεων μειώνεται δείχνει μια τάση για εντατικοποίηση μέσω της αύξησης του μεγέθους.



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Εκτός από τον οικονομικό της ρόλο, η ΜΑ διαθέτει και διαστάσεις που την καθιστούν πολυλειτουργική, δηλαδή το σύστημα παρέχει υπηρεσίες μέσα από τη λειτουργία του, οι οποίες είναι χρήσιμες για την κοινωνία. Έτσι, εκτός από εμπορεύσιμα αγαθά (π.χ. γάλα, τυροκομικά προϊόντα, κρέας, μαλλί κ.ά.), η ΜΑ παράγει και μια σειρά μη εμπορεύσιμων εκροών, θετικών ή αρνητικών, και μάλιστα με τρόπο συνδεδεμένο, δηλαδή ταυτόχρονα και χωρίς να υπάρχει δυνατότητα διαχωρισμού τους. Οι κτηνοτρόφοι συνεχίζουν να παρέχουν αυτές τις υπηρεσίες χωρίς να αμείβονται για αυτές μέσα από την πώληση των προϊόντων τους, παρά μόνο λαμβάνοντας εισοδηματικές ενισχύσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση, για τις οποίες έχει λεχθεί πως «...δεν είναι επιδοτήσεις αλλά αμοιβές για τις υπηρεσίες που οι παραγωγοί παρείχαν για χρόνια δωρεάν». Το πολυλειτουργικό προφίλ της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας στην Ελλάδα αφορά σε τρεις κατηγορίες λειτουργιών, πέραν της οικονομικής

3.4.1. Πολιτιστική κληρονομιά

Η επικράτηση της ΜΑ σε βάθος αιώνων έχει διαμορφώσει ένα σύνολο πολιτιστικών στοιχείων, που χαρακτηρίζουν τις περιοχές στις οποίες εντοπίζεται μέχρι και σήμερα και έχουν διαμορφώσει, εν γένει, την πολιτιστική τους ταυτότητα, συνθέτοντας τη γεωργική πολιτιστική κληρονομιά τους. Πρόκειται για πολιτιστικά στοιχεία όπως η μουσική και οι χοροί, αλλά και για συνήθειες και έθιμα, πανηγύρια κ.ά.. Συχνά, μάλιστα, η εγκατάσταση σε πεδινές περιοχές κατά τους χειμερινούς μήνες συνεπάγεται τη διασπορά πολιτιστικών στοιχείων από τα ορεινά στις περιοχές διαχείμασης. Ειδικότερα, η πολιτιστική παράδοση που συνδέεται με τη μετακινούμενη κτηνοτροφία είναι ποικιλόμορφη, περιλαμβάνοντας πληθώρα πολιτιστικών στοιχείων που απαντώνται στις ορεινές αλλά και τις πεδινές διαβιώσεις των κοπαδιών (βλ. σχετικές παραγράφους του παρόντος δελτίου).

Η μετακίνηση των κοπαδιών συνδέεται με την επικράτηση τραγουδιών, χορών και δρώμενων που εμπνέονται από τον ποιμενικό βίο. Οι χοροί αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο των πανηγυριών που αποτελούσαν σημεία αναφοράς στην κοινωνική ζωή των οικισμών που αποτελούσαν ορεινές, κυρίως, διαβιώσεις των κοπαδιών. Τα τραγούδια περιγράφουν συχνά καθημερινές παραστάσεις του βίου των μετακινούμενων κτηνοτρόφων. Πολλά από τα τραγούδια τραγουδιούνται και σήμερα από τους νεότερους και χορεύονται με το ίδιο πάθος όπως και παλιότερα. Η μεγάλη επιθυμία τους, τότε και σήμερα, να ανέβουν στους θερινούς βοσκοτόπους, εκφράζεται πολύ παραστατικά σε τραγούδια.

Κρήτη - Συμβουλή Μαδάρας⁴

*Ένα κουδούνι αργολαλεί σσοσι Σφακιανές Μαδάρες,
Με τσοι Μαδάρες μάχεται, με τα βουνά μαλώνει.
«Μαδάρα και ξεχιόνισε να φέρω τα σφαχτά μου».
«Τα πάρετε κι αμέτε τα, πέρα εις τ' Ακρωτήρι
και τον Απρίλη φέρτε τα νάμαι ξεχιονισμένη,
να ιδής σφαχτά ,να ιδής κριγιούς ,να ιδής αρνιά θρεμμένα».*

Ορεινά Γρεβενών

*Θέλτε δένδρα μ ν ανθίσετε, θέλτε να μαραθείτε
Στον ίσκιο σας δεν κάθομαι κι ούτε λημέρι στήνω
Μον' καρτερώ την άνοιξη, τον Μάη το καλοκαίρι
Να πάω απάνω στα βουνά, ψηλά στα κορφοβούνια
Ν' αρμέξω εκεί τα πρόβατα, ν' αρμέξω εκεί τα γίδια*

⁴ ΠΗΓΗ: Πάρι Στ. Κελαϊδή «Ριζίτικα για τα Σφακιά»



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Να πιω νερό απ' τη Γαλανή, νερό απ' τη Λιανορίνα

*Μας ήρθε η άνοιξις παιδιά μ το καλοκαίρι
Πάρτε αρματώστε τα τραγιά, στολίστε τα γκισέμια
Σ' αυτές τις μορφοκαλεσιές, βάλτε αργυρά κουδούνια
Μαυλίστε τα κοπάδια μας, ούτε σκυλί μην μείνει
Να πάμε απάνω στα βουνά, ψηλά στα κορφοβούνια
Πού χει ο σταυραετός φωλιά κι η πέρδικα λημέρι*

Αγραφα

*Βελούχι μου παρόμορφο και Οξυά ζωγραφισμένη
Λειώστε τα χιόνια γλήγορα να χορταριάσ' ο τόπος
Να βγουν οι βλάχοι στα βουνά, να βγουν κι οι βλαχοπούλες
Να βγει κι η Παναγιώταινα με το παιδί στα χέρια
Να βγουν τα λάια πρόβατα με τα χοντρά κουδούνια
Να βγουν τα' αρνάκια παίζοντα, βελάζοντα στις ράχες
Και τα λιθάρια ρώταγαν και στα λιθάρια λένε
- Πέτρα μ', τά πουν τα πρόβατα, πέτρα μ', τά πουν τα γίδια;
- Λύκος έφαε τα πρόβατα και τσάκαλος τα γίδια*

Η ζωή του μετακινούμενου κτηνοτρόφου ήταν, όμως, δύσκολη και απαιτητική. Το ίδιο ισχύει και σήμερα, διότι το σύστημα της ΜΑ αντιμετωπίζει προβλήματα. Οι δυσκολίες της μεν σύγχρονης εποχής αναπτύσσονται στη συνέχεια του δελτίου, της δε παλιάς εποχής αποτυπώνονται και σε τραγούδι

Φενεός⁵

*Μάνα, με κακοπάντρεψες και μ' έδωκες του βλάχου
Του βλάχου του παλιόβλαχου, του παλιοπροβατάρη
Που κάνει μήνες στα βουνά και 'ξάμηνο στους κάμπους
Κι εγώ κοιμάμαι μοναχή, μονάχη δίχως άντρα
Παίρνω τη ρόκα μ' αγκαλιά, τα' αδράχτι μου στα χέρια
Και το σουρτούκι μ' κούκουλα, όσο να ξημερώσει.
Και γνέθω την τουλούπα μου και γνέθω το βαμπάκι,
Όσο να βγει ο Αυγερινός, να πάει κι η Πούλια γιόμα
Και στα γλυκοχαράματα γλυκά κι εγώ κοιμάμαι*

Διατηρώντας και σε αυτόν τον τομέα τη γεωγραφική της διαφοροποίηση, η πολιτιστική κληρονομιά που απορρέει από τη μετακίνηση των κοπαδιών είναι ιδιαίτερα πλούσια και ως προς τις συνήθειες και την κοινωνική ζωή των πληθυσμών. Έτσι, με την μετακινούμενη κτηνοτροφία είναι άρρηκτα συνεδμεμένες οι περισσότερες εορταστικές εκδηλώσεις των ανθρώπων αυτών, οι οποίες, μάλιστα, λάμβαναν χώρα το καλοκαίρι, οπότε και τα κοπάδια βρίσκονταν στις ορεινές τους διαβιώσεις. Εδώ περιλαμβάνονται οι γάμοι και τα βαφτίσια αλλά και τα πανηγύρια των χωριών, με κορυφαίο αυτό προς τιμήν της εκκλησίας του χωριού, που ήταν αφιερωμένη συνήθως στην Παναγία (15 Αυγούστου), στην Αγία Παρασκευή (26 Ιουλίου), τον Προφήτη Ηλία (20 Ιουλίου) κ.ά..

Η επικράτηση της μετακινούμενης κτηνοτροφίας αντανακλάται σήμερα στο μεγάλο αριθμό εορτών και πανηγυριών κτηνοτροφικής φύσης που οργανώνονται σε πολλές περιοχές. Κατά τη διάρκεια της θερινής διαμονής (5-6 μήνες), καθώς ο ελεύθερος χρόνος ήταν περισσότερος, γίνονταν και οι περισσότερες

⁵ ΠΗΓΗ: Β.Π. Σαρλής «Λαογραφικά Σύμμεικτα του Δήμου Φενεού Κορινθίας»



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
εινένονση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

κοινωνικές εκδηλώσεις (γάμοι, βαφτίσια) και πολλά πανηγύρια. Σήμερα πολλά από τα έθιμα που συνόδευαν τις εκδηλώσεις αυτές παραμένουν σχεδόν αναλλοίωτα, περνώντας από γενιά σε γενιά. Η «γιορτή της προβατίνας» στην Μπαλτούμα Ιωαννίων (οργανώνεται τέλη Ιουλίου – αρχές Αυγούστου) και η «γιορτή του βοσκού» στην Αετομηλίτσα Ιωαννίων αποτελούν χαρακτηριστικές περιπτώσεις τέτοιων γιορτών και εκφάνσεις του πολυλειτουργικού χαρακτήρα της ΜΚ (βλ. αναλυτική περιγραφή).

Εκτός από τα πανηγύρια, που συνεχίζουν να οργανώνονται και σήμερα στις ορεινές και πεδινές κοινότητες, με ιδιαίτερη συμμετοχή και ενδιαφέρον, παλιότερα η ζωή των ΜΑ ήταν συνυφασμένη και με μια ακόμα σειρά εθίμων και συνηθειών, που σήμερα δεν σώζονται, παρά μόνο είναι γνωστές και περιγράφονται από γηραιότερους που βίωσαν παλαιότερες μορφές της ΜΑ. Μερικά από τα πιο χαρακτηριστικά από αυτά είναι τα αρραβωνιάσματα, τα "κλύδωνα" (Ιούνιος), η παρασκευή ειδικού ψωμιού για γάμους και πανηγύρια ("ρουφτένιο"), το ψησιμο του αρνιού/προβατίνας ειδικά για πανηγύρι/γάμο ("κορμπάνι"), η κοπή βασιλόπιτας ειδικής μορφής, η πρόγνωση του επερχόμενου χειμώνα "διαβάζοντας την πλάτη του ζώου" κ.ά. (σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες από τον ορεινό όγκο των Γρεβενών).

Η ίδια η διαδικασία της μετακίνησης των κοπαδιών είναι μια σχεδόν τελετουργική διαδικασία, ακολουθεί συγκεκριμένες διαδρομές («στράτες»), των οποίων η εικόνα διαμορφώνεται σε μεγάλο βαθμό από τη διέλευση των κοπαδιών και των μετακινούμενων οικογενειών (βλ. παράγραφο...). Η όλη διαδικασία της μετακίνησης, παρόλη την έντονη δραστηριότητα που τη συνόδευε, ήταν συγχρόνως μια γιορτή, ιδιαίτερα η άφιξη των κοπαδιών στα ορεινά χωριά, απ' όπου κατάγονταν οι κτηνοτρόφοι, ήταν ένα πανηγύρι. Οι προφορικές μαρτυρίες των ανθρώπων που, είτε είναι κτηνοτρόφοι και παραδοσιακά ασκούν το συγκεκριμένο επάγγελμα είτε άνθρωποι μεγαλωμένοι σε κτηνοτροφική οικογένεια, άσκησαν το επάγγελμα του κτηνοτρόφου και έχουν βιώσει συστηματικά τη διαδικασία της εποχικής μετακίνησης, δίνουν μια άμεση εικόνα του ιδιότυπου κτηνοτροφικού βίου. Από τις περιγραφές τους απορρέουν έννοιες και στοιχεία συνυφασμένα με αυτές τις πορείες που πραγματοποιούνταν αυστηρά δύο φορές τον χρόνο (άνοιξη και φθινόπωρο), καθορίζοντας το κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο των εποχικά μετακινούμενων πληθυσμών. Ειδικότερα οι μαρτυρίες των ηλικιωμένων που βίωσαν σημαντικά ιστορικά γεγονότα, κυρίως από το διάστημα του μεσοπολέμου στην Ελλάδα (1923 – 1940) και μετά, εμπεριέχουν και ιστορικές πληροφορίες, διασσωσμένες μέσα από την προφορική παράδοση των προηγούμενων γενεών. Σε όλες τις πληροφορίες φαίνεται ότι οι μετακινήσεις κοπαδιών και ποιμενικών οικογενειών πραγματοποιούνταν σύμφωνα με μια συγκεκριμένη παραδοσιακή τακτική, η οποία δεν τροποποιήθηκε σε καμιά ιστορική συγκυρία και συνεχίστηκε αδιάλειπτα μέχρι και τους πρόσφατους χρόνους. Κάθε ταξίδι, κάθε κονάκι, κάθε ημέρα πορείας συνοδεύεται και από μια ιστορία ή ένα χαρακτηριστικό περιστατικό και στο σύνολό τους αποτελούν τις ιστορίες της στράτας.

Μια αρκετά δημοφιλής εργασία, η οποία επιτελείται πριν την ανοιξιάτικη αναχώρηση για τα ορεινά, είναι το κούρεμα των προβάτων. Στο παρελθόν το κούρεμα πραγματοποιούνταν ακόμη και στο δρόμο και το μαλλί διοχετεύονταν στους αντίστοιχους εμπόρους. Σημαντική ποσότητα μαλλιού μεταφερόταν κατά την μετακίνηση στα ορεινά, όπου και το χρησιμοποιούσαν για τις υφαντουργικές εργασίες.

Η υφαντική στις κοινότητες των μετακινούμενων κτηνοτρόφων διαφοροποιείται από την υφαντική που αναπτύχθηκε σε άλλες περιοχές, τόσο ως προς τις παραστάσεις (τεχνοτροπία), όσο και ως προς τη χρηστικότητα των υφαντών. Φλοκάτες, κιλίμια, χαλιά, υφαντά αποτελούν μέρος μόνο της πλούσιας πολιτιστικής παράδοσης που διασώζεται μέχρι και σήμερα. Οι παραστάσεις που τα κοσμούν είναι εμπνευσμένες από τον ποιμενικό βίο και την καθημερινότητα των ανθρώπων και των κοπαδιών τους. Οι οικογένειες φρόντιζαν να προικίζουν τα παιδιά τους με τέτοια υφαντά που πάντα κοσμούσαν με



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ιδιαίτερες παραστάσεις και έβρισκαν καθημερινή χρήση στο νοικοκυριό. Ακόμα πιο χαρακτηριστικές μορφές παραδοσιακής χειροτεχνίας είναι η κατασκευή κουδουνιών και η κατασκευή πρόχειρων κτηνοτροφικών εγκαταστάσεων, εκκλησιών κλπ.. Στην κατηγορία αυτή θα πρέπει να συμπεριληφθούν και τα σκεύη που χρησιμοποιούν οι ΜΑ για την άμεγλη των ζώων και την παραδοσιακή τυροκόμηση εντός της εκμετάλλευσης.

3.4.2. Συμβολή στην αγροτική ανάπτυξη

Η ΜΑ έχει σαφή ρόλο στην ανάπτυξη των ορεινών και μειονεκτικών αγροτικών περιοχών, όπου η οικονομική δραστηριότητα δεν είναι επαρκώς διαφοροποιημένη. Παρέχει απασχόληση και εισόδημα, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις είναι η μοναδική οικονομική δραστηριότητα και συμβάλλει ουσιαστικά στη συγκράτηση του πληθυσμού και στη διατήρηση της βιωσιμότητάς τους. Υπάρχουν χαρακτηριστικά παραδείγματα ορεινών κοινοτήτων της Ελλάδας, που ουσιαστικά ερημώνουν το χειμώνα και είναι ζωντανές το καλοκαίρι, λόγω των κοπαδιών που μετακινούνται εκεί – ενδεικτικά αναφέρονται η Αετομηλίτσα Ιωαννίνων, το Χαλίκι Ασπροποτάμου, τα Θεοδώριανα Άρτας, ο ορεινός όγκος Αργιθέας Καρδίτσας, ο Δήμος Αγράφων Ευρυτανίας (Τροβάτο, Άγραφα, Βραγγιανά, Επινιανά), η περιοχή Γκούρας-Φενεού στην Κορινθία. Θα πρέπει, όμως, να σημειωθεί ότι ακόμα και σε ορεινές κοινότητες στις οποίες τα τελευταία χρόνια έχουν αναπτυχθεί άλλοι τομείς της οικονομίας, όπως η παροχή τουριστικών υπηρεσιών σε ολόκληρο τον ορεινό όγκο των Γρεβενών και περιοχές της ορεινής Αρκαδίας, αλλά σε και ορεινές περιοχές τουριστικών νησιών όπως η Κρήτη (π.χ. Ανώγεια), η Χίος, η Θάσος, η Νάξος και άλλων νησιών η ΜΑ συνεχίζει να ασκείται και να αποτελεί σημαντική πηγή εισοδήματος. Μάλιστα, αυτή η μορφή της ανάπτυξης «εκ των έσω» (σχετικά Lowe et al., 2002) αξιοποιεί τα εγγενή πλεονεκτήματα και τα υφιστάμενα πολιτιστικά στοιχεία των περιοχών, τα οποία έχουν διαμορφωθεί ως αποτέλεσμα της επικράτησης του συστήματος μετακινούμενης κτηνοτροφίας για αιώνες. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται ιδιαίτερα και η συστηματική παραγωγή και πώληση γαλακτοκομικών προϊόντων από μετακινούμενες εκτροφές. Εκτός από το γεγονός ότι τα πρωτογενή προϊόντα των μετακινούμενων κοπαδιών είναι ιδιαίτερης ποιότητας (βλ. σχετική παράγραφο), η ίδια η παραδοσιακή διαδικασία τυροκόμησης εφαρμόζεται σε αρκετές μετακινούμενες εκμεταλλεύσεις σε ολόκληρη τη χώρα και αποτελεί στοιχείο πολιτιστικής κληρονομιάς.

3.4.2.1. Η διαδικασία αναπαραγωγής της μετακινούμενης εκμετάλλευσης

Η διαδικασία αναπαραγωγής της μετακινούμενης εκμετάλλευσης στο χρόνο εμπίπτει στο πλαίσιο του αναπτυξιακού ρόλου της ΜΑ. Παλιότερα η αναπαραγωγή της μετακινούμενης εκμετάλλευσης στο χρόνο ήταν δεδομένη και πραγματοποιούνταν εντός της οικογένειας. Είναι χαρακτηριστικό ότι η εκμετάλλευση κληροδοτούνταν συνήθως στον μεγαλύτερο γιο, αλλά παρέχονταν βοήθεια και στα μικρότερα παιδιά που ήθελαν να αποκτήσουν δικό τους κοπάδι. Στην έρευνα διαπιστώθηκε ότι όλες σχεδόν οι μετακινούμενες εκμεταλλεύσεις έχουν μακρά οικογενειακή παράδοση. Σε κάποιες περιπτώσεις αυτή διακόπηκε προσωρινά, λόγω οικογενειακών λόγων (π.χ. έλλειψη εργασίας), και συνεχίστηκε ξανά πρόσφατα.

Κατά τις πρόσφατες δεκαετίες μέχρι και σήμερα, η διαδικασία της διαδοχής στις μετακινούμενες εκμεταλλεύσεις είναι συνάρτηση οικονομικών και μη παραγόντων όπως της επιλογής του προτύπου διαβίωσης, των συνθηκών στη αγροτική κοινότητα και των ευκαιριών για απασχόληση εκτός αυτής, της κτηνοτροφικής παράδοσης, των συνθηκών που επικρατούν στην εκμετάλλευση, της οικονομικότητας της εκτροφής ζώων υπό αυτό το σύστημα κ.ά.. Έτσι, η επικρατούσα αντίληψη ότι οι νέοι σήμερα δεν ενδιαφέρονται να συνεχίσουν το επάγγελμα δεν είναι ακριβής καθώς, πέραν των ανωτέρω παραγόντων,



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

η απασχόληση στην οικογενειακή εκμετάλλευση αποτελεί μια διέξοδο σε σχέση με την παντελή έλλειψη ευκαιριών απασχόλησης γενικότερα, λόγω της ασφυκτικής οικονομικής κρίσης. Επιπλέον, οι νέοι που αποφασίζουν να συνεχίσουν την ΜΑ είναι συνειδητοποιημένοι και επιδιώκουν να εκπαιδευτούν κατάλληλα: παρακολουθούν γεωπονικές σπουδές ή προγράμματα επιμόρφωσης, εκπαιδεύονται στη μεταποίηση και αξιοποιούν την εμπειρία που αναπτύσσουν από μικροί, βοηθώντας τους γονείς στην εκμετάλλευση, ή την οποία τους μεταλαμπαδεύουν οι μεγαλύτεροι. Είναι συχνά καινοτόμοι και προσπαθούν να συνδυάσουν την παράδοση και την εμπειρία με τους νεωτερισμούς και την ενεργητική αναπτυξιακή στρατηγική.

Η οικονομικότητα, λοιπόν, της εκτροφής θα καθορίσει και σήμερα σε μεγάλο βαθμό την αναπαραγωγή της εκμετάλλευσης, όπως και παλιότερα. Η χορήγηση ιδιοπαραγόμενων ή αγοραζόμενων ζωοτροφών αύξησε την παραγωγικότητα των κοπαδιών, αλλά ταυτόχρονα αύξησε τις κεφαλαιακές τους ανάγκες και την εξάρτησή τους από τη ρευστότητα. Συνεπώς, η σημαντική εξοικονόμηση χρημάτων που προκύπτει από την υποκατάσταση των χορηγούμενων ζωοτροφών από τη βόσκηση επίσης εξακολουθεί να αποτελεί κίνητρο για τη μετακίνηση. «*Πάλι καλά που περνούμε αυτούς τους μήνες στα ορεινά και μαζεύουμε λεφτά για να τα βγάλουμε πέρα το χειμώνα*» (Κώστας, ορεινή Αργιθέα), «*δεν με ενδιαφέρει αν οι παρέες μου παραμένουν εδώ στα Τρίκαλα, εγώ θα συνεχίσω τη μετακίνηση όσο με συμφέρει οικονομικά*» (ο 24χρονος γιος του κ. Μιχάλη, Τρίκαλα), «*δουλεύω και αλλού αλλά πάντα βοηθάω στα ζώα*» (21χρονος στα ορεινά Τρίκαλα). Έτσι, η διατήρηση του μετακινούμενου κοπαδιού συνεχίζει να οφείλεται σε οικονομικούς λόγους.

Στο πλαίσιο του Προγράμματος (Ragkos et al., 2015) ερευνήθηκαν τα κίνητρα των κτηνοτρόφων που συνεχίζουν την μετακίνηση σήμερα. Τα ευρήματα επιβεβαιώνουν την αίσθηση που επικρατεί μεταξύ όσων μελετούν το σύστημα σήμερα: Οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι κινητοποιούνται και από οικονομικούς αλλά και από μη οικονομικούς παράγοντες, επιβεβαιώνοντας πως το σύστημα είναι πολυλειτουργικό αλλά και πως οι ίδιοι οι κτηνοτρόφοι το αντιλαμβάνονται ως τέτοιο. Αυτό που είναι επίσης σημαντικό είναι ότι οι κτηνοτρόφοι εντάσσουν στο ίδιο εννοιολογικό πλαίσιο αφενός μεν τις πολυλειτουργικές διαστάσεις της ΜΑ (επιδράσεις στο περιβάλλον, στην αγροτική ανάπτυξη και διατήρηση της παράδοσης) – μάλιστα με θετικές συσχετίσεις μεταξύ τους -, και την οικονομική διάσταση του συστήματος (την απόκτηση εισοδήματος δηλαδή), αρνητικά όμως συσχετισμένη με τις πολυλειτουργικές διαστάσεις. Με άλλα λόγια, φαίνεται πως όσο το σύστημα είναι επικερδές, ο κτηνοτρόφος θα μετακινείται για οικονομικούς λόγους και λιγότερο για περιβαλλοντικούς/κοινωνικούς αλλά εάν ο οικονομικός παράγοντας φθίνει, θα υπερισχύσουν οι μη οικονομικοί παράγοντες προκειμένου να τον οδηγήσουν στην απόφαση να παραμείνει μετακινούμενος. Προκαταρκτικά ευρήματα έρευνας των στρατηγικών που υιοθέτησαν οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι στο πλαίσιο της κρίσης (Ragkos et al., 2013) έδειξαν πως είναι διατεθειμένοι να αναπροσαρμόσουν τις διαχειριστικές τους πρακτικές προκειμένου να εξοικονομήσουν κεφάλαιο, επιδιώκουν όμως να διαφυλάξουν τον οικογενειακό χαρακτήρα των εκμεταλλεύσεών τους και σε ελάχιστες περιπτώσεις θα σκέφτονταν να σταματήσουν τη μετακίνηση.

Σχήμα. Θεωρητικό διάγραμμα της πολυλειτουργικότητας της ΜΑ



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

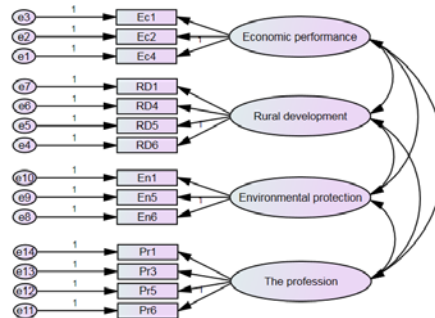


ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ



Πίνακας. Επεξήγηση των παραμέτρων του δενδρογράμματος

Latent variables	Items	Statements	Average (min. = 1, max = 5)
Economic performance (EP) <i>Economic aspects of the system</i>	Ec1	"Intensive sheep and goat farming is less profitable"	3.42
	Ec2	"My job is very tiring and I am thinking about quitting"	3.36
	Ec3	"Transhumance is profitable"	3.08
	Ec4	"I am planning to continue transhumance"	4.05
	Ec5	"I am happy with transhumance"	3.66
	Ec6	"Being a livestock farmer is nice because I am the owner of my business"	4.18
Rural development (RD) <i>Contribution to rural development and culture</i>	RD1	"Transhumance safeguards culture and tradition"	3.92
	RD2	"The village would be lost without transhumant flocks"	3.47
	RD3	"I don't want to live in a city because life is worse there"	3.62
	RD4	"Transhumance contributes to the development of mountainous areas"	3.91
	RD5	"I like traditional festivals"	4.00
	RD6	"I know the traditional habits and customs my grandparents taught me"	3.81
Environmental protection (ENV) <i>Transhumance and the environment</i>	En1	"I am obliged to protect the environment"	3.71
	En2	"I like livestock farming because I get in touch with nature"	4.15
	En3	"Transhumant flocks contribute to the protection of rangelands"	4.16
	En4	"I know the repercussions of excessive pesticide and antibiotic use"	4.15
	En5	"Overgrazing in mountainous rangelands during summer degrades them"	3.47
	En6	"Transhumance is more environmental-friendly"	3.34
The profession (PR) <i>Merits and traditional aspects of transhumance</i>	Pr1	"My profession is socially acceptable"	3.07
	Pr2	"I like the way of living of a transhumant farmer"	3.95
	Pr3	"I like to produce my own food for my family"	3.52
	Pr4	"My profession made it difficult for me to find a wife (husband)"	3.96
	Pr5	"I like the (livestock) farming profession"	3.24
	Pr6	"I want my children to become (livestock) farmers"	2.71

Πίνακας. Εκτίμηση παραμέτρων του θεωρητικού δενδροδιαγράμματος του εννοιολογικού πλαισίου της πολυλειτουργικότητας της MA

Factor	Items	Unstandardized coefficients (factor loadings)	Standard error	Estimate/ st. err.	Variance explained (%)	Variance explained by factor (%)	Correlations between latent variables
Economic performance (EP)	Ec1	1.53	0.39	3.87	19.6	21.0	RD -0.078
	Ec2	1.81	0.48	3.73	26.7		ENV -0.138
	Ec4	1.00			16.8		PR -0.088
Rural development (RD)	RD1	0.96	0.07	13.06	53.1	49.2	ENV 0.704
	RD4	0.98	0.07	13.40	58.5		PR 0.625
	RD5	0.78	0.07	12.00	37.1		
	RD6	1.00			48.2		
Environmental	En1	1.32	0.11	11.89	67.7	40.8	PR 0.753



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

protection (ENV)	En5	0.64	0.08	7.73	15.7	
	En6	1.00			38.9	
The profession (PR)	Pr1	1.62	0.20	7.84	37.1	36.9
	Pr3	1.67	0.22	7.58	42.4	
	Pr5	1.80	0.22	8.26	50.9	
	Pr6	1.00			17.2	
Chi-square = 222.71		Chi-square/df (Cmin/df) = 3.137		RMSEA = 0.064		
df = 71		GFI = 0.942		SRMR = 0.051		
p = 0.000		AGFI = 0.914		CFI = 0.914		

Όπως προαναφέρθηκε, η μεταβίβαση της εκμετάλλευσης και της ιδιαίτερης τεχνογνωσίας των ΜΑ από γενιά σε γενιά είναι ένα σύνθετο φαινόμενο. Αποτελεί έλλειψη, εντούτοις, για την ελληνική κτηνοτροφία και τη ΜΑ ιδιαίτερα η έλλειψη εξειδικευμένων σχολών και δομών εκπαίδευσης (θεωρητικής και τεχνικής) και εκμάθησης του επαγγέλματος. Στο πρότυπο σχολών π.χ. της Γαλλίας (ecoles bergers), η ανάπτυξη τέτοιων δομών θα είχε τριπλά οφέλη, πρώτον την καλύτερη κατάρτιση των νέων ΜΑ, δεύτερον τη συστηματοποίηση της υφιστάμενης γνώσης, που θα συμβάλλει στη διατήρησή της, και τρίτον την παγίωση του κύρους του επαγγέλματος του ΜΑ, ως αποφοίτου πλέον μιας επίσημης εκπαιδευτικής δομής. Πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερα η σημασία τέτοιων εγχειρημάτων, υπό το πρίσμα κυρίως των πολλαπλών ιδιαιτεροτήτων της απασχόλησης στη ΜΑ (βλ. *Οργάνωση της εργασίας*).

3.4.3. Περιβαλλοντική διάσταση

Τα μετακινούμενα κοπάδια αξιοποιούν ορεινούς βοσκοτόπους, συμβάλλοντας στην προστασία της βιοποικιλότητας και στη φυσική ανανέωση της βλάστησης, τη διαχείριση του κλίματος, την αποφυγή της ερημοποίησης στα νησιά και στην άμβλυση των επιπτώσεων του φαινομένου του θερμοκηπίου. Ιδιαίτερη πτυχή της περιβαλλοντικής διάστασης της ΜΑ αποτελεί και η διατήρηση αυτόχθονων φυλών αιγοπροβάτων. Πρόκειται για φυλές άριστα προσαρμοσμένες στις τοπικές συνθήκες και στο μικροκλίμα, οι οποίες επιπλέον διαθέτουν το πλεονέκτημα της υψηλής ανθεκτικότητας. Η προσαρμογή αυτή έχει μείνει παροιμιώδης μεταξύ των μετακινούμενων κτηνοτρόφων: «όταν πιάσει το Πάσχα και ανοίξει ο καιρός, τα ζώα γυρνούν το κεφάλι και κοιτάζουν προς τα βουνά». Εκτός από τον προφανή τους ρόλο στη διαμόρφωση της οικονομικότητας των μετακινούμενων εκτροφών, η διατήρηση αυτών των φυλών αντανάκλα την επιδίωξη για την προστασία της γενετικής ποικιλότητας και των γενετικών πόρων. Σημειώνεται, τέλος, πως οι αυτόχθονες φυλές συνδέονται με ιστορικά και πολιτισμικά στοιχεία της μετακίνησης, καθώς καθαρόαιμα άτομα ή μιγάδες αυτών εκτρέφονται παραδοσιακά από τους μετακινούμενους κτηνοτρόφους στη χώρα.

3.4.3.1. Το προφίλ των εκτρεφόμενων φυλών αιγοπροβάτων στο πλαίσιο του συστήματος

Συνολικά ανιχνεύθηκαν 157 διαφορετικά αλληλόμορφα στα 612 δείγματα που αναλύθηκαν με τους 10 μικροδορυφορικούς τόπους. Ο πολυμορφισμός των γενετικών δεικτών ήταν μέτριος ως υψηλός, από 8 (OARAE129, ILSTS011) έως 32 (OARCP49) αλληλομορφα. Τα περιληπτικά στατιστικά (Πληθυσμιακοί Γενετικοί παράμετροι) της γενετικής ποικιλότητας παρουσιάζονται στον Πίνακα 2. Οι μετακινούμενοι πληθυσμοί προβάτων της Στερεάς Ελλάδας παρουσίασαν τον μεγαλύτερο μέσο αριθμό αλληλομόρφων (12,6) και τον υψηλότερο αριθμό αλληλομόρφων ανά γενετικό μάρτυρα (allelic richness) (7.339), ενώ οι χαμηλότερες τιμές παρατηρήθηκαν σε μια αρχαία νομαδική καθαρή φυλή προβάτων το Σαρακατσάνικο (5 και 4,591 αντίστοιχα). Ο μέσος αριθμός αλληλομόρφων στους μετακινούμενους πληθυσμούς προβάτων



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη

κυμάνθηκε από 8,8 έως 12,6, ενώ αυτός των καθαρών φυλών ήταν χαμηλότερος (5-8,4). Επίσης ο μέσος αριθμός αλληλομόρφων ανά γενετικό μάρτυρα κυμάνθηκε από 6,388 έως 7,339 στα δείγματα των μετακινούμενων πληθυσμών και ήταν μεγαλύτερος από αυτό των καθαρών φυλών (4,591-6,550).

Πίνακας 2. Πληθυσμιακοί Γενετικοί Παράμετροι για μετακινούμενους πληθυσμούς και τοπικές καθαρές φυλές βασισμένοι σε 10 μικροδορυφορικούς δείκτες. Αριθμός αλληλομόρφων (A), Αριθμός αλληλομόρφων ανά γενετικό μάρτυρα (μικροδορυφορικό δείκτη) (RS), παρατηρούμενη και αναμενόμενη ετεροζυγωτία (H_o, H_e), τιμές FIS (Μέσος όρος) και σημαντικότητα απόκλισης από ισορροπία Hardy-Weinberg (HWE).

Πληθυσμός	Μέγεθος Δείγματος	A	R _S	H _o	H _e	F _{IS}	HWE
Ήπειρος	35	9,4	6,699	0,6768	0,7534	0,116	*
Στερεά Ελλάδα	64	12,6	7,339	0,7426	0,7701	0,044	NS
Θεσσαλία	65	10,6	6,716	0,7399	0,7597	0,034	NS
Πελοπόννησος	18	9,6	6,571	0,6986	0,7273	0,056	NS
Μακεδονία	60	8,8	6,388	0,7017	0,7382	0,063	NS
Θράκη	30	9,2	6,546	0,7110	0,7452	0,059	NS
Κρήτη	40			Ανάλυση σε εξέλιξη			
Αγρινίου (Καραμάνικη)	20	6,1	5,451	0,7398	0,7231	0,004	NS
Άργους	20	6,2	5,529	0,5836	0,6564	0,138	NS
Ορεινό	30	7,5	6,019	0,7344	0,7321	0,014	NS
Μπούτσικο	30	7,8	6,078	0,6849	0,6947	0,031	NS
Χίου	33	7,3	5,747	0,6624	0,7395	0,120	NS
Καλαρρύτεκη	21	7	6,194	0,7078	0,7360	0,063	NS
Καραγκούνικη	27	8,4	6,550	0,7168	0,7326	0,041	NS
Κατσικά	20	7,1	6,195	0,7298	0,7188	0,013	NS
Κύμης	15	6	5,659	0,6690	0,7026	0,082	NS
Λέσβου	24	7,9	6,426	0,6982	0,7128	0,042	NS
Πηλιορείτικη	20	6,8	5,848	0,6679	0,7115	0,087	NS
Σαρακατσάνικη	20	5	4,591	0,6483	0,6342	0,004	NS
Θρακική	20	5,2	4,725	0,7094	0,6602	-0,048	NS

NS: μη στατιστική σημαντική διαφορά

*: στατιστικά σημαντική διαφορά P<0.05

Η μέση παρατηρούμενη ετεροζυγωτία στους μετακινούμενους πληθυσμούς προβάτων ήταν από 0,6768 έως 0,7426 με μέσο όρο 0,671, ενώ αυτή των καθαρών τοπικών φυλών ήταν χαμηλότερη (0,5836-0,7398) με μέσο όρο 0,577. Η μέση αναμενόμενη ετεροζυγωτία ήταν επίσης υψηλότερη στους μετακινούμενους πληθυσμούς προβάτων σε σύγκριση με τις καθαρές τοπικές φυλές (0,749 και 0,7042, αντίστοιχα) (Πίνακας 2).

Η μέση τιμή FIS από όλους τους γενετικούς μάρτυρες κυμάνθηκε από -0,048 έως 0,138 και ήταν θετική για όλους τους πληθυσμούς που μελετήθηκαν πλην ενός. Όμως ο έλεγχος για αποκλίσεις από ισορροπία Hardy-Weinberg βασισμένη σε 3200 τυχαιοποιήσεις των δεδομένων και διόρθωση κατά Bonferroni αποκάλυψε σημαντική έλλειψη ετεροζυγωτίας μόνο στους μετακινούμενους πληθυσμούς της Ηπείρου (*P<0.05, Πίνακας 2), κάτι που υποδηλώνει την έλλειψη φαινομένων αιμομιξίας στον συνολικό πληθυσμό.



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



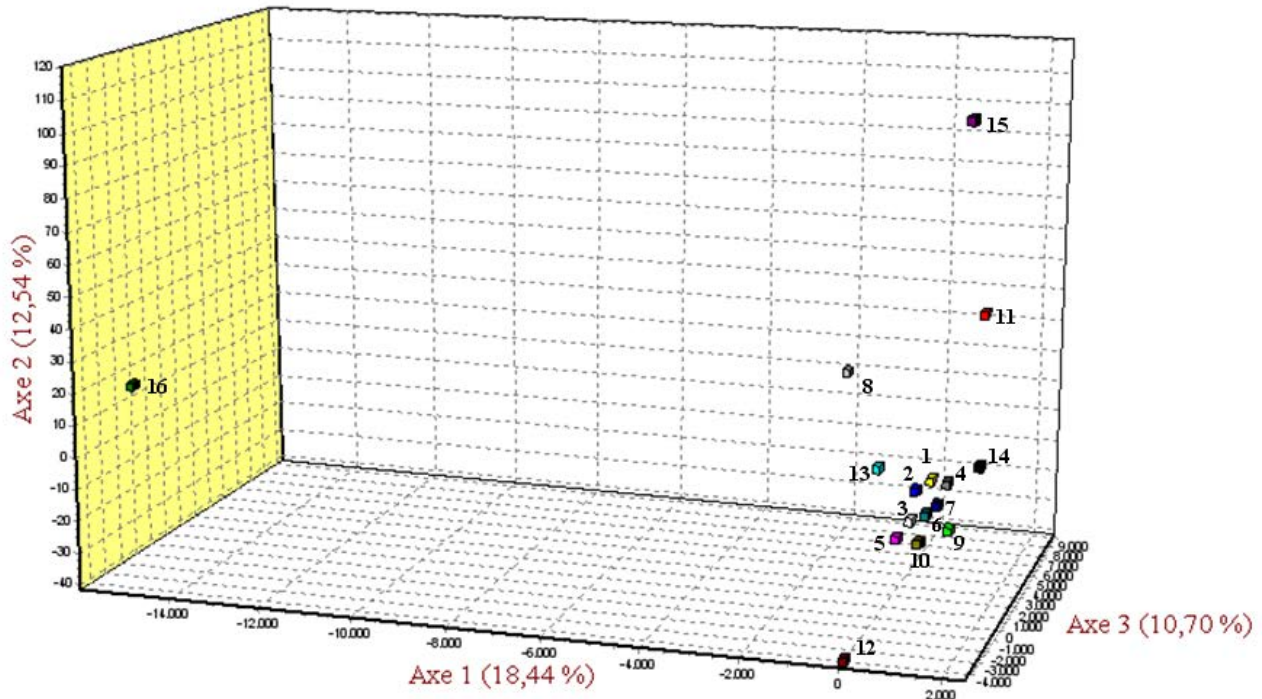
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Διάγραμμα 1. Ανάλυση συστατικών αντιστοιχίας 13 τοπικών φυλών και 6 μετακινούμενων πληθυσμών προβάτων. Η αρίθμηση είναι ως εξής: 1. Ήπειρος, 2. Στερεά Ελλάδα, 3. Θεσσαλία, 4. Αργινίου, 5. Άργους, 6. Ορεινό, 7. Μπούτσικο, 8. Χίου, 9. Καλαρρύτεκη, 10. Καραγκούνικη, 11. Κατσικά, 12. Κύμης, 13. Λέσβου, 14. Πηλιορείτικη, 15. Σαρακατσάνικη



Η μέση τιμή F_{ST} από όλα τα αλληλόμορφα ήταν γενικά χαμηλή ($0,036 \pm 0,003$), υποδεικνύοντας ότι το μεγαλύτερο μέρος της γενετικής ποικιλότητας προέρχεται εντός των πληθυσμών. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των τιμών F_{ST} ανά ζεύγη πολλαπλών γενετικών μαρτύρων το μεγαλύτερο μέρος της γενετικής ποικιλότητας κατανέμεται μεταξύ των καθαρών τοπικών φυλών ($0,0084-0,1525$), ενώ η ποικιλότητα μεταξύ των μετακινούμενων πληθυσμών ήταν πολύ χαμηλότερη ($0,0002-0,0037$), υποδηλώνοντας την ύπαρξη υψηλής γονιδιακής ροής μεταξύ των μετακινούμενων πληθυσμών προβάτων αλλά και από τις καθарές φυλές προς τους μετακινούμενους πληθυσμούς. Το συμπέρασμα αυτό βρίσκεται σε συμφωνία με το γεγονός ότι οι μετακινούμενοι πληθυσμοί προβάτων εξέφρασαν υψηλότερες τιμές αριθμού αλληλομόρφων (A), παρατηρούμενης / αναμενόμενης ετεροζυγωτίας (H_o , H_e) και αριθμού αλληλομόρφων ανά γενετικό μάρτυρα (RS) σε σύγκριση με αυτές των τοπικών καθαρών φυλών. Οι χαμηλές τιμές F_{ST} υποδηλώνουν ότι οι τοπικές φυλές δεν διαφοροποιούνται αρκετά και πιθανόν να έχουν κοινή καταγωγή και τρόπους αναπαραγωγής και επιλογής.

Διάγραμμα 2. Φυλογενετικό δένδρο UPGMA βασισμένο σε γενετικές αποστάσεις κατά Reynolds' et al. (1983) μεταξύ 10 καθαρών τοπικών φυλών και 6 μετακινούμενων πληθυσμών προβάτων. Τα νούμερα στο δενδρόγραμμα αναφέρονται σε τιμές bootstrap (1000 επαναλήψεις ανά δείκτη).



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

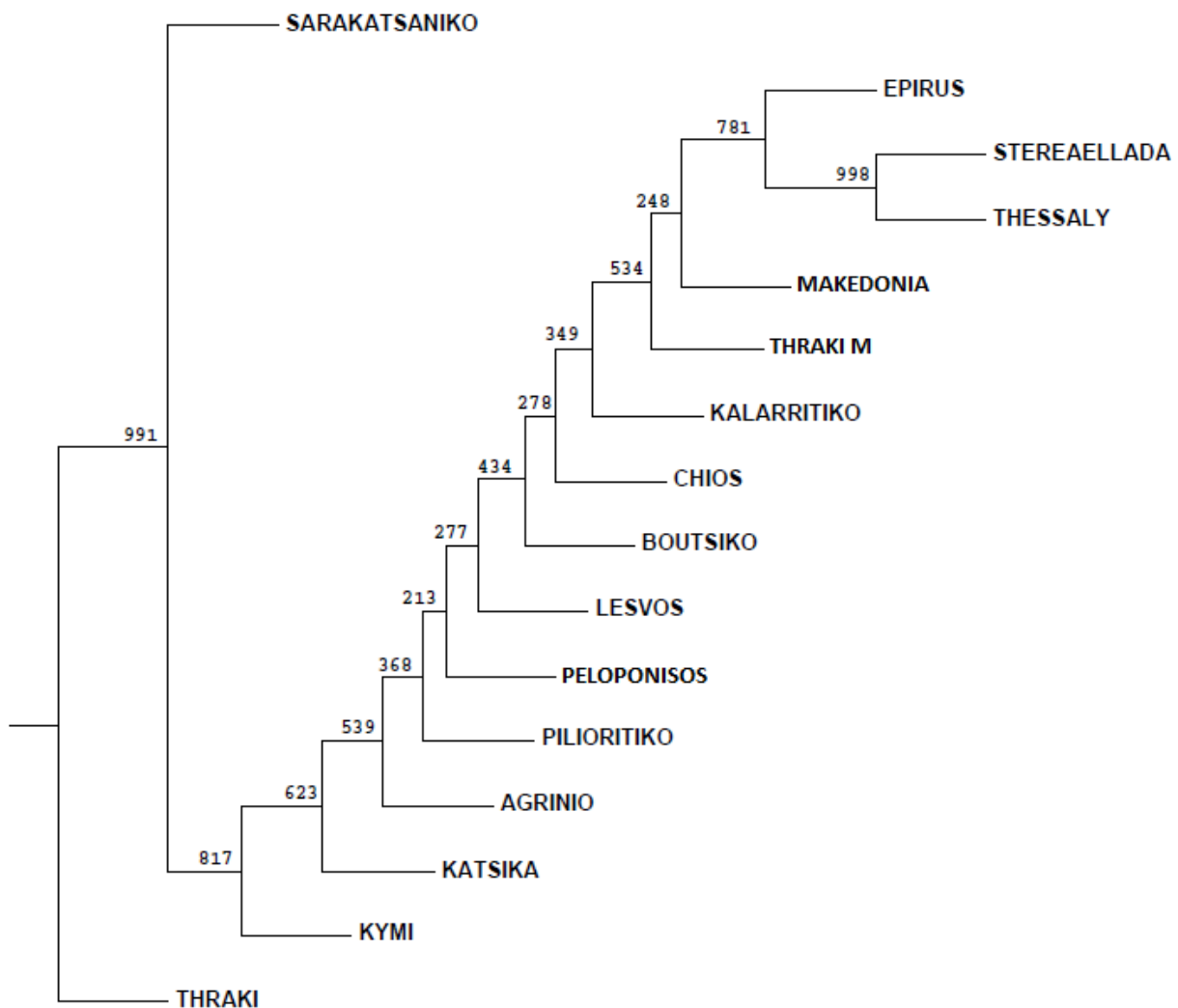


ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ



0.1

Σύμφωνα με την ανάλυση συστατικών αντιστοιχίσης, οι τρεις πρώτοι παράγοντες εξηγούν το 41,68% της συνολικής ποικιλότητας (Διάγραμμα 1). Στην ανάλυση αυτή η απομόνωση των καθαρών φυλών Σαρακατσάνικο και Θρακικό είναι εμφανής κάτι που υποστηρίζεται από τις υψηλότερες τιμές F_{ST} ανά ζεύγη που έχουν αυτές οι δυο φυλές σε σύγκριση με όλους τους άλλους πληθυσμούς (Μ.Ο. 0,0865 και 0,0818 αντίστοιχα). Οι καθαρές φυλές Κύμης, Κατοικά και Χίου επίσης φαίνεται να διαφοροποιούνται ενώ οι εναπομείναντες καθαρές φυλές και μετακινούμενοι πληθυσμού ομαδοποιούνται μαζί. Το UPGMA δενδρόγραμμα (φυλογενετικό δένδρο), βασισμένο σε γενετικές αποστάσεις κατά Reynolds, δείχνει με υψηλές τιμές bootstrap την στενή σχέση μεταξύ των μετακινούμενων πληθυσμών καθώς και την απομόνωση των φυλών σαρακατσάνικο και θρακικό (Διάγραμμα 2).



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Η ανάλυση μίξης, σύμφωνα με το πρόγραμμα GeneClass υποδεικνύει την χρήση πολλαπλών τοπικών καθαρών φυλών στην αναπαραγωγή τριών μετακινούμενων πληθυσμών προβάτων (Πίνακας 2) (Για τις υπόλοιπες περιοχές η ανάλυση βρίσκεται σε εξέλιξη). Στην περίπτωση του πληθυσμού της Ηπείρου, η φυλή του Μπούτσικο έχει την υψηλότερη συμμετοχή, κάτι που είναι αναμενόμενο αφού είναι τοπική φυλή της Ηπείρου. Όσον αφορά τους μετακινούμενους πληθυσμούς της Στερεάς Ελλάδας και Θεσσαλίας φυλές όπως το Καραγκούνικη, Καλαρρύτεκη, Χίου και Λέσβου (Μυτιληνιά) εξέφρασαν υψηλό ποσοστό συμμετοχής. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Καραγκούνικη φυλή είχε το μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής, σε σύγκριση με τις άλλες καθαρές φυλές, στην διαμόρφωση των μετακινούμενων πληθυσμών προβάτων της Στερεάς Ελλάδας και Θεσσαλίας (21,9% και 27,8% αντίστοιχα). Σε αντίθεση δυο καθαρά νομαδικές φυλές, η Σαρακατσάνικη και η Θρακική, είχαν την μικρότερη συμμετοχή κάτι που δείχνει την τάση για αυξημένη παραγωγικότητα στους μετακινούμενους πληθυσμούς προβάτων.

Πίνακας. Εκτίμηση ποσοστού (%) συμμετοχής της κάθε μίας από της 13 τοπικές φυλές σε μετακινούμενους πληθυσμούς προβάτων από τρεις γεωγραφικές περιοχές (Ηπειρος, Στερεά Ελλάδα και Θεσσαλία) με το λογισμικό GeneClass.

Πληθυσμοί	Ήπειρος	Στερεά Ελλάδα	Θεσσαλία
Αγρινίου (Καραμάνικη)	2.8	4.7	12.3
Άργους	2.8	1.6	1.5
Ορεινό	11.4	9.4	4.6
Μπούτσικο	28.6	15.4	12.3
Χίου	14.4	4.7	13.8
Καλαρρύτεκη	0.0	17.2	10.8
Καραγκούνικη	2.8	21.9	27.8
Κατσικά	8.6	4.7	1.5
Κύμης	2.8	0.0	3.1
Λέσβου	8.6	12.5	9.2
Πηλιορείτικη	14.4	4.7	3.1
Σαρακατσάνικη	2.8	1.6	0.0
Θρακική	0.0	1.6	0.0

3.5. Διαχείριση των μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων

Από διαχειριστικής άποψης, η μετακινούμενη αιγοπροβατοτροφία εξελίσσεται και σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να λεχθεί πως παραμένει αναχρονιστικά συνδεδεμένη με παλιές πρακτικές. Αντίθετα, ενσωματώνει ένα σύνολο παραδοσιακών στοιχείων κατάλληλα προσαρμοσμένων στη σημερινή πραγματικότητα, ταυτόχρονα με μια σειρά πρακτικών που μπορούν να χαρακτηριστούν καινοτόμες. Τα στοιχεία της πρώτης κατηγορίας αφορούν παραδοσιακές εγκαταστάσεις, εργαλεία, είδη ρουχισμού, σκεύη, μουσικά όργανα κλπ, ενώ τα δεύτερα περιγράφονται στη συνέχεια, καθώς σχετίζονται άμεσα με την οικονομικότητα των μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων.

Οι διαχειριστικές πρακτικές των μετακινούμενων κτηνοτρόφων διαφοροποιούνται στη χώρα, ανάλογα με τις εδαφοκλιματικές συνθήκες και τις τοπικές συνήθειες. Στις βόρειες και κεντρικές περιοχές η μετακίνηση προς τα ορεινά (π.χ. Ροδόπη, Πέλλα, Δυτική Μακεδονία, όρος Λάκμος, Τζουμέρκα, Άγραφα, Παρνασσός κ.ά.) ξεκινά μέσα στο Μάιο και τα κοπάδια παραμένουν στα ορεινά για 4-5 μήνες (ώστε να επωφεληθούν την εξισωτικής αποζημίωσης), οπότε επιστρέφουν στα χειμαδιά στα τέλη Οκτωβτίου, ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες. Σε σχετικά νοτιότερες περιοχές (Βαρδούσια, ορεινή Ναυπακτία, Φενεός) η παραμονή μπορεί να είναι και μεγαλύτερης διάρκειας (π.χ. τέλη Απριλίου – μέσα Νοεμβρίου), ενώ στη Λακωνία (Πάρνωνας) και την Κρήτη οι καιρικές συνθήκες στα ορεινά δεν είναι τόσο δυσμενείς και



μπορεί κανείς, λοιπόν, να παρατηρήσει ορεινή διαμονή διάρκειας μέχρι και 8-9 μήνες (π.χ. Ρειχιά Λακωνίας, Ανώγεια, οροπέδιο Καθαρού).

Η ζωή των μετακινούμενων κτηνοτρόφων είναι συνυφασμένη με τις ανάγκες των κοπαδιών. Παρά τις διαφορές στη διάρκεια της χειμερινής και θερινής διαβίωσης, η ζωή τους διαφοροποιείται σε μικρό μόνο βαθμό μεταξύ θερμότερων και ψυχρότερων περιοχών. Η παραγωγική περίοδος θεωρείται πως ξεκινά με τις γέννες, η οποία είναι μια εξαιρετικά εργώδης και απαιτητική περίοδος. Στη βόρεια και κεντρική Ελλάδα τα πρόβατα ξεκινούν να γεννούν συνήθως στα τέλη του Οκτώβρη, λίγες μέρες μετά την επιστροφή στα χειμαδιά και τα γίδια λίγες εβδομάδες μετά. Στη νότια Ελλάδα τα ζώα γεννούν την ίδια περίοδο, αλλά το κοπάδι συχνά βρίσκεται στην ορεινή του διαβίωση τότε. Σκοπός είναι να προλάβουν να απογαλακτιστούν τα μικρά την περίοδο των Χριστουγέννων, οπότε και υπάρχει αυξημένη ζήτηση για αρνάκι και κατσικάκι γάλακτος. Αν τα ζώα γεννήσουν τέλη Οκτώβρη, η άμελη ξεκινά περίπου τα Χριστούγεννα, εκτός αν ο παραγωγός επιλέξει τα ζώα να γεννήσουν νωρίτερα. Η αμελκτική περίοδος συνεχίζεται καθ' όλη την παραμονή του κοπαδιού στο χειμαδιά (πρωί και απόγευμα) και είναι μια ιδιαίτερα επιβαρυνόμενη περίοδος για τους μετακινούμενους κτηνοτρόφους: στη διαδικασία συμμετέχουν 2 τουλάχιστον μέλη της οικογένειας ή εργάτες, που αρκετές φορές έχουν βοηθητικό ρόλο. Προς τα τέλη του Φλεβάρη, οπότε γεννούν και τα «όψιμα», δηλαδή οι νεαρές αρνάδες που γεννούν πρώτη φορά, παρατηρείται μια ακόμα έντονη αιχμή απαιτήσεων σε εργασία. Τα ζώα αυτά σφάζονται την περίοδο του Πάσχα, ώστε να καλύψουν την υψηλή ζήτηση. Από τον Μάρτιο/Απρίλιο που ο καιρός βελτιώνεται τα ζώα ξεκινούν να βόσκουν σε βοσκοτόπους ή σε «χασίλια» σε διάρκεια που υπαγορεύουν η διάρκεια και οι θερμοκρασίες της μέρας, υπό την επίβλεψη βοσκού (μέλους της οικογένειας ή εργάτη). Με τη μετακίνηση του κοπαδιού στο βουνό, ο κτηνοτρόφος σταματά να ταΐζει, αλλά συνεχίζει να αρμέγει μέχρι τα μέσα του Ιουλίου ή και τα μέσα του Αυγούστου, οπότε και «στίβει» τα ζώα, και πολύ συχνά τυροκομεί αμέσως μόλις πάρει το πρωινό γάλα. Τα ζώα παραμένουν τελείως ελεύθερα στο βουνό όταν δεν απειλούνται από αρπακτικά, σε αντίθετη περίπτωση βρίσκονται υπό την επίβλεψη βοσκού (μέλους της οικογένειας ή εργάτη). Η περίοδος από τον Αύγουστο μέχρι τις αρχές του Οκτώβρη είναι η πιο ξεκούραστη για τους μετακινούμενους κτηνοτρόφους, καθώς δεν αρμέγουν ούτε ταΐζουν τα ζώα (εκτός από περιπτώσεις όπου λόγω της έντονης βοσκοφόρτωσης η διαθεσιμότητα της φυσικής βλάστησης έχει αρχίσει να μειώνεται), μέχρι να πάρουν το δρόμο για το χειμαδιά.

Η ζωοτεχνική διαχείριση αποτυπώνεται ποσοτικά και στους ακόλουθους Πίνακες, στους οποίους παρατίθενται επεξεργασμένα δεδομένα από την έρευνα 551 εκμεταλλεύσεων με ερωτηματολόγιο.

Πίνακας. Ηλικία απογαλακτισμού των νεαρών αμνών και εριφίων αντικατάστασης

Age of weaning	Lambs	Kids
>2 months	301	184
2-3 months	99	53
>3 months	70	62

Πίνακας. Μέση γαλακτοπαραγωγή (kg) και δείκτης πολυδυμίας των μετακινούμενων ζώων

	Milk production	Sheep	Goat
Winter	Average	94.25	81.25
	S.D	46.60	46.90
Lactating period			

⁶ Είναι χαρακτηριστική η διαφορά στη διαδικασία αρμέγματος μεταξύ Κρήτης και υπόλοιπης Ελλάδας. Το κεφάλι του ζώου «κλειδώνεται» ανάμεσα στο πόδια του αμελκτή, ο οποίος στέκεται όρθιος, και εν συνεχεία σκύβει πάνω από το ζώο. Αντίθετα, στην υπόλοιπη χώρα η εικόνα της άμελης είναι η γνωστή, με τον αμελκτή καθιστό και το ζώο να έρχεται μπροστά του.



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

	Average	124.46	110.81
	S.D	33.69	40.81
	Milk production	Sheep	Goat
Summer	Average	42.11	43.69
	S.D	27.12	
	Lactating period		
	Average	80.76	88.57
	S.D	31.71	
Prolificacy	Average	1.34	1.27
	Standard deviation	0.22	0.20

Πίνακας. Σύνθεση σιτηρεσιών των μετακινούμενων ζώων

Domesticities	Productive stage	Sheep				Goats			
		B* (%)	C** (%)	C&B (%)	G*** (%)	B (%)	C (%)	B&C (%)	G (%)
WINTER	Last 42 days of pregnancy	26 (5,53)	106 (22,55)	306 (65,10)	333 (70,85)	59 (12,53)	98 (32,77)	117 (39,13)	299 (100)
	Lactating period	-	39 (8,29)	394 (83,83)	429 (91,27)	28 (9,36)	37 (12,37)	158 (52,84)	274 (91,60)
	2 nd -1/2-4 th month of pregnancy (giving birth on winter)	46 (9,78)	124 (26,38)	237 (50,43)	470 (100)	7 (2,41)	74 (25,52)	49 (16,39)	282 (94,31)
	Lactating period	20 (4,25)	46 (9,78)	74 (15,74)	470 (100)	5 (1,67)	22 (7,58)	34 (11,37)	299 (100)
SUMMER	2 nd -1/2-4 th month of pregnancy (giving birth on early spring)	42 (8,94)	62 (13,19)	47 (10,00)	470 (100)	67 (22,40)	48 (16,05)	40 (13,37)	299 (100)

*Browse - **Concentrates - ***Grazing

Ως σύστημα παραγωγής, η μετακινούμενη κτηνοτροφία αποσκοπεί στον συνδυασμό των διαθέσιμων συντελεστών παραγωγής με σκοπό την παραγωγή ενός ή περισσότερων προϊόντων, τα οποία καταναλώνονται από την κοινωνία ή από την οικογένεια. Πρόκειται για τους τρεις συντελεστές παραγωγής, δηλαδή το έδαφος, που περιλαμβάνει και την επίδραση της φύσης και του κλίματος εν γένει, την εργασία και το κεφάλαιο.

3.5.1. Έδαφος και φύση

Η μετακινούμενη κτηνοτροφία παρουσιάζει υψηλή εξάρτηση από τη διαχείριση του εδάφους, σε σχέση με τα άλλα συστήματα ζωικής παραγωγής – ειδικά δε τα εντατικά. Αυτό οφείλεται στη χρήση βοσκοτόπων τόσο στις χειμερινές, όσο και στις θερινές διαβιώσεις των ζώων, και δευτερευόντως στην καλλιέργεια της γης για παραγωγή ζωοτροφών. Σχετικά με τη βόσκηση, στην Ελλάδα οι βοσκότοποι (52,2 εκ.στρ.) ανήκουν ως επί το πλείστον σε Δήμους/Κοινότητες (58%) ή σε ιδιώτες και λοιπούς (42%), με την ιδιαιτερότητα της μετακινούμενης κτηνοτροφίας να έγκειται στην αξιοποίηση ορεινών εκτάσεων. Ο μετακινούμενος κτηνοτρόφος έχει παραδοσιακά αναπτύξει ένα πρακτικό σύστημα διαχείρισης των βοσκοτόπων και της



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

γης γενικότερα, βασιζόμενος στην εμπειρική παρατήρηση και γνώση της βλάστησης και των καιρικών συνθηκών. Είναι χαρακτηριστικό πως η χρήση των ορεινών βοσκοτόπων στην περιοχή του όρους Περιστέρι στα Ιωάννινα, σύμφωνα με προφορική μαρτυρία, βασιζόταν στο παρελθόν στο διαμοιρασμό της γης μεταξύ των κτηνοτρόφων ανάλογα με τον αριθμό των ζώων καθενός (βοσκοφόρτωση) από τη μία και τη σύνθεση και την παραγωγικότητα της βλάστησης κάθε βοσκοτόπου από την άλλη (βοσκοϊκανότητα). Με την πάροδο του χρόνου και μέσω της διαρκούς αλληλεπίδρασης με τη φύση, οι κτηνοτρόφοι είχαν εκτιμήσει την βοσκοϊκανότητα των περιοχών που χρησιμοποιούσαν, σε συνάρτηση με τις καιρικές συνθήκες. Κάθε κτηνοτρόφος έβασκε τα ζώα του σε συγκεκριμένο μέρος κάθε έτος, βάσει αυτών των κριτηρίων, με σκοπό να διαχειριστεί αειφορικά τη βλάστηση (περιτροπική βόσκηση). Είναι χαρακτηριστική η αναφορά των κρητικών κτηνοτρόφων «η ξεκούραστη γης δίνει καλό μαξούλι», που σημαίνει ότι με την πρακτική τους (μετακινούμενη κτηνοτροφία) απέδειξαν πως είχαν πλήρως κατανοήσει τη σημασία της αειφόρου χρήσης της γης, αφού με αυτόν τον τρόπο ήταν εφικτή η αναγέννηση των βοσκοτόπων κι η προστασία του ζωικού κεφαλαίου από τις καιρικές συνθήκες.

Λειτουργώντας με τη μορφή του τσελιγκάτου έως και τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα,, οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι αντιλαμβάνονταν πλήρως την αξία των φυσικών πόρων ως κοινών αγαθών, καθώς και το ότι αυτοί ήταν οι μοναδικοί διαχειριστές τους. Κατά συνέπεια τους διαχειρίζονταν με σύνεση και φροντίδα για την αειφορία τους⁷. Η εξατομίκευση των μετακινούμενων κτηνοτρόφων κατά οικογενειακές μονάδες κατά το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα επέφερε τον ανταγωνισμό μεταξύ τους σε ό,τι αφορά τη χρήση των βοσκοτόπων, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται προβλήματα βοσκοϊκανότητας, παρόλο που ο αριθμός των ζώων είναι σημαντικά μικρότερος. Έτσι, σήμερα, όπως αναφέρθηκε, οι αρχές αυτές δεν εφαρμόζονται στο σύνολό τους, διότι υπάρχουν σημαντικοί περιορισμοί στη γαιοκτησία και στο κανονιστικό πλαίσιο χρήσης γης. Οι εκτάσεις διανέμονται από τους Δήμους στους ενδιαφερόμενους κτηνοτρόφους έναντι συμβολικού συνήθως αντίτιμου, ειδικά στις ορεινές διαβιώσεις. Κριτήριο για την παραχώρηση μιας έκτασης δεν είναι πάντα το μέγεθος του κοπαδιού και το είδος του ζώου και σε λίγες μόνο περιπτώσεις εφαρμόζονται ολοκληρωμένα διαχειριστικά σχέδια που θα στοχεύει στη διατήρηση της παραγωγικής δυνατότητας των βοσκοτόπων (π.χ. περιτροπική βόσκηση). Ορισμένες φορές οι κτηνοτρόφοι αναγκάζονται σε δεύτερη μετακίνηση στη διάρκεια του καλοκαιριού, προς περιοχές πιο απομακρυσμένες και με μεγαλύτερο υψόμετρο, αφού η βοσκοφόρτωση οδηγεί σε εξάντληση της φυσικής βλάστησης, η οποία μακροπρόθεσμα έχει επιπτώσεις στην παραγωγικότητα και στη βιοποικιλότητα των βοσκοτόπων (το φαινόμενο αυτό παρατηρείται στα ορεινά των Γρεβενών, με μετακινήσεις προς βοσκοτόπους του Σμόλικα, πάνω από τα 2200 μέτρα). Οι κτηνοτρόφοι με καταγωγή από το χωριό έχουν δικαίωμα χρήσης των βοσκοτόπων έναντι του χαμηλού αντίτιμου, όχι όμως και αυτοί που δεν κατάγονται από το χωριό και απλά ενδιαφέρονται να χρησιμοποιήσουν την έκταση. Εξάιρεση στο ανωτέρω σύστημα αποτελεί η διαδικασία των πλειστηριασμών, στο πλαίσιο των οποίων ο κτηνοτρόφος που υποβάλει στην υψηλότερη προσφορά κερδίζει τη νομή της έκτασης για μια συγκεκριμένη περίοδο. Οι εκτάσεις αυτές επίσης δεν παραχωρούνται

⁷ Η μετακινούμενη αιγοπροβατοτροφία συνδέεται άμεσα με τη διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος, είναι αρμονικά ενσωματωμένη, μέχρι και σήμερα, στη φύση, ενώ οι επιδράσεις της είναι έκδηλες στο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον. Οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι, στο πέρασμα των αιώνων, ανέπτυξαν τεχνογνωσία που αφορά την επιβίωση σε δυσμενείς καιρικές συνθήκες στις ορεινές τους διαβιώσεις και την αειφορική αξιοποίηση του συνόλου των προϊόντων και υποπροϊόντων της κτηνοτροφικής τους δραστηριότητας. Είχαν αναπτύξει σημαντική πρακτική κτηνιατρική γνώση, αναγνωρίζοντας τα συμπτώματα ασθενειών και προτείνοντας πρακτικές θεραπείες (κλαπάτσα, βροντότριχα, μπουζιασμα, σπορίλα, ανεμοβλογιά κ.ά7.. Εναλλακτικά, αναλυτικές περιγραφές δίνονται και από τον Λουκόπουλο (1930)). Επιπλέον, η επιλογή βοσκοτόπων συνδέεται με τη σύνθεση της βλάστησης, γεγονός που οδήγησε στην ανάπτυξη ιδιαίτερων γνώσεων σχετικά με τις ιδιότητες των βοτάνων και των άγριων μορφών βλάστησης



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

με διαχειριστικά και περιβαλλοντικά κριτήρια, με αποτέλεσμα να υπερισχύουν οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι που εκτρέφουν βοοειδή, καθώς διαθέτουν μεγαλύτερη οικονομική επιφάνεια. Άλλες φορές, εκτάσεις που παραδοσιακά αξιοποιούνταν από κοπάδια αλλάζουν χρήση, χωρίς την πρόταση κατάλληλων εναλλακτικών (π.χ. για εγκατάσταση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας). Επίσης, δεν λείπουν οι περιπτώσεις στις οποίες οι κτηνοτρόφοι χρησιμοποιούν ιδιόκτητες εκτάσεις, από δικαίωμα που απέκτησαν οι πρόγονοί τους, ή που ενοικιάζουν κάποια έκταση από άλλον ιδιώτη, έναντι ενοικίου που καταβάλλουν σε χρήμα ή σε είδος.

Ένα ακόμα ζήτημα που σχετίζεται με τη χρήση των γαιών είναι και η πρόσβαση σε αυτές. Η ανάπτυξη του εθνικού και επαρχιακού οδικού δικτύου, η γεωργική ανάπτυξη στα πεδινά, με την εισαγωγή εντατικών καλλιεργειών (λαχανοκομία, βαμβακοκαλλιέργεια κλπ) και η ανεξέλεγκτη επέκταση των δασικών εκτάσεων, λόγω της μη χρήσης βοσκοτόπων από τα μετακινούμενα κοπάδια σε κάποιες περιοχές τις προηγούμενες δεκαετίες, είναι μερικοί μόνο από τους παράγοντες που είχαν ως αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή η πρόσβαση σε κάποιους βοσκοτόπους (π.χ. ορεινή Φωκίδα), αλλά και να είναι αδύνατη η μετακίνηση των κοπαδιών με τα πόδια. Σε αυτό το σημείο, η εισαγωγή της χρήσης φορτηγών για τη μετακίνηση των ζώων αποτελεί μια καινοτομία, όταν η λειτουργία του συστήματος συγκρίνεται με την δεκαετία του 1970. Τα αυτοκινούμενα μέσα έχουν υποκαταστήσει τη μετακίνηση των κοπαδιών με τα πόδια σε περιπτώσεις μετακινήσεων άνω των 100 χλμ. ή και για λίγο κοντινότερες αποστάσεις (βλ. σημείο 3). Σύμφωνα με έρευνα σε αντιπροσωπευτικό δείγμα 551 μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων, 27% αυτών πραγματοποιούσε μετακινήσεις με τα πόδια, 65% χρησιμοποιούσαν φορτηγά και 8% χρησιμοποιούσαν και τα δύο μέσα (Siasiou et al., 2015). Η αλλαγή του προτύπου διαβίωσης και η ενσωμάτωση στην οικονομία της αγοράς είναι μερικοί ακόμα από τους λόγους που ώθησαν τους κτηνοτρόφους να χρησιμοποιήσουν φορτηγά. Κριτήρια για την εισαγωγή αυτού του τύπου μετακίνησης είναι η εξοικονόμηση χρόνου, αφενός, και αφετέρου το κόστος. Στην πρώτη περίπτωση με τη μίσθωση φορτηγών ο χρόνος μεταφοράς από και προς τους θερινούς βοσκοτόπους μειώνεται σε μερικές ώρες από 15-25 ημέρες. Εντούτοις, ανάλογα με την απόσταση η μίσθωση ενός φορτηγού μπορεί να επιβαρύνει τις δαπάνες της εκμετάλλευσης κατά κάποιες χιλιάδες ευρώ και, δεδομένης της περιορισμένης ρευστότητας και του υψηλού κόστους παραγωγής, περίπου 100 μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι σε ολόκληρη τη χώρα επιλέγουν να αναβιώσουν τις παλιές διαδρομές (για οδικές αποστάσεις άνω των 100 χλμ.), ειδικά κατά την επιστροφή στα χειμαδιά, όπου ο κατηφορικός δρόμος και το γεγονός πως τα ζώα δεν αρμέγονται καθιστούν τη μετακίνηση πιο εύκολη και άνετη. Οι μικρότερες μετακινήσεις εξακολουθούν να πραγματοποιούνται με τα πόδια, μέσα από ορεινά μονοπάτια (για παράδειγμα στη Λακωνία, από το Μουζάκι προς την ορεινή Αργιθέα, οι Πομάκοι του Ιάσμου και των Κιμμερίων στην Θράκη, οι μικρές μετακινήσεις στα νησιά, συμπεριλαμβανομένης της Κρήτης και της Εύβοιας κ.ά.).

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητη η αναφορά και στην καλλιέργεια της γης. Ιδιαίτερα οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι που διαχειρίζονται σε παραγωγικές πεδινές περιοχές (Μακεδονία, Θεσσαλία) καλλιεργούν τη γη για την παραγωγή ζωοτροφών, με σκοπό να μειώσουν το κόστος διατροφής των ζώων τους (βλ. διαχείριση του κεφαλαίου). Αρκετοί από τους κτηνοτρόφους των οποίων οι οικογένειες είχαν εγκατασταθεί σε μόνιμους οικισμούς στα πεδινά απέκτησαν γη, είτε μέσω αγοράς είτε την περίοδο της αγροτικής μεταρρύθμισης. Συνηθισμένη είναι, επίσης, η ενοικίαση εκτάσεων είτε για καλλιέργεια κτηνοτροφικών φυτών είτε για να χρησιμοποιηθούν ως τεχνητοί βοσκότοποι («χασίλια» στη Θεσσαλία/Μακεδονία ή «γρασίδια» στην Πελοπόννησο). Σε γενικές γραμμές, η καλλιέργεια της γης από τους μετακινούμενους κτηνοτρόφους ακολουθεί το μοτίβο άλλων συστημάτων προβατοτροφίας.



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

3.5.2. Οργάνωση της εργασίας

Κύριο χαρακτηριστικό της παραδοσιακής μετακινούμενης κτηνοτροφίας στο πλαίσιο των τσελιγκάτων ήταν η κοινωνική οργάνωση της παραγωγής, η οποία υπαγόρευε τον αυστηρό καταμερισμό της εργασίας ανάλογα με το φύλο, την ηλικία, την κοινωνική θέση των μελών της. Ηθικές αξίες, όπως ο σεβασμός προς την οικογενειακή και τοπική ιεραρχία αποτελούσαν τους εγγυητές της συνοχής του κοινωνικού ιστού της κοινωνίας των μετακινούμενων. Η διάλυση των τσελιγκάτων κατά τις δεκαετίες του 1920 και 1930 μέσω των πολιτικών και κοινωνικοοικονομικών διαδικασιών που περιγράφηκαν πιο πάνω, οδήγησε στην εξατομίκευση των οικογενειών και αναπόφευκτα επέφερε πολύ σημαντικές αλλαγές στην οργάνωση της παραγωγής και κατ' επέκταση στον καταμερισμό των εργασιών κατά τις επόμενες δεκαετίες.

Σήμερα, η συζήτηση για την αξιοποίηση και διαχείριση της εργασίας στον πρωτογενή τομέα εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο της συζήτησης για το ρόλο της εξειδικευμένης ή ανειδίκευτης εργασίας στην αναπτυξιακή διαδικασία σε ολόκληρο τον πλανήτη. Η μετακινούμενη κτηνοτροφία διαφοροποιείται από τα συμβατικά συστήματα εντατικής ή ημι-εντατικής εκτροφής ζώων, διότι βρίσκεται σε άμεση επαφή με τη φύση. Εντασόμενη, όπως προαναφέρθηκε, στο πλαίσιο της χωρικής κτηνοτροφίας και των εκτατικών συστημάτων, η παραγωγική διαδικασία δεν είναι αυτοματοποιημένη/ βιομηχανοποιημένη, όπως για παράδειγμα στην εντατική γαλακτοπαραγωγό αγελαδοτροφία, γι' αυτό και απαιτεί εργαζόμενους με ιδιαίτερες πρακτικές δεξιότητες, κατάλληλη εκπαίδευση και εμπειρία και διάθεση να υιοθετήσει έναν τρόπο ζωής που να είναι συνυφασμένος με τη φύση και τον παραγωγικό κύκλο των ζώων. Η εργασία σε μια μετακινούμενη εκμετάλλευση παρουσιάζει πολλαπλές προκλήσεις: χειρωνακτική εργασία για την άμελη, εργασία επίβλεψης στο βουνό για τον κίνδυνο επίθεσης από αρπακτικά είδη, αντιμετώπιση ακραίων καιρικών φαινομένων, θεραπεία ασθενειών, περιποίηση των μικρών ζώων, επιδιόρθωση μηχανημάτων κλπ σε συνδυασμό με διαχειριστική/πνευματική εργασία για την αποτελεσματική διαχείριση του κεφαλαίου (ιδιαίτερα υψηλού), τη λήψη αποφάσεων για την παραγωγή και πώληση προϊόντων, τη γραφειοκρατική λειτουργία της εκμετάλλευσης κλπ. Ο μετακινούμενος κτηνοτρόφος σήμερα καλείται να συνδυάσει τον ιδιαίτερο πλούτο πρακτικών γνώσεων που «κληρονομεί» από τους προκατόχους του στην εκμετάλλευση με γνώσεις τεχνολογικών καινοτομιών της ζωοτεχνικής και οικονομικής επιστήμης.

Η μετακινούμενη εκμετάλλευση σήμερα είναι προεξόχως οικογενειακή, καθώς πληροί και τις έξι προϋποθέσεις που θέτουν οι Gasson and Errington (1993) για τον ορισμό της οικογενειακής εκμετάλλευσης, κατατάσσοντας το σύστημα στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Μοντέλου Γεωργίας. Η οικογένεια εργάζεται στην εκμετάλλευση είτε αποκλειστικά, είτε περιστασιακά, όπως παραδοσιακά συνέβαινε ανέκαθεν στις μετακινούμενες εκμεταλλεύσεις (γραπτές μαρτυρίες από Λουκόπουλο (1930), Συράκη (1924) και Kayser (1989)). Ο σύζυγος είναι ο αρχηγός και διαχειριστής συνεπικουρούμενος, κατά περίπτωση, από τη σύζυγο, τους παππούδες και ενήλικα παιδιά, ενώ ακόμα και τα παιδιά που φεύγουν από την εκμετάλλευση π.χ. για σπουδές ή για να δουλέψουν σε άλλον τομέα, συχνά εργάζονται στην εκμετάλλευση όταν επιστρέφουν για διακοπές ή όποτε οι αιχμές εργασίας είναι πολύ υψηλές. Όταν τα παιδιά παντρεύονται και εφόσον επιλέγουν να συνεχίσουν την κτηνοτροφική δραστηριότητα, συχνά εξακολουθούν να εργάζονται μαζί με τους γονείς, διαχειριζόμενοι το κοπάδι από κοινού με αυτούς. Όταν αποσυρθούν οι γονείς αναλαμβάνει το παιδί, αλλά, όπως αναφέρθηκε συχνά οι γονείς εργάζονται βοηθητικά ή και ουσιαστικά στην εκμετάλλευση μέχρι και πολύ μεγάλη ηλικία, καθώς γι' αυτούς η μετακίνηση είναι τρόπος ζωής. Σε άλλες περιπτώσεις η εκμετάλλευση ανήκει σε δύο αδέρφια με τις οικογένειές τους, με ίση ή παρόμοια συνεισφορά στην κάλυψη των απαιτήσεων σε εργασία.



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ο καταμερισμός γίνεται πλέον στο πλαίσιο της οικογένειας, διατηρώντας όμως σε γενικές γραμμές τις βασικές αρχές (κατά φύλο και ηλικία) του καταμερισμού της εργασίας του προηγούμενου συστήματος. Παράδειγμα αποτελεί η καλλιέργεια χωραφιών για ζωοτροφές, την οποία αναλαμβάνουν ορισμένα μόνο μέλη της οικογένειας, σχεδόν αποκλειστικά άρρενα⁸, και η άμελξη, καθώς τα άρρενα μέλη αρμέγουν ενώ οι γυναίκες τοποθετούν τα ζώα στη σειρά «βαράνε στρούγκα». Οι γυναίκες είναι πιο συχνά υπεύθυνες για την καθαριότητα, ενώ δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου έχουν ενεργό ρόλο στους τοκετούς καθώς «είναι υπομονετικές, φροντίζουν καλύτερα τα μικρά και βοηθούν τα ζώα με δυσκολίες στη γέννα». Μια άλλη μορφή καταμερισμού της εργασίας είναι και η πολυαπασχόληση των μελών, μέσα από την οριζόντια ή κάθετη ανάπτυξη παράλληλων δραστηριοτήτων εντός της εκμετάλλευσης. Σε περιοχές όπου είναι διαθέσιμες τέτοιες δραστηριότητες και συχνά αξιοποιώντας χρηματοδοτικές ευκαιρίες στο πλαίσιο της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, οι εκμεταλλεύσεις επεκτείνονται προς καλλιέργειες (π.χ. ελαιοκομία και εσπεριδοειδή στην Κρήτη και τη Νότια Πελοπόννησο), τουριστικές/αγροτουριστικές δραστηριότητες και εστίαση (νησιά, ορεινός όγκος Αρκαδίας και Γρεβενών κ.α.), οικόπεδα - μεταποίηση (σε ολόκληρη τη χώρα, με σκοπό την πώληση προϊόντων που παράγονται εντός της εκμετάλλευσης ή του νοικοκυριού). Στην περίπτωση αυτή τίθενται επικεφαλής κάποια μέλη της οικογένειας, απομακρυνόμενα από τον κλάδο της κτηνοτροφίας, αλλά όχι και από την πολυδραστήρια οικογενειακή επιχείρηση.

Μέχρι τη δεκαετία του 1990 δεν ήταν καθόλου συνηθισμένη η χρήση ξένης μισθωμένης εργασίας στις ελληνικές εκμεταλλεύσεις, πολλώ δε μάλλον στις μετακινούμενες. Τα μέλη της οικογένειας ήταν η «δεξαμενή» για την κάλυψη των απαιτήσεων σε εργασία. «Θύματα» των έντονων μεταναστευτικών ρευμάτων του 20ου αιώνα, οι μετακινούμενες εκμεταλλεύσεις μπόρεσαν να επεκταθούν μέχρι του μεγέθους που επέτρεπε το ίδιο το μέγεθος του νοικοκυριού. Η χαρακτηριστική περιγραφή του Λουκόπουλου (1930) χαρακτηρίζει ως τυχερό τον «τσομπάνη» του οποίου η σύζυγος τεκνοποιεί, διότι τα παιδιά θα του επιτρέψουν να «ξεκουραστεί» αναλαμβάνοντας μέρος των εργασιών, έτσι οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι παντρεύονταν σε πολύ νεαρή ηλικία. Μάλιστα, «νομιμοποιείται» η απόκτηση παιδιών εκτός γάμου σε περίπτωση όπου η σύζυγος δεν καταφέρνει να τεκνοποιήσει, παρά τις αντιδράσεις της χωρικής κοινωνίας. «Το τρανύτερο αγόρι ή κορίτσι να είναι αποβηθείο». Η απασχόληση εργατών πέραν της οικογένειας ήταν σχεδόν αδύνατη, καθώς όλοι οι άρρενες της χωρικής κοινωνίας είχαν μια μορφή απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα που τους απέφερε έσοδα σε είδος και χρήμα για την κάλυψη των αναγκών τους. Οι λίγοι εργάτες ήταν «ξεπεσμένοι, πεντάφτωχοι, πεντάρφανοι ή σουρτούκηδες (=τυχοδιώκτες)», «ψυχοπαίδια» όταν ο κτηνοτρόφος δεν είχε παιδιά, ή πολύ νεαρά παιδιά που δεν είχαν συναίσθηση των δυσκολιών της εργασίας αυτής. Ο εργαζόμενος ονομαζόταν «ρογιασμένος» (ρόγα = ο μισθός) και γρήγορα έγινε συνώνυμο του σκλαβωμένου. Η κοινωνική αυτή αντίληψη της ξένης εργασίας εμπόδισε την ανάπτυξη της ελληνικής κτηνοτροφίας, «υποχρεώνοντας» τις εκμεταλλεύσεις σε σχετικά μικρό μέσο μέγεθος.

Μετά το 1990 η κατάσταση αυτή άλλαξε ουσιαστικά με την μαζική είσοδο οικονομικών μεταναστών, αρχικά από την Αλβανία και στη συνέχεια από άλλες χώρες. Η ξένη εργασία, υποκατέστησε την οικογενειακή εργασία που αποχωρούσε από την εκμετάλλευση όταν κάποιο μέλος αποφάσιζε να εργαστεί σε άλλον κλάδο της οικονομίας, σε άλλο μέρος πέραν της ορεινής διαμονής του κοπαδιού. Σήμερα, Αλβανοί εργάτες προσλαμβάνονται σε ολόκληρη τη χώρα, Βούλγαροι και Ρουμάνοι χρησιμοποιούνται κυρίως στο βορρά, Πακιστανοί και Ινδοί εντοπίζονται περισσότερο στη κεντρική και νότια Ελλάδα. Τα

⁸ Αυτό προκύπτει από την ανάγκη κάποιο/α μέλος/η της οικογένειας να βρίσκονται στα πεδινά το καλοκαίρι για τη συγκομιδή των προϊόντων



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

άτομα αυτά, σε αρκετές περιπτώσεις, είχαν προηγούμενη εμπειρία από κτηνοτροφικές εργασίες στις χώρες προέλευσής τους και το κόστος απασχόλησής τους ήταν μικρό, έτσι γρήγορα απασχολήθηκαν σε κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις, υποκαθιστώντας θήλεα μέλη της οικογένειας ή παιδιά που αποχώρησαν αναζητώντας εργασία σε άλλους τομείς ή για σπουδές. Οι μετακινούμενες εκμεταλλεύσεις καταφεύγουν σε ξένη μισθωμένη εργασία μόνο όταν αυτό είναι απαραίτητο, μάλιστα η ανάλυση δεδομένων από τη Θεσσαλία (Ragkos et al., 2014) ανέδειξε ότι περίπου το 27% της απαιτούμενης εργασίας καλύπτεται από μισθωμένους εργάτες. Πρόκειται για άτομα που απασχολούνται ολόκληρο το έτος, ή σε περιόδους αιχμής όπως οι τοκετοί, η αμελκτική περίοδος και η θερινή διαβίωση, οπότε και συνοδεύουν τα ζώα για βοσκή. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι ξένοι εργάτες δεν αναλαμβάνουν εξειδικευμένες εργασίες μεγάλης σημασίας, όπως πχ η άμελξη, διότι οι κτηνοτρόφοι επιδιώκουν να έχουν τον απόλυτο έλεγχο τους, και απασχολούνται σε πιο απλές αλλά βαριές και χρονοβόρες εργασίες όπως η βόσκηση, η καθαριότητα και το τάισμα. Η αμοιβή των ξένων εργατών περιλαμβάνει χρήμα (μισθό) και παροχές σε είδος, όπως στέγη, φαγητό και ρουχισμό. Υπό την επίδραση της κρίσης η απασχόληση ξένης μισθωμένης εργασίας μειώνεται, όπως απέδειξαν τα προκαταρκτικά αποτελέσματα έρευνας σε όλη την Ελλάδα (Ragkos et al., 2013). Οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι θεωρούν πως αυτή είναι μια καλή στρατηγική εξοικονόμησης χρημάτων. Σε αυτό το πλαίσιο οι γυναίκες επιστρέφουν με πιο ενεργό ρόλο στην κτηνοτροφική εκμετάλλευση, με θετικά αποτελέσματα, διότι η γυναικεία εργασία διαθέτει ιδιαίτερες εκφάνσεις και μοναδικά συναισθηματικά χαρακτηριστικά που αντανακλώνται στην ομαλή λειτουργία και διαχείριση της εκμετάλλευσης.

3.5.3. Διαχείριση του κεφαλαίου

Η ανάπτυξη ενός παραγωγικού συστήματος εντός του σύγχρονου τεχνολογικού πλαισίου αφορά εξ' ορισμού την υιοθέτηση καινοτομιών. Η μετακινούμενη κτηνοτροφία, όπως ασκείται σήμερα, έχει ενσωματώσει τη χρήση μορφών κεφαλαίου, τόσο υπό τη μορφή του πάγιου/σταθερού, που επηρεάζει τη διαχείριση, όσο και ως μεταβλητό κεφάλαιο, που σχετίζεται με τη διαθεσιμότητα ρευστότητας για την αγορά αναλώσιμων υλικών. Σε κάποιο βαθμό, το κεφάλαιο έχει υποκαταστήσει σήμερα τους άλλους δύο συντελεστές παραγωγής στις μετακινούμενες εκμεταλλεύσεις. Σε κάθε περίπτωση, πάντως το σύστημα παραμένει εκτατικό και δεν έχει αναπτύξει μεγάλη εξάρτηση από το κεφάλαιο, η οποία θα έθετε σε επισφαλή θέση το σύστημα υπό την επίδραση απρόβλεπτων δυσμενών καταστάσεων, όπως η τρέχουσα οικονομική κρίση.

Το πάγιο κεφάλαιο⁹ χρησιμοποιείται υπό τη μορφή κτιρίων, μηχανημάτων και ζωικού κεφαλαίου. Οι κτηνοτροφικές κατασκευές στις χειμερινές διαβιώσεις των κοπαδιών (στάβλοι, υπόστεγα, αποθήκες,

⁹ Παλιότερα η λειτουργία του συστήματος βασιζόταν σε λίγα μόνο είδη και εργαλεία που χρησιμοποιούσε ο παραγωγός κατά την παραγωγική διαδικασία ή κατά τη μετακίνηση. Πρόκειται για είδη και εργαλεία που φτιάχνονταν εντός του αγροτικού νοικοκυριού, από ίδιες πρώτες ύλες. Ορισμένα από αυτά τα είδη έχουν σήμερα μουσειακό κυρίως ενδιαφέρον (Φλογέρα, φτσέλλα, τρουβάς, τουλούμι, γαλοδέρματο, χαράγια (ή χαράλια), γκαρλάπα, ταφοκέρι, λανάρι, παίβανια, κατράνι), αρκετά όμως εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται και σήμερα.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα κουδούνια και τα κυπριά. Τα κουδούνια και τα κυπριά χρησιμοποιούνται και σήμερα με τον ίδιο τρόπο όπως και στις παλιότερες εποχές. Τα τοποθετούσαν οι κτηνοτρόφοι στα γκεσέμια (αρσενικά ζώα που ηγούνταν του κοπαδιού, συχνά ευνουχισμένα) πριν ξεκινήσουν για τη χειμερινή διαμονή. Κάθε κτηνοτρόφος, ανάλογα με τις προτιμήσεις του, τοποθετούσε δύο ή τρεις «ντουζίνες» κουδουνιών (για τα πρόβατα) ή κυπριών (για τα γίδια). Κάθε ντουζίνα περιελάμβανε 3 ή 5 ή 7 κουδούνια/κυπριά με δικό τους ιδιαίτερο ήχο σε συνδυασμό. Το καλοκαίρι τα περισσότερα κουδούνια απομακρύνονταν επειδή επιβάρυναν τα ζώα. Σήμερα η κατασκευή χειροποίητων κουδουνιών είναι μια μορφή τέχνης, που ασκείται από ειδικά εργαστήρια από ανθρώπους που κληρονόμησαν την τέχνη από τους παλιότερους. Τέτοια εργαστήρια υπάρχουν στην Άμφισσα, την Παραβόλα Αργινίου, την Παραμυθιά και αλλού. Τα κουδούνια είναι μέχρι και σήμερα ενδεικτικά ενός υγιούς και προσοδοφόρου κοπαδιού, ενώ και η τεχνοτροπία τους ενδιαφέρει ιδιαίτερα τους κτηνοτρόφους. Η απόκτηση ενός



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

σιροί, σιλό κλπ) είναι πολύ συχνά σταθερές και όχι πάντοτε πρόχειρες, φτιαγμένες από ποικιλία υλικών (λαμαρίνες και ξύλα, πέτρες, τούβλα ή μπετόν). Σε κάποιες περιπτώσεις οι εγκαταστάσεις διαμορφώθηκαν υπό την επίβλεψη και συμβουλευτική εξειδικευμένου μηχανικού ή γεωτεχνικού, ενώ συχνότερα τις διαμόρφωσε και έχτισε ο ίδιος ο κτηνοτρόφος με κάποιον εργάτη. Η αξία τους ποικίλλει πολύ σημαντικά ανάλογα με τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν και το μέγεθος και ανάλογα με την περιοχή, καθώς στη βόρεια και κεντρική Ελλάδα απαιτούνται πιο σταθερές και λειτουργικές εγκαταστάσεις για την αντιμετώπιση των χαμηλών θερμοκρασιών, της υγρασίας και του χιονιού. Οι θερινές εγκαταστάσεις είναι πρόχειρες συνήθως, παραδοσιακού τύπου, με υλικά που εντάσσονται στο τοπίο και το φυσικό περιβάλλον των ορεινών διαβιώσεων και περιορίζονται σε υπόστεγα ή περιφράξεις για τη φιλοξενία των ζώων τη νύχτα. Σε ορισμένες περιοχές (π.χ. Σαμαρίνα Γρεβενών, Τρίκαλα Κορινθίας) υπάρχουν δημοτικές/κοινοτικές εγκαταστάσεις για τους κτηνοτρόφους.

Ο μηχανικός εξοπλισμός των μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων είναι σχετικά περιορισμένος, όταν στην εκμετάλλευση δεν καλλιεργούνται ζωοτροφές. Περιλαμβάνει οπωσδήποτε ταΐστρες και ποτίστρες (μεταλλικές ή ξύλινες), ψύκτη γάλακτος (παγολεκάνη) για τη διατήρηση του γάλακτος μέχρι την παραλαβή του από τη γαλακτοβιομηχανία (η παραλαβή γίνεται με φορτηγά/ψύκτες στο χώρο της εκμετάλλευσης και συχνά ο κτηνοτρόφος μεταφέρει την παγολεκάνη στη θερινή διαβίωση από τη χειμερινή, αν δεν διαθέτει μόνομη εκεί) και αγροτικό αυτοκίνητο για τις μεταφορές των εισροών και των προϊόντων. Σε πολλές περιπτώσεις η εκμετάλλευση διαθέτει σφυρόμυλο (για την παρασκευή των τροφών) και γεωργικό ελκυστήρα και σπανιότερα φορτηγό. Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί η αμλεκτική μηχανή, η οποία αποτελεί καινοτομία που πρόσφατα ξεκίνησε να εισάγεται και στις μετακινούμενες εκμεταλλεύσεις, σε μικρό ακόμα βαθμό. Η μηχανή αυτή μπορεί να είναι και φορητή και να μεταφέρεται, έτσι, και στη θερινή διαβίωση. Συχνά, όμως, η εκτροφή ντόπιων φυλών δεν δικαιολογεί τη χρήση μηχανικής άμελης, ενώ οι κτηνοτρόφοι με μεγάλη εμπειρία στην χειρωνακτική άμελη δεν διαπιστώνουν μεγάλη εξοικονόμηση χρόνου. Αν η εκμετάλλευση καλλιεργεί ζωοτροφές διαθέτει, στις πιο πολλές περιπτώσεις, τα απαραίτητα παρελκόμενα του ελκυστήρα (φρέζα, ρίπερ, καλλιεργητή, δισκοσβάρνα, λιπασματοδιανομέα, βυτίο) και σε εξαιρετικές περιπτώσεις σπαρτικές και συγκομιστικές μηχανές, χορτοκοπτικά και χορτοδετικά, στο πρότυπο σύγχρονων εκμεταλλεύσεων φυτικής παραγωγής. Συχνότερο είναι αυτό το φαινόμενο στο Θεσσαλικό και τον μακεδονικό κάμπο, όπου επιτρέπεται η ανάπτυξη της καλλιέργειας ζωοτροφών.

Στις μετακινούμενες εκμεταλλεύσεις είναι χαρακτηριστική η εκτροφή ντόπιων φυλών προβάτων και αιγών, οι οποίες παραδοσιακά εκτρέφονται εδώ και αιώνες από μετακινούμενους κτηνοτρόφους. Οι φυλές αυτές είναι άριστα προσαρμοσμένες στις τοπικές συνθήκες και στη βόσκηση σε ορεινές περιοχές και σε αντίξοες συνθήκες, δεν αρρωσταίνουν εύκολα κι έχουν χαμηλές απαιτήσεις σε τροφή. Ιδιαίτερα παραδείγματα αποτελούν η Καλαρύτικη φυλή στην Ήπειρο, η φυλή Ανωγείων στην Κρήτη, η φυλή Καρύστου στην Εύβοια και η βλάχικη φυλή στη Δυτική Μακεδονία. Οι φυλές αυτές διακρίνονται για τη χαμηλή τους γαλακτοπαραγωγή, σε σχέση με τις βελτιωμένες ξενικές φυλές, αλλά είναι συνδεδεμένες με

καλού κουδουνιού είναι σημαντική, μάλιστα ακόμα και σήμερα χειροποίητες κουδούνες αποτελούν μέχρι και έπαθλα σε διαγωνισμούς.

Αλλα αντικείμενα σώζονται μέχρι σήμερα λόγω της ιδιαίτερης πρακτικής τους χρησιμότητας. Για παράδειγμα στις ορεινές διαβιώσεις το μαλλιωτό και η κάπα ζεσταίνουν τους κτηνοτρόφους την ώρα της βόσκησης κατά τους, ακόμα κρύους, μήνες της άνοιξης και του φθινοπώρου. Η δε γκλίτσα αποτελεί αντικείμενο που εμπίπτει και στην τέχνη της ξυλογλυπτικής μέχρι και σήμερα.

Τα σκεύη που χρησιμοποιούνται κατά την άμελη και την τυροκόμηση (καρδάρι, τσαντήλες, στεφάνια, στεχιάζι κ.ά.) χρησιμοποιούνται κανονικά αλλά πλέον αγοράζονται από το εμπόριο ή από τοπικούς τεχνίτες και είναι συχνά πλαστικά ή τσίγγινα. Το καρδάρι χρησιμοποιείται κανονικά, πλην των περιπτώσεων όπου η άμελη γίνεται μηχανικά, ενώ τα τυροκομικά σκεύη χρησιμοποιούνται ακόμα κανονικά από τους κτηνοτρόφους που τυροκομούν εντός της εκμετάλλευσης.



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

την παραγωγή γάλακτος με άριστα ποιοτικά χαρακτηριστικά (υψηλή τυροκομική ικανότητα και ιδιαίτερα οργανοληπτικά χαρακτηριστικά) και με την μεταποίηση αυτών σε τυροκομικά/γαλακτοκομικά προϊόντα ΠΟΠ και ΠΓΕ ή τυπικά των ορεινών περιοχών της χώρας (βλ. σχετική παράγραφο). Ακόμα συχνότερη είναι η εκτροφή μιγάδων, δηλαδή ζώων διασταυρωμένων με άλλες ελληνικές φυλές ή ξένες βελτιωμένες φυλές, φαινόμενο κοινό με άλλα εκτατικά συστήματα αιγοπροβατοτροφίας.

Μια ιδιαίτερη περίπτωση των ζώων που διατηρούνται στην εκμετάλλευση είναι τα άλογα και τα σκυλιά. Τα άλογα σήμερα διατηρούνται για λόγους ψυχαγωγικούς, καθώς οι κτηνοτρόφοι τα αγαπούν, αλλά και για πρακτικούς λόγους, διότι είναι απαραίτητα για τις μεταφορές προϊόντων από τους ορεινούς βοσκοτόπους προς τους οικισμούς, όταν το οδικό δίκτυο δεν επιτρέπει την πρόσβαση αυτοκινήτων. Τέτοιες περιπτώσεις εντοπίστηκαν στην ορεινή Ευρυτανία, στην ορεινή Ξάνθη, στον ορεινό όγκο της Αργιθέας και αλλού. Οι σκύλοι είναι απαραίτητοι χειμώνα και καλοκαίρι στους μετακινούμενους κτηνοτρόφους, διότι προστατεύουν το κοπάδι από την επέλαση εχθρών και απειλών. Οι εκτρεφόμενοι σκύλοι είναι μιγάδες, αλλά μπορεί να συναντήσει κανείς ακόμα και καθαρόαιμα άτομα του ελληνικού ποιμενικού είδους, που σήμερα βρίσκεται υπό καθεστώς προστασίας.

Η χρήση χορηγούμενων ζωοτροφών, συμπυκνωμένων (καλαμπόκι, δημητριακά, ηλιόπιτα, σόγια και κατά περιοχή βαμβακόπιτα, πορτοκαλόπιτα κλπ, ιχνοστοιχεία ή έτοιμα μίγματα (φυράματα)) ή χονδροειδών (άχυρο, τριφύλλι, μηδική, ενσιρώματα), είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη σήμερα στις μετακινούμενες εκμεταλλεύσεις και μάλιστα αποτελεί την κύρια δαπάνη όλων των τύπων των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων της χώρας, χωρίς να αποτελεί εξαίρεση η μετακινούμενη αιγοπροβατοτροφία (περίπου το 40% των συνολικών δαπανών στη Θεσσαλία και τη Μακεδονία, 35% στην Πελοπόννησο). Με εξαίρεση κάποιες νησιωτικές περιοχές, όπου τα ζώα εκτρέφονται κυρίως για την κρεοπαραγωγή, η διατροφή με ζωοτροφές καλύπτει το κύριο μέρος των αναγκών των ζώων στις χειμερινές διαβιώσεις και μέρος αυτών στις θερινές, ειδικά όταν παρατηρείται υπερβόσκηση στους θερινούς βοσκοτόπους. Πράγματι, στις χειμερινές διαβιώσεις οι βοσκοτοπικές εκτάσεις είναι περιορισμένες και δεν αρκούν για να καλύψουν τις ανάγκες των ζώων, ειδικά μάλιστα των αρμεγόμενων. Έτσι, η ουσία της μετακίνησης εξακολουθεί να είναι οικονομικού χαρακτήρα, διότι η πεντάμηνη παραμονή στους ορεινούς βοσκοτόπους οδηγεί σε σημαντική εξοικονόμηση κεφαλαίων από τη διατροφή. Στη Θεσσαλία, η βόσκηση των ζώων σε ορεινούς βοσκοτόπους μειώνει ουσιαστικά τις δαπάνες διατροφής από 47% έως και 58% σε σχέση με ένα εντατικό σύστημα εκτροφής (Ragkos et al., 2014), ενώ η εξοικονόμηση είναι ακόμα μεγαλύτερη στην Πελοπόννησο και τα νησιά, όπου η μεγάλη απόσταση από τα μεγάλα κέντρα παραγωγής ζωοτροφών (Μακεδονία, Θεσσαλικός κάμπος, Κωπαΐδα) επιβαρύνει πολύ τις παραγωγικές δαπάνες. Όπως προαναφέρθηκε, η ιδιοπαραγωγή ζωοτροφών είναι συνηθισμένη, ειδικά στη Θεσσαλία και τη Μακεδονία, και συμβάλλει στην περαιτέρω μείωση των δαπανών διατροφής.

3.6 Λειτουργία, οικονομικότητα και αποτελεσματικότητα των μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων

Η μετακινούμενη αιγοπροβατοτροφία (ΜΑ) στην Ελλάδα είναι μικτής κατεύθυνσης, δηλαδή ασκείται με σκοπό την παραγωγή πολλαπλών προϊόντων, σε αντίθεση προς τη ΜΑ σε άλλες ευρωπαϊκές μεσογειακές χώρες, όπου σκοπός είναι αποκλειστικά η κρεοπαραγωγή.

Το κύριο προϊόν είναι το γάλα σε ολόκληρη την επικράτεια. Διακινείται μέσα από τα υφιστάμενα οργανωμένα κανάλια εμπορίας: μπορεί είτε να πωλείται σε τυροκομεία, είτε να τυροκομείται στην εκμετάλλευση, είτε, αρκετά σπανιότερα, να πωλείται φρέσκο απευθείας σε καταναλωτές. Στην πρώτη



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

περίπτωση, οι κτηνοτρόφοι πωλούν το γάλα σε μικρά τοπικά τυροκομεία ή ακόμα και μεγάλες βιομηχανίες, όπου και αξιοποιείται στην παραγωγή τυριών, κυρίως φέτας ή και άλλων ανάλογα με τις τοπικές συνήθειες. Φορτηγά της γαλακτοβιομηχανίας επισκέπτονται τις εκμεταλλεύσεις κάθε μέρα ή ανά δύο ημέρες προκειμένου να συλλέξουν το γάλα και να το μεταφέρουν στις εγκαταστάσεις του τυροκομείου. Στις θερινές διαβιώσεις των κοπαδιών οι επισκέψεις ίσως να είναι λίγο σπανιότερες (ανά δύο ή ακόμα και τρεις ημέρες), ενώ εάν ο κτηνοτρόφος βρίσκεται σε δύσβατη περιοχή, εάν δεν κατοικεί σε οικισμό ή προκειμένου να διευκολύνει τον τυροκόμο μεταφέρει το γάλα σε προκαθορισμένο σημείο από όπου το παραλαμβάνει το φορτηγό¹⁰. Άλογα χρησιμοποιούνται για τη μεταφορά του γάλακτος από εξαιρετικά δύσβατα σημεία (πχ στην Ξάνθη ή στην Κρήτη). Σε κάθε περίπτωση, συχνά οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι δεν αμείβονται κατάλληλα για το γάλα τους, το οποίο υπερτερεί σε αρκετές περιπτώσεις του γάλακτος των μη μετακινούμενων εκτροφών ως προς ορισμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά (περιεκτικότητα σε λίπος και πρωτεΐνη κλπ)¹¹. Η ανάπτυξη εναλλακτικών καναλιών εμπορίας για προϊόντα από μετακινούμενες εκτροφές, ενδεχομένως με σχετική σήμανση και στο πλαίσιο ευρωπαϊκής εμβέλειας πρωτοβουλιών, θα μπορούσε να αυξήσει την προστιθέμενη αξία προς όφελος των παραγωγών, διότι η φύση αυτών των προϊόντων συχνά δεν συνάδει με τα προϊόντα που παράγονται από εντατικού τύπου εκμεταλλεύσεις.

Η τυροκόμηση στην εκμετάλλευση είναι αρκετά συχνή, ειδικά κατά τους θερινούς μήνες¹². Είτε επειδή το θερινό γάλα θεωρείται πιο «παχύ» και πιο «νόστιμο» - άρα κατάλληλο για παραγωγή τυριού για ιδιοκατανάλωση -, είτε επειδή δεν υπάρχει τυροκομείο που να ενδιαφέρεται να αναλάβει τα μεταφορικά έξοδα από απομακρυσμένα σημεία (π.χ. Τροβάτο Ευρυτανίας), είτε επειδή η θερινή διαμονή δεν διαθέτει ρεύμα, ώστε να συντηρηθεί το γάλα στην παγολεκάνη, οι κτηνοτρόφοι τυροκομούν στην εκμετάλλευση. Η διαδικασία της τυροκόμησης στις θερινές διαμονές, όπως και η αποθήκευση των προϊόντων, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και είναι συχνά η παραδοσιακή. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα της παραγωγής τυριού στα μιτάτα της Κρήτης¹³, η φύλαξη του τυριού σε σπηλιές στα 2000μ στο Πετροχώρι Αργιθέας κ.ά.. Το τυρί καταναλώνεται εντός του νοικοκυριού, δίνεται ως αμοιβή για ενοικίαση γης ή μηχανημάτων, χαρίζεται ως δώρο σε φίλους ή για κοινωνικές υποχρεώσεις, αλλά είναι συχνές και οι περιπτώσεις συστηματικής πώλησης σε καταναλωτές. Όταν ο κτηνοτρόφος διαπιστώνει ζήτηση και επιδιώκει να καρπωθεί ο ίδιος την προστιθέμενη αξία του γάλακτός του η παραγωγή τυριού γίνεται και κατά τους χειμερινούς μήνες, αν όμως διαθέτει κάποιο μέλος της οικογένειας την κατάλληλη τεχνογνωσία κι αν υπάρχει διαθέσιμη εργασία από το μέλος αυτό. Τα παραγόμενα τυριά διαφοροποιούνται ανάλογα με

¹⁰ Χαρακτηριστικό είναι το παραληπττήριο γάλακτος στην είσοδο της Σαμαρίνας Γρεβενών, όπου, λόγω της παρουσίας πολύ μεγάλου αριθμού αιγοπροβάτων, η εμπορεύσιμη ποσότητα γάλακτος είναι μεγάλη.

¹¹ Τα τυριά των μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων θεωρούνταν υψηλής ποιότητας από τα παλιότερα χρόνια, όπως καταγράφεται και σε γραπτές πηγές, πέραν των συνειδήσεων των τότε καταναλωτών. Η ποιότητα των παραγόμενων προϊόντων έχει συσχετιστεί από παλιές ακόμα πηγές με την παραδοσιακή τυροκομική τεχνογνωσία και την ιδιαίτερη γνώση των μετακινούμενων πληθυσμών σχετικά με τη βλάστηση και τις ιδιότητες των βοτάνων και της χλωρίδας των βοσκοτόπων.

¹² Στο παρελθόν το γάλα και το τυρί που παραγόταν σε κάθε στάση, πωλούταν από τις γυναίκες των κτηνοτρόφων στους κατοίκους των κοντινών οικισμών. Η μετάβαση προς τα ορεινά βοσκοτόπια, την άνοιξη, συμπίπτει με την γαλακτοπαραγωγική περίοδο, οπότε είναι απαραίτητη η πραγματοποίηση της αρμεγής, μια διαδικασία αρκετά επίπονη όταν επιτελείται στο δρόμο. Την άνοιξη, μια στάση ήταν νωρίς το μεσημέρι (κατά τις 11-12 πμ) αφού είχε διανυθεί μια απόσταση 10-15 χιλιομέτρων σε 3-4 ώρες - εκεί στηνόταν η "στρούγκα" για το άρμεγμα -, και μια στάση αργά το απόγευμα γύρω στις 6-7 μ.μ., όπου πάλι το κοπάδι αρμεγόταν, και η οικογένεια θα περνούσε τη νύχτα στην "τέντα". Η άμεγλη εξακολουθεί να πραγματοποιείται με τον ίδιο τρόπο κατά τη μετακίνηση των κοπαδιών από τους κτηνοτρόφους που επιλέγουν την πεζή μετακίνηση προς τα ορεινά, καθώς κατά την επιστροφή των κοπαδιών στις πεδινές διαβιώσεις, η οποία γίνεται συχνότερα πεζή, τα ζώα έχουν «στραγγιστεί» και δεν αρμέγονται.

¹³ Η παραδοσιακή τυροκόμηση και φύλαξη του τυριού στα μιτάτα της Κρήτης αποτελεί σημαντικό πολιτιστικό στοιχείο του νησιού.



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

την περιοχή και τις διατροφικές συνήθειες: φέτα σε όλη την Ελλάδα, με διαφορετικές συνταγές, τσαλαφούτι στην Αργιθέα και τα Άγραφα, γραβιέρα στην Κρήτη, μπάτζος στα Γρεβενά, γιδοτύρι στη Λακωνία και πολλά άλλα είδη. Τα προϊόντα αυτά συχνά διαθέτουν εξαιρετικά ποιοτικά και οργανοληπτικά χαρακτηριστικά. Πρόσφατα, η νομοθεσία έγινε απλούστερη και ελαστικότερη σχετικά με την παραγωγή τυριού σε μικρά οικιακά τυροκομεία εντός της εκμετάλλευσης, αναμένεται δε να φανεί η αποδοτικότητα του μέτρου μέσα από την εξέλιξη της κατάστασης.

Το κρέας είναι το δεύτερο σημαντικότερο προϊόν των μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων. Όπως σε ολόκληρη τη χώρα, πρόκειται κυρίως για κρέας αμνών γάλακτος και λιγότερο για κρέας ενήλικων ζώων που αποσύρονται από την παραγωγή, όταν δεν είναι πλέον οικονομικά ορθολογική η διατήρησή τους. Η πώληση απευθείας σε καταναλωτές είναι πολύ λιγότερο συνηθισμένη αλλά πιο επικερδής, αν και όχι νόμιμη, ενώ πάντοτε κρατούνται νεαρά ζώα για τη διατροφή της οικογένειας ή για κοινωνικές εκδηλώσεις (γιορτές, γάμοι, πανηγύρια κλπ). Ειδική περίπτωση αποτελούν οι Πομάκοι της Θράκης, οι οποίοι σφάζουν τα νεαρά ζώα τον Ιούνιο σε ειδικά σφαγεία με τρόπο τελετουργικό όπως και οι αμνοί που προέρχονται από μη μετακινούμενες εκμεταλλεύσεις, όπως ορίζει η Μουσουλμανική Θρησκεία. Μέσα από συζητήσεις με μετακινούμενους κτηνοτρόφους έχει προκύψει πως προτιμούν να καταναλώνουν κρέας από ελληνικές ορεινές φυλές ζώων.

Το μαλλί παλιότερα αξιοποιούταν από το νοικοκυριό, όπως και το σύνολο των υπο-προϊόντων του ζώου¹⁴. Σε πολύ λίγες περιπτώσεις μικρό μέρος του μαλλιού μεταποιείται από κάποιο μέλος της οικογένειας για το πλέξιμο ρούχων, τα οποία θεωρούνται ιδανικά από τους κτηνοτρόφους, διότι προστατεύουν από το κρύο και την υγρασία του βουνού. Σήμερα το μαλλί δεν έχει ζήτηση, «θύμα» ανταγωνιστικότερων φυλών εριοπαραγωγών προβάτων από άλλες χώρες, γίνονται όμως προσπάθειες να επανεκκινηθεί αυτός ο κλάδος από συλλόγους κτηνοτρόφων. Στην Πελοπόννησο χρησιμοποιείται, σε κάποιες περιπτώσεις, ως λίπασμα.

Το εισόδημα των μετακινούμενων κτηνοτρόφων συμπληρώνεται και στηρίζεται από εισοδηματικές ενισχύσεις που παρέχονται στο πλαίσιο της ΚΑΠ από την ΕΕ. Οι Έλληνες μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι επωφελούνται αφενός από την ενιαία ενίσχυση, που τους χορηγείται βάσει των ζώων που εξέτρεφαν και των στρεμμάτων που καλλιεργούσαν το 2014, ανεξάρτητα από τον αριθμό των ζώων που εκτρέφουν σήμερα, αφετέρου δε από την εξισωτική αποζημίωση, ένα εφάπαξ ποσό που τους χορηγείται ως αντιστάθμισμα για την παραμονή του στις απομακρυσμένες και δύσβατες ορεινές περιοχές για 4-5 μήνες ετησίως. Μικρότερα ποσά τους χορηγούνται ως πριμοδότηση για την ποιοτική τους παραγωγή ή ως αποζημιώσεις από καταστροφές, θανάτους ζώων από άγρια ζώα κ.ά.. Η πληρωμή αυτών των ενισχύσεων πραγματοποιείται εντός του λεπτομερούς κανονιστικού πλαισίου της ΕΕ και του εθνικού εφαρμοστικού πλαισίου. Σημειώνεται πως δεν χορηγείται κάποια ειδική επιδότηση για τη μετακίνηση των κοπαδιών.

3.6.1. Οικονομικότητα της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας

Η οικονομική λειτουργία του συστήματος αποτυπώνεται σε δείκτες και οικονομικά αποτελέσματα που έχουν προκύψει από την ανάλυση των δεδομένων της πρωτογενούς έρευνας με ερωτηματολόγιο που διεξήχθη στο πλαίσιο του Προγράμματος.

¹⁴ Για παράδειγμα, το λίπος του ζώου ήταν καύσιμη ύλη για τους δαυλούς που άναβαν οι κτηνοτρόφοι κατά τη μετακίνηση των ζώων (προφορική μαρτυρία, Τροβάτο Ευρυτανίας).



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

3.6.1.1. Θεσσαλία

Η οικονομική λειτουργία του συστήματος αποτυπώνεται στους ακόλουθους Πίνακες

Πίνακας 1. Κύριοι τεχνικοοικονομικοί δείκτες των εκμεταλλεύσεων ανά τάξη μεγέθους

	Group 1 (<350 θηλυκά)	Group 2 (351-600 θηλυκά)	Group 3 (>600 θηλυκά)	Μέση εκμ/ση
1. Αριθμός εκμ/εσεων	40	46	35	121
2. Μέσο μέγεθος	268 (54.9)	451 (64.2)	809 (174.9)	494 (240.6)
3. Καλλιεργούμενη έκταση (ha/θηλυκό)	0.015 (0.043)	0.019 (0.042)	0.026 (0.039)	0.020 (0.041)
4. Απόδοση γάλακτος (kg/θηλυκό/έτος)	108.1 (44.5)	97.5 (46.9)	90.3 (37.8)	96.0 (43.8)
5. Απαιτήσεις εργασίας (h/θηλυκό)	21.6 ^a (7.5)	14.5 ^b (3.6)	9.8 ^c (3.0)	13.5 (7.1)
Οικογενειακή (h/θηλυκό)	16.5 ^a (7.9)	10.2 ^b (4.1)	7.0 ^c (2.8)	9.8 (6.8)
Ξένη (h/θηλυκό)	5.1 ^a (5.0)	4.3 ^{ab} (3.9)	2.8 ^b (2.4)	3.7 (4.0)

* Οι μέσοι όροι στην ίδια στήλη που ακολουθούνται από το ίδιο γράμμα δεν διαφέρουν σημαντικά (P≥0.05)

Πίνακας 2. Ακαθάριστη πρόσοδος κατά πηγή

	Group 1 (<350 θηλυκά)		Group 2 (351-600 θηλυκά)		Group 3 (>600 θηλυκά)		Μέση εκμ/ση	
	€/θηλυκό	%	€/θηλυκό	%	€/θηλυκό	%	€/θηλυκό	%
Γάλα	98.9 ^a (48.1)	59.3	75.7 ^b (37.3)	53.3	75.0 ^b (36.7)	57.5	79.5 (42.0)	56.4
Τυρί	2.7 ^a (7.0)	1.6	11.6 ^b (23.7)	8.2	5.1 ^{ab} (11.4)	3.9	6.9 (16.6)	4.9
Κρέας	45.0 (16.4)	26.7	39.5 (18.3)	27.8	38.4 (14.0)	29.4	40.0 (16.5)	28.3
Εισοδ. ενισχύσεις	20.4 ^a (4.8)	12.2	15.2 ^b (4.3)	10.7	12.0 ^c (4.3)	9.2	14.6 (5.5)	10.4
ΣΥΝΟΛΟ	167.0 ^a (55.9)	100.0	141.9 ^{ab} (51.9)	100.0	130.5 ^b (43.1)	100.0	141.0 (52.4)	100.0

* Οι μέσοι όροι στην ίδια στήλη που ακολουθούνται από το ίδιο γράμμα δεν διαφέρουν σημαντικά (P≥0.05)

Πίνακας 3. Παραγωγικές δαπάνες κατά συντελεστή παραγωγής

	Group 1 (<350 θηλυκά)		Group 2 (351-600 θηλυκά)		Group 3 (>600 θηλυκά)		Μέση εκμ/ση	
	€/θηλυκό	%	€/θηλυκό	%	€/θηλυκό	%	€/θηλυκό	%
1. Ενοίκιο	7.4 (7.9)	3.2	5.0 (7.6)	3.1	5.8 (5.3)	3.8	5.8 (7.1)	3.4
2. Εργασία	68.2 (24.1)	29.6	46.6 (12.3)	28.5	34.2 (11.3)	22.2	44.6 (22.2)	26.1
3. Κεφάλαιο	155.3 (63.9)	67.3	111.8 (45.7)	68.4	114.4 (54.2)	74.1	120.8 (57.8)	70.5
3α. Μεταβλητό κεφάλαιο	130.3 (63.4)	56.5	91.3 (37.0)	55.8	93.5 (40.9)	60.6	99.4 (52.6)	58.1
Αγορά ζωοτροφών	89.9		63.4		67.8		70.2	
Ζωική παραγωγή	33.9		25.3		22.7		25.6	
Φυτική παραγωγή	6.5		2.6		3.0		3.5	
3β. Σταθερό κεφάλαιο	24.9 (10.9)	10.8	20.5 (14.6)	12.5	20.8 (18.3)	13.5	21.4 (14.7)	9.7
TOTAL	230.8	100.0	163.5	100.0	154.4	100.0	171.2	100.0



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

(73.6)

(51.5)

(57.8)

(57.8)

* Οι μέσοι όροι στην ίδια στήλη που ακολουθούνται από το ίδιο γράμμα δεν διαφέρουν σημαντικά ($P \geq 0.05$)

Πίνακας 4. Οικονομικά αποτελέσματα των εκμεταλλεύσεων

	Group 1	Group 2	Group 3	Μέση εκμ/ση
	(<350 θηλυκά)	(351-600 θηλυκά)	(>600 θηλυκά)	
	€/θηλυκό	%	€/θηλυκό	%
Ακαθάριστη πρόσοδος	146.6 (48.5)	126.8 (59.2)	118.5 (45.0)	126.4 (51.6)
Δαπάνες παραγωγής	230.8 ^a (73.6)	163.5 ^b (51.5)	154.4 ^c (57.8)	171.2 (57.8)
Καθαρό κέρδος/Ζημία	-84.2 ^a (52.7)	-36.7 ^b (57.4)	-35.9 ^b (70.8)	-44.9 (60.4)
Αποδοτικότητα κεφαλαίου (%)	-11.1 ¹	-4.4 ¹	-3.7 ¹	-5.5 ¹
Οικογενειακό εισόδημα	-5.6 ^a (79.4)	20.3 ^{ab} (85.1)	29.1 ^b (55.9)	19.8 (49.3)
Ακαθάριστο κέρδος	16.3 (37.7)	35.4 (50.4)	25.0 (55.9)	27.0 (48.5)

* Ο δείκτης (¹) υποδεικνύει την αποδοτικότητα κεφαλαίου (%)

* Οι μέσοι όροι στην ίδια στήλη που ακολουθούνται από το ίδιο γράμμα δεν διαφέρουν σημαντικά ($P \geq 0.05$)

3.6.1.2. Μακεδονία

Στους Πίνακας που ακολουθούν αποτυπώνεται η οικονομικότητα του συστήματος στη Μακεδονία

Πίνακας 5. Κύριοι τεχνικοοικονομικοί δείκτες της μέσης αντιπροσωπευτικής εκμετάλλευσης

	Πρόβατα	Αίγες
Αριθμός εκμ/σεων	21,0	22,0
Μέγεθος κοπαδιού		
Προβατίνες-Αίγες	286,0 (308,0)	288,6 (302,4)
Αμνάδες - Βιτούλια	64,1 (81,3)	50,9 (52,8)
Καλλιεργούμενη έκταση (στρ/θηλυκό)		0,2 (0,4)
Μέση απόδοση γάλακτος (kg/θηλυκό)	96,1 (80,7)	113,4 (71,9)
Καταβαλλόμενη εργασία (h/θηλυκό)		14,2 (11,3)
Οικογενειακή (h/θηλυκό)		10,0 (8,4)
Μισθωμένη (h/θηλυκό)		4,2 (5,3)

Πίνακας 6. Σύνθεση της ακαθάριστης προσόδου

	€/θηλυκό	%
Γάλα	100,5	54,8
Τυρί/Μαλλί	3,1	1,7
Κρέας	46,0	25,1
Επιδότησεις	33,8	18,4
ΣΥΝΟΛΟ	183,4	100,0

Πίνακας 7. Σύνθεση των παραγωγικών δαπανών της μέσης αντιπροσωπευτικής εκμετάλλευσης

	€/θηλυκό	%
Έδαφος	11,3	6,1



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Εργασία	42,8	23,1
Κεφάλαιο	131,3	70,8
Μεταβλητό	102,1	55,1
Αγοραζόμενες ζωοτροφές	75,0	40,4
Ζωικής παραγωγής	19,9	10,7
Φυτικής παραγωγής	7,2	3,9
Σταθερό	29,1	15,7
Σύνολο	185,4	100,0

Πίνακας 8. Οικονομικά αποτελέσματα της μέσης αντιπροσωπευτικής εκμετάλλευσης

Οικονομικά αποτελέσματα	€/θηλυκό με επιδοτήσεις	€/θηλυκό χωρίς επιδοτήσεις
Καθαρό κέρδος	-2,0	-35,8
Πρόσοδος εργασίας (€/h)	2,9	0,5
Καθαρά πρόσοδος	14,1	-19,7
Γεωργικό εισόδημα	68,3	34,4
Ακαθάριστο κέρδος	81,3	47,5

3.6.1.3. Πελοπόννησος

Από την ανάλυση δεδομένων δείγματος 77 εκμεταλλεύσεων της περιοχής προέκυψαν συνοπτικά οι ακόλουθες παρατηρήσεις:

- Χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι επιδοτήσεις
 - Το κύριο παραγόμενο προϊόν είναι το γάλα (66% έναντι 32% κρέατος και 2% περίπου τυρί/μαλλί)
 - Υπάρχουν εκμεταλλεύσεις που στηρίζονται αποκλειστικά στο γάλα λόγω των υψηλών δαπανών απογαλακτισμού)
- Συμπεριλαμβανομένων των επιδοτήσεων
 - 22% των προσόδων προέρχεται από επιδοτήσεις γεγονός που αντανακλά τη χαμηλή ανταγωνιστικότητα των εκμεταλλεύσεων
- Σύνθεση δαπανών ανά συντελεστή
 - Υψηλή συνεισφορά της εργασίας στις συνολικές δαπάνες (36,6%) έναντι περίπου 26,1% στη Θεσσαλία
 - Το κεφάλαιο συνεισφέρει κατά περίπου 56%
 - Οι δαπάνες διατροφής ανά θηλυκό ανέρχονται σε 68,26€/θηλυκό (έναντι είναι 70,2€/θηλυκό στη Θεσσαλία).
- Όμως, οι τιμές των ζωοτροφών είναι τουλάχιστον 15% υψηλότερες
- Ενδεικτικές μέσες τιμές: καλαμπόκι 0,27/kg, μηδική 0,29€/kg και σε ορισμένες περιπτώσεις ξεπερνούν τα 0,40€/kg).

3.6.1.4. Κρήτη

Πίνακας 9. Βασικοί τεχνικοοικονομικοί δείκτες (δείγμα 81 εκμεταλλεύσεων)

Πρόβειο γάλα	
Απόδοση (kg/θηλυκό/έτος)	87,1
Τιμή (€/kg)	0,942
Αίγιο γάλα	
Απόδοση (kg/θηλυκό/έτος)	96,0
Τιμή (€/kg)	0,585



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Κρέας αμνών/εριφίων	
Παραγωγή (kg/θηλυκό/έτος)	7,170
Τιμή	4,939
Τιμές κύριων ζωοτροφών	
Αραβόσιτος (€/kg)	0,324
Μηδική (€/kg)	0,300

3.6.2. Αποτελεσματικότητα των μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων

Η τεχνική αποτελεσματικότητα (technical efficiency) ορίζεται ως η απόκλιση του παρατηρούμενου προϊόντος μίας παραγωγικής μονάδας από το μέγιστο προϊόν που η μονάδα θα μπορούσε να παράγει και συνδέεται με τις τεχνικές της διοικητικής ικανότητας του διαχειριστή. Το επίπεδο της τεχνικής αποτελεσματικότητας μίας παραγωγικής μονάδας, στην παρούσα ανάλυση μίας αγελαδοτροφικής εκμετάλλευσης γαλακτοπαραγωγής, εκτιμάται ως η απόκλιση της υπό μελέτη εκμετάλλευσης από το εν δυνάμει όριο των δυνατοτήτων που προκύπτουν από την εφαρμοζόμενη τεχνολογία παραγωγής. Η αρχική έννοια της τεχνικής αποτελεσματικότητας εισήχθη με τη πρωτοποριακή εργασία του Farrell (1957). Σύμφωνα με τον Farrell η αποτελεσματικότητα συνίσταται από τρία επιμέρους στοιχεία, την τεχνική αποτελεσματικότητα, την κατανομητική (allocative) και την οικονομική αποτελεσματικότητα (economic efficiency).

Τα τελευταία χρόνια έχουν αναπτυχθεί διάφορες μέθοδοι εκτίμησης του βαθμού της τεχνικής αποτελεσματικότητας μεταξύ των οποίων η Περιβάλλουσα Ανάλυση Δεδομένων (Data Envelopment Analysis – DEA) και η Στοχαστική Ανάλυση Ορίων (Stochastic Frontier Analysis – SFA). Η μέθοδος DEA (Data Envelopment Analysis) αναπτύχθηκε από τους Charnes et al (1978) και αναφέρεται στη βιβλιογραφία ως μία από τις πλέον δημοφιλείς τεχνικές μέτρησης της αποδοτικότητας των παραγωγικών μονάδων. Οι παραγωγικές μονάδες ονομάζονται Μονάδες Λήψης Αποφάσεων (DMU) για να υπογραμμίσουν το γεγονός ότι η μεθοδολογία αυτή δεν περιορίζεται μόνο σε οικονομικές μονάδες (επιχειρήσεις) αλλά είναι εξίσου κατάλληλη για τη μελέτη αποτελεσματικότητας οποιασδήποτε μορφής παραγωγικών μονάδων που μετασχηματίζουν κάθε λογής εισροές σε κάθε λογής εκροές.

Πρόκειται για μέθοδο μαθηματικού προγραμματισμού που βασίζεται σε μοντέλα εισροών-εκροών, τα οποία περιγράφουν τη σχέση μεταξύ των εισροών και των εκροών μίας παραγωγικής διαδικασίας. Η DEA χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει τους βέλτιστους συνδυασμούς εισροών και εκροών βασισμένους στην πραγματική απόδοση μονάδων, και να υπολογίσει το επίπεδο της σχετικής τεχνικής αποτελεσματικότητας κάθε παραγωγικής μονάδας. Η DEA μπορεί να εκτελεστεί είτε με την υπόθεση κλίμακας σταθερών αποδόσεων (Constants Returns to Scale, CRS), σύμφωνα με το μοντέλο των Charnes et al (1978), είτε με την υπόθεση κλίμακας μεταβαλλόμενων αποδόσεων (Variable Returns to Scale, VRS), σύμφωνα με το μοντέλο των Banker et al (1984). Επίσης, το μοντέλο της DEA μπορεί να είναι προσανατολισμένο στην αύξηση της εκροής δοσμένου του επιπέδου των εισροών (output-oriented) ή στην μείωση των εισροών για την επίτευξη του ίδιου επιπέδου εκροών (input-oriented).

Η DEA αποτελεί μία καθιερωμένη μέθοδο που χρησιμοποιείται ευρέως και για τη μέτρηση της τεχνικής αποτελεσματικότητας δημιουργεί ένα σύνολο βέλτιστης πρακτικής (best practice frontier) το οποίο αποτελεί σημείο σύγκρισης για τον υπολογισμό της αποτελεσματικότητας κάθε παραγωγικής μονάδας. Οι εκμεταλλεύσεις που είναι οι πιο αποτελεσματικές και είναι αυτές που ανήκουν στο παραγωγικό σύνολο, χρησιμοποιούνται για την εκτίμηση του βαθμού αναποτελεσματικότητας των υπόλοιπων.

Το μαθηματικό μοντέλο της DEA των Banker et al (1984) εκφράζεται ως εξής:



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

$$\text{Max } \theta = \sum_{r=1}^s y_{rj} u_r - \sum_{i=1}^m x_{ij} v_i \quad (1)$$

s.t.:

$$\sum_{r=1}^s y_{rj} u_r - \sum_{i=1}^m x_{ij} v_i \leq 1, j = 1, \dots, n$$

$$\sum_{r=1}^s u_r + \sum_{i=1}^m v_i = 1 \quad (2)$$

$$u_r \geq 1 \text{ για } r = 1, \dots, s$$

$$v_i \geq 1, \text{ για } i = 1, \dots, m$$

όπου, n , ο αριθμός των παραγωγικών μονάδων, m ο αριθμός των εισροών, s ο αριθμός των εκροών, x_{ij} η ποσότητα των εισροών i για την μονάδα j ($i = 1, 2, \dots, m$), y_{rj} η ποσότητα των εκροών r για την μονάδα j ($r = 1, 2, \dots, s$), u_r οι σταθμίσεις για τις εκροές r , v_i οι σταθμίσεις για τις εισροές i και $TE = \theta$ η τεχνική αποτελεσματικότητα. Μια παραγωγική μονάδα θεωρείται αποτελεσματική αν $TE = 1$, ενώ αν $TE \leq 1$ η παραγωγική μονάδα θεωρείται αναποτελεσματική. Προεκτάσεις της μεθόδου περιγράφονται στα Cooper και συν. (2000), και Coelli και συν. (2005).

Στους ακόλουθους πίνακες παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της DEA για τις 551 εκμεταλλεύσεις του πανελλαδικού δείγματος.

Πίνακας. Μέση αποτελεσματικότητα των εκμεταλλεύσεων – Περιγραφικά στατιστικά.

	Mean	Std	Max	Min
TE _{CRS}	0,585	0,251	1	0,105
TE _{VRS}	0,641	0,252	1	0,124
SE	0,910	0,128	1	0,289

Πίνακας. Κατανομή της αποτελεσματικότητας των εκμεταλλεύσεων ανά κατηγορία

TE score	CRS		VRS		SE	
	N farms	%	N farms	%	N farms	%
<0.50	238	43.18	202	35.65	13	2.35
0.50-0.59	75	13.62	65	11.79	12	2.17
0.60-0.69	61	11.08	60	10.89	20	3.63
0.70-0.79	49	8.89	50	9.07	36	6.53
0.80-0.89	35	6.36	45	8.17	88	15.97
0.90-0.99	23	4.17	26	4.72	313	53.72
1.00	70	12.70	103	18.71	87	15.63
Total	551	100	551	100	551	100

Πίνακας. Μέση τεχνική αποτελεσματικότητα των εκμεταλλεύσεων κατά γεωγραφικό διαμέρισμα

Regions	TE CRS	TE VRS
Epirus	0,59	0,65
Thessaly	0,49	0,54
Central Greece	0,67	0,72
Peloponnesus	0,57	0,63
Crete	0,62	0,62
Thrace	0,47	0,73
Macedonia	0,64	0,67
Total	0,585	0,641



3.7. Τυπολογική ανάλυση της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας

Προκειμένου να διερευνηθούν τα χαρακτηριστικά των μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων στην Ελλάδα και οι προοπτικές τους, θεωρήθηκε απαραίτητη η ανάπτυξη μιας τυπολογίας αυτών, η οποία θα ενσωματώνει τα ποικίλα χαρακτηριστικά τους. Πράγματι, η πρόταση ολοκληρωμένων στρατηγικών ανάπτυξης του συστήματος οφείλει να προτείνει συγκεκριμένες λύσεις, που να βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του συστήματος και των εκμεταλλεύσεων, ανάλογα με την περιοχή, το μέγεθος και άλλα κριτήρια.

Προκειμένου να καταρτιστεί η τυπολογία των μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων αξιοποιήθηκαν τα στοιχεία του ΟΠΕΚΕΠΕ, όπως περιγράφηκαν σε προηγούμενη ενότητα της παρούσας Έκθεσης. Η τελική βάση δεδομένων αριθμούσε 3.040 εκμεταλλεύσεις οι οποίες κατηγοριοποιήθηκαν σε κλάσεις με εφαρμογή της διβηματικής ανάλυσης κατά συστάδες (TSCA)¹⁵. Τέσσερα κριτήρια χρησιμοποιήθηκαν:

¹⁵ Η διβηματική ανάλυση σε συστάδες (two-step cluster analysis) αποτελεί επέκταση της κλασικής ανάλυσης σε συστάδες. Πρόκειται για ένα διερευνητικό εργαλείο που αποσκοπεί στο να προσδιορίσει συστάδες ομοειδών παρατηρήσεων από ένα μεγάλο αριθμό από αυτές, με βάση ομάδα κατηγορικών ή και συνεχών μεταβλητών (χαρακτηριστικών). Με την υπόθεση ότι οι μεταβλητές είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους, παρέχεται η δυνατότητα χειρισμού κατηγορικών και συνεχών μεταβλητών, με τις πρώτες να ακολουθούν πολυωνυμική κατανομή και τις δεύτερες κανονική κατανομή (SPSS, 2002). Ως μέτρο ομοιότητας μεταξύ των συστάδων χρησιμοποιείται ο λογάριθμος της μέγιστης πιθανοφάνειας των αποστάσεων ή και η ευκλείδεια απόσταση, αλλά μόνο όταν όλες οι μεταβλητές είναι συνεχείς.

Η διαδικασία ξεκινά με την δημιουργία ενός «δέντρου» (ομάδας) χαρακτηριστικών των συστάδων (CF), του οποίου ο σχηματισμός ξεκινά με την ένταξη της πρώτης παρατήρησης στη «ρίζα» του δέντρου σε κάποιο «κόμβο» (σημείο σύγκλισης), ο οποίος αφορά σε όλες τις πληροφορίες ως προς τις μεταβλητές της πρώτης παρατήρησης. Κάθε διαδοχική παρατήρηση, με τη χρησιμοποίηση ως κριτηρίου ομοιότητας του μέτρου απόστασης, προστίθεται σε κάθε υπάρχοντα κόμβο ή σχηματίζει ένα νέο κόμβο με βάση την ομοιότητα με τους κόμβους που υπάρχουν. Ένας κόμβος με πολλές περιπτώσεις συνιστά μια σύνθεση των πληροφοριών ως προς τις μεταβλητές για τις συγκεκριμένες περιπτώσεις.

Κατά τη δεύτερη φάση οι κόμβοι του δέντρου των χαρακτηριστικών των συστάδων ομαδοποιούνται με βάση τον αλγόριθμο της συσσωρευτικής ταξινομικής τεχνικής, κατά τρόπο ανάλογο με εκείνο στην ιεραρχική ανάλυση σε συστάδες, όπου οι συστάδες σχηματίζονται με την ομαδοποίηση, διαδοχικά, των κόμβων σε όλο και μεγαλύτερες συστάδες, μέχρις ότου όλοι οι κόμβοι καταστούν μέλη μιας και μόνο συστάδας.

Η συσσωρευτική ταξινομική τεχνική μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη δημιουργία εύρους λύσεων, μεταξύ των οποίων θα εντοπιστεί η «άριστη» λύση με βάση το κριτήριο πληροφόρησης κατά Bayes (BIC) του Schwartz ή με βάση το κριτήριο πληροφόρησης Akaike (AIC). Η επιλογή του άριστου αριθμού των συστάδων γίνεται αυτομάτως με βάση τα κριτήρια αυτά. Το καθένα από αυτά τα κριτήρια υπολογίζεται για κάθε δυνατή αριθμό συστάδων, μικρότερες τιμές δε αυτών δηλώνουν καλύτερα σχετικά μοντέλα-λύσεις του προγράμματος και, συνεπώς, ως άριστη λύση του αριθμού των συστάδων επιλέγεται εκείνη στην οποία αντιστοιχεί η μικρότερη τιμή του κριτηρίου BIC ή AIC.

Η συσσωρευτική ταξινομική τεχνική οδηγεί στη δημιουργία των συστάδων, όπου το δέντρο CF έχει ολοκληρωθεί, σε σημείο που να μη δέχεται πλέον οποιαδήποτε νέα παρατήρηση σε οποιονδήποτε από τους κόμβους του, ούτε και κάθε κόμβος να μπορεί να διαχωριστεί.

Η διβηματική ανάλυση σε συστάδες παρέχει αποτελέσματα περιγραφικών στατιστικών μέτρων και συχνότητες κατά συστάδα, καθώς και τον αριθμό των παρατηρήσεων στις συστάδες. Επιπλέον, παρέχει, κατά συστάδα, σειρά διαγραμμάτων περιγραφικών μέτρων, όπως διαγραμμάτων κατανομής της διακύμανσης καθεμιάς μεταβλητής στη συστάδα, διαγράμματος συχνότητας των παρατηρήσεων στη συστάδα και διαγραμμάτων κατάλληλων για την επισήμανση της σημασίας των μεταβλητών που συμμετείχαν στο πρόγραμμα, όπως ταξινομική σειρά των μεταβλητών στη συστάδα ή κατά μεταβλητή, διαγράμματα εντοπισμού σημαντικότητας των μεταβλητών με βάση το στατιστικό χ^2 για τις κατηγορικές μεταβλητές και το στατιστικό t-Student για τις συνεχείς μεταβλητές, επίπεδα σημαντικότητας ελέγχου της ισότητας των μέσων για τις συνεχείς μεταβλητές και ελέγχου των αναμενόμενων συχνοτήτων ως προς τις συνολικές για τις κατηγορικές μεταβλητές. Ακόμη, παρέχει διαγράμματα τοποθέτησης επιπέδου εμπιστοσύνης ως προς τον έλεγχο της ισότητας της κατανομής μιας μεταβλητής εντός της δεδομένης συστάδας, σε σχέση τη συνολική της κατανομή.

Τα διαγράμματα που αφορούν στη σημασία καθεμιάς από τις μεταβλητές, αφορούν στην ιεράρχηση, κατά σειρά σημασίας, μεταξύ των συστάδων. Εντός του καθενός διαγράμματος οι κάθετες γραμμές οριοθετούν τις κριτικές τιμές για τον προσδιορισμό της σημαντικότητας καθεμιάς μεταβλητής. Εφόσον μια μεταβλητή θεωρηθεί στατιστικά σημαντική, η τιμή του στατιστικού χ^2 (για τις κατηγορικές μεταβλητές) ή του t-Student (για τις συνεχείς μεταβλητές) βρίσκεται εκτός των ορίων που ορίζουν οι κάθετες γραμμές, προς τη θετική ή την αρνητική κατεύθυνση (για τις συνεχείς μεταβλητές). Αρνητική τιμή του στατιστικού t-Student

1. Μέγεθος κοπαδιού (αριθμός ζώων)
2. Απόσταση μετακίνησης: «Κάθετη», τοπική (<50km), κοντινή (51-100km), μακρινή (101-200km), πολύ μακρινή (>201km)
3. Τύπος εκτρεφόμενων ζώων: Πρόβατα, γίδια, πρόβατα και γίδια
4. Διάρκεια παραμονής σε θερινό βοσκότοπο

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της ανάλυσης οι εκμεταλλεύσεις διακρίθηκαν σε 5 τύπους

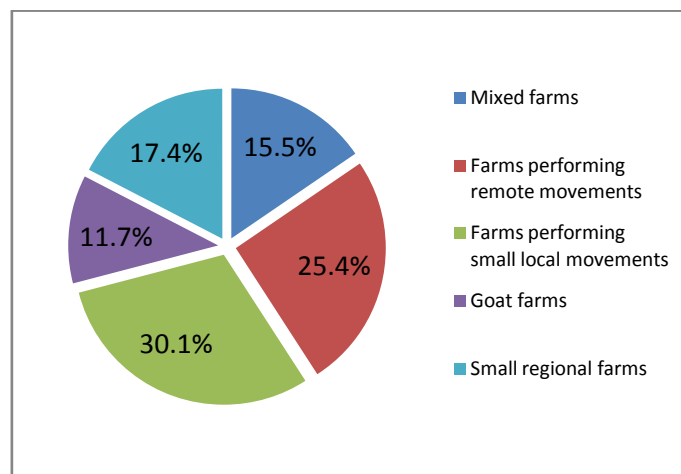
1. Μικτές (15,5%), με μέσο μέγεθος 326,7 ζώα, που πραγματοποιούν κοντινές τοπικές μετακινήσεις. Χαρακτηρίζουν τα νησιά (π.χ. Κρήτη και Χίος) και τη Θράκη.

2. Εκμ/σεις που μετακινούνται σε μακρινές αποστάσεις (άνω των 100 χλμ), οι οποίες εκτρέφουν κυρίως πρόβατα με μέσο μέγεθος 402,68 ζώα. Απαντώνται κυρίως στην Ανατολική Θεσσαλία, την Αιτωλοακαρνανία, Θεσπρωτία αλλά και την Αττική.

3. Προβατοτροφικές εκμ/σεις που πραγματοποιούν μικρές και τοπικές μετακινήσεις. Απαντώνται σε ολόκληρη τη χώρα (μέσο μέγεθος 279,9) σε πεδινές περιοχές που γειτνιάζουν σε μεγάλους ορεινούς όγκους (π.χ. Άρτα, Αρκαδία, Φθιώτιδα, Κορινθία)

4. Αιγοτροφικές (414 ζώα κ.μ.ο.) που πραγματοποιούν μικρές τοπικές μετακινήσεις και εντοπίζονται κοντά στη Θεσσαλονίκη και στη Λακωνία.

5. Μικρές τοπικές μικτές εκμ/σεις που εκτρέφουν μόλις 246,3 ζώα κ.μ.ο. και μετακινούνται τοπικά. Χαρακτηρίζουν τη Δυτική Ελλάδα (Αχαΐα, Ιωάννινα, Πρέβεζα) και την Εύβοια.



Κάθε τύπος μετακινούμενης εκμετάλλευσης μπορεί να επωφεληθεί από διαφορετικές ρυθμίσεις πολιτικής και μέτρα αγροτικής ανάπτυξης, ώστε να διαμορφωθούν στοχευμένες στρατηγικές ανάπτυξης και προστασίας. Οι τύποι 1, 3 και 5 μπορούν να επωφεληθούν από παρεμβάσεις σε τοπικό επίπεδο, ενώ οι εκμεταλλεύσεις του τύπου 2 απαιτούν διαρθρωτικές προσαρμογές (καλύτερο οδικό δίκτυο, βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στις ορεινές κοινότητες, καλύτερες υποδομές). Οι εκμεταλλεύσεις των τύπων 1



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

και 4 απαιτούν τον ιδιαίτερο χαρακτηρισμό των βοσκοτόπων, καθώς πολλές από τις περιοχές στις οποίες βόσκουν μετακινούμενα αιγοπρόβατα δεν έχουν διαμορφωμένο καθεστώς χρήσης (ιδιοκτησιακό, επιλεξιμότητα για εισοδηματικές ενισχύσεις κ.ά.). Οι εκμεταλλεύσεις του τύπου 3 είναι ιδιαίτερης σημασίας σε τοπικό επίπεδο αλλά το σχετικά μικρό τους μέγεθος περιορίζει την ανταγωνιστικότητά τους.

3.8. Μετακινούμενη αιγοπροβατοτροφία και η χρήση των βοσκοτόπων

Τα αποτελέσματα από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της δράσης 5 έχουν ήδη παρουσιαστεί σε διεθνή και εθνικά συνέδρια και βρίσκονται στα παραδοτέα του έργου παράλληλα ωστόσο γίνεται μία επιπλέον επεξεργασία προκειμένου να δημοσιευτούν και επιπλέον εργασίες από την τόσο εκτεταμένη δουλειά που πραγματοποιήθηκε.

Από τα στοιχεία των δηλωμένων βοσκοτόπων που μας έδωσε ο ΟΠΕΚΕΠΕ σε συνδυασμό με τον αριθμό των ζώων είναι εμφανής η μείωση των μετακινούμενων κτηνοτρόφων στις περισσότερες περιφερειακές ενότητες. Αυτό που είναι επίσης εμφανές είναι ότι σε πολλές περιοχές που συνεχίζει να υπάρχει μετακινούμενη κτηνοτροφία οικτηνοτρόφοι μειώθηκαν αλλά ο αριθμός των ζώων παρέμειναν ο ίδιος λόγω του ότι αυξήθηκε το μέγεθος των εκμεταλλεύσεων. Ωστόσο συνεχίζουν να υπάρχουν και σήμερα περιοχές όπως ο νομός Γρεβενών που συνεχίζει να διατηρεί ένα σταθερό αρκετά υψηλό ποσοστό μετακινούμενων. Μέσα από το οδοιπορικό που πραγματοποιήσαμε σε όλους τους ορεινούς όγκους της Ελλάδας παρατηρήσαμε ότι πολύ λίγες είναι οι οικογένειες που ακολουθούν τον παραδοσιακό τρόπο μετακίνησης τόσο στη Βόρεια Ελλάδα όσο και στην Πελοπόννησο και συνεχίζουν ακόμη και σήμερα να μετακινούνται με ολόκληρη η οικογένεια και να διαμένουν κυρίως στα θερινά λιβάδια στα παραδοσιακά κονάκια. Οι περισσότεροι κτηνοτρόφοι όμως έχουν πλέον μόνιμες θερινές κατοικίες στα χωριά που βρίσκονται κοντά στα βοσκοτόπια τους.

Οι περιοχές με μεγάλο αριθμό ζώων εμφανίζουν μία υποβάθμιση των λιβαδιών με σημαντικές επιπτώσεις στη βιοποικιλότητα. Στα λιβάδια που δέχονται υπερβόσκηση παρατηρήθηκε σημαντική μείωση των οικονομικά επιθυμητών λιβαδικών φυτών και αύξηση των ανεπιθύμητων με συνέπεια τη μείωση της διαθέσιμης βοσκήσιμης ύλης. Χρειάζεται λοιπόν ορθολογική χρήση για να επιτευχθεί το άριστο αποτέλεσμα. Υποβάθμιση όμως παρατηρήθηκε και σε περιοχές όπως το Βέρμιο όπου η δραστική μείωση των μετακινήσεων είχε ως αποτέλεσμα την εξέλιξη της βλάστησης των εκτάσεων αυτών προς το δάσος με αποτέλεσμα να αλλάξει ταυτόχρονα και η διάρθρωση των λιβαδιών. Η μείωση και η εγκατάλειψη εκτάσεων από τη μετακινούμενη κτηνοτροφία έχει οδηγήσει στη μείωση όχι μόνο της φυτοποικιλότητας αλλά και της ζωοποικιλότητας. Σιγά σιγά τα διάκενα πυκνώνουν, πολύτιμα λιβαδικά είδη χάνονται, ενώ παράλληλα χάνονται και οι περιοχές που αποτελούν ενδιαίτημα για την άγρια πανίδα. Επίσης τα αρπακτικά που έβρισκαν τροφή από τα πτώματα των ζώων μειώνονται γιατί δεν υπάρχει πλέον διαθέσιμη τροφή. Επιπλέον μέσα από την καταγραφή των εκτάσεων που χρησιμοποιεί η μετακινούμενη κτηνοτροφία γίνεται εμφανής η εγκατάλειψη της μετακινούμενης στην Θράκη και Ανατολική Μακεδονία περιοχές που πριν 40 χρόνια κυριαρχούσαν στα βουνά τους τα Σαρακατσαναίικα κονάκια. Σήμερα αυτό που έχει απομείνει ονόματα σε τοποθεσίες που θυμίζουν τα ονόματα των Τσελιγκάδων που πήγαιναν με τα κοπάδια στις περιοχές αυτές. Σε άλλες περιοχές έχουν στηθεί παραδοσιακά κονάκια προκειμένου να γίνονται διάφορα ανταμώματα κατά τους θερινούς μήνες.

Η μείωση της μετακινούμενης έχει σημαντικές επιπτώσεις κυρίως στη διάρθρωση των λιβαδιών κυρίως ποολίβαδων της υψηλής ζώνης. Ενώ με βάση τα στοιχεία της στατιστικής (ΕΣΥΕ 1991) και του Ελευθεριάδη (1998) τα ποολίβαδα ήταν 17 εκ. στρέμματα με τα 11 εκ στρέμματα να εκτείνονται στην υψηλή ζώνη



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

σήμερα με την εγκατάλειψη της μετακινούμενης στα ορεινά εμφανίζεται μία πύκνωση στην βλάστηση με αποτέλεσμα η έκταση αυτή να αρχίζει να περιορίζεται σημαντικά. Η βλάστηση οδηγείται προς τα προχωρημένα στάδια διαδοχής με άμεση συνέπεια τη μείωση της διαθέσιμης βοσκήσιμης ύλης και τη μείωση της βιοποικιλότητας

3.9. Ποιότητα προϊόντων της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας

Στο πλαίσιο του προγράμματος ερευνήθηκε ενδελεχώς η ποιότητα του γάλακτος των μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων, με σαφή διάκριση μεταξύ χειμερινών και θερινών διαβίσεων. Η ερευνητική ομάδα παρακολούθησε την ποιότητα του γάλακτος σε δείγμα μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων που διαχειμάζουν στο γεωγραφικό διαμέρισμα της Θεσσαλίας. Τα βασικά αποτελέσματα αποτυπώνονται στους Πίνακες που ακολουθούν, ενώ η ενότητα κλείνει με τα βασικά ευρήματα/συμπεράσματα που προκύπτουν.

Πίνακας 3.9.1. Αριθμός OMX σε πέντε επαναλαμβανόμενες δειγματοληψίες

	A	B	Γ	Δ	E
Mean	1.164.930	906.884	1.638.652	1.897.318	1.495.572
N	114	112	89	107	86
Std. Deviation	846.323	846.889	2.615.108	3.153.150	2.289.488
Geometric mean	906.763	637.128	544.658	657.997	534.280

Πίνακας 3.9.2. Συχνότητα OMX ανά κατηγορία

Δειγματοληψία	⁵ <5.10	⁵ ⁶ 5.10 -10	⁶ ⁶ 10 -1,5.10	⁶ >1,5.10
A	25 (21%)	46(40,3%)	10(8,7%)	33 (28,9%)
B	25 (39%)	42(37,5%)	16(14,2%)	15 (13,4%)
Γ	44 (49,5%)	11 (12,4%)	5(5,6%)	29 (32,8)
Δ	43 (41,3%)	16(15,3%)	14 (13,4)%	31 (29,8)
E	36(41,8%)	17(19,7%)	14 (16,25%)	19 (22,2)

Πίνακας 3.9.3. Σωματικά κύτταρα σε πέντε επαναλαμβανόμενες δειγματοληψίες

	A	B	Γ	Δ	E
Mean	1.614515	1.677.000	1.807.502	1.837.000	2.144.000
N	99	110	84	106	86
Std. Deviation	941213	1016203	1706546	993.000	1.096.000
Geometric mean	1.388.373	1.467.549	1.212.708	1.523.000	1.880.000

Πίνακας 3.9.4. Συχνότητα Σωματικών κυττάρων ανά κατηγορία

Δειγματοληψία	⁵ <5.10	⁵ ⁶ 5.10 -10	⁶ ⁶ 10 -1,5.10	⁶ >1,5.10
A	4 (4,04%)	24(24,2%)	27(27,2%)	44 (44,4%)
B	2 (1,8%)	20(18,1%)	39(35,4%)	49 (44,5%)



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Γ	7 (8,33%)	19(22,6%)	24(28,5%)	34 (40,4%)
Δ	2 (1,88%)	18 (16,98%)	26 (24,52%)	60 (56,60%)
Ε	0 (0,00%)	10 (11,62%)	15 (17,44%)	61 (70,93%)

Πίνακας 3.9.5. Αντοχή του *Staphylococcus aureus* στα πιο κοινά αντιβιοτικά που χρησιμοποιούνται στη πράξη

Antimicrobial agent	n	%
Pansusceptible	86	81.1
Penicillin	7	6.6
Oxacillin (0,25mg)	7	6.6
Erythromycin	3	2.8
Fosfomycin	2	1.9
Trimethoprim/Sulfomethoxazole	1	0.9
Tetracycline	1	0.9

Πίνακας 3.9.6. Ποσοστά % των τιμών λίπους, πρωτεϊνών και ολικών στερεών δειγμάτων γάλακτος από ζώα στην πεδιάδα και μετά την μετακίνησή τους στο βουνό και του τρόπου αρμέγματος

	ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑ Α Πεδιάδα	ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑ Β Βουνό	Statistical significance
	ΜΟ	ΜΟ	
ΛΙΠΟΣ %	7,82	6,32	NS
ΠΡΩΤΕΪΝΕΣ %	5,10	5,08	NS
ΟΛΙΚΑ ΣΤΕΡΕΑ %	21,7	16,7	NS

Πίνακας 3.9.7. Συγκεντρώσεις % μεθυλεστέρων (στο σύνολο των μεθυλεστέρων) των λιπαρών οξέων και οι αντίστοιχες τυπικές αποκλίσεις των τιμών σε δείγματα γάλακτος, μετά από εστεροποίηση και προσδιορισμό με Αέρια Χρωματογραφία (GC).

Λιπαρά Οξέα	ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑ Α Πεδιάδα		ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑ Β Βουνό		Statistical significance
	Μ.Ο.	SD	Μ.Ο.	SD	
Butyric C4:0	2,0	1,79	1,87	1,43	NS
Caproic C6:0	3,68	2,2	3,32	1,78	NS
Caprylic C8:0	3,41	1,33	2,15	2,55	NS
Capric C10:0	10,43	3,06	8,32	3,46	P<0.05
Lauric C12:0	4,95	1,37	3,90	1,76	P<0.05
Myristic C14:0	10,81	2,30	9,39	2,35	P<0.05
Myristoleic acid C14:1	0,21	0,1	0,22	0,23	NS
Pentadecanoic acid C15:0	0,97	0,29	1,16	0,25	P<0.05
Palmitic C16:0	25,41	5,47	24,67	2,13	NS
Palmitoleic acid C16:1	0,73	0,30	0,7	0,32	NS
Heptadecanoic acid C17:0	0,70	0,19	0,92	0,22	P<0.05
Stearic C18:0	10,65	3,13	11,40	2,35	NS
Oleic C18:1	21,36	5,32	24,54	5,02	P<0.05
Linoleic C18:2 trans	0,92	0,80	1,26	0,99	NS
Linoleic C18:2 ω6	2,48	0,70	2,93	0,93	P<0.05
Linolenic C18:3 ω3	0,77	0,55	1,29	0,45	P<0.05



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

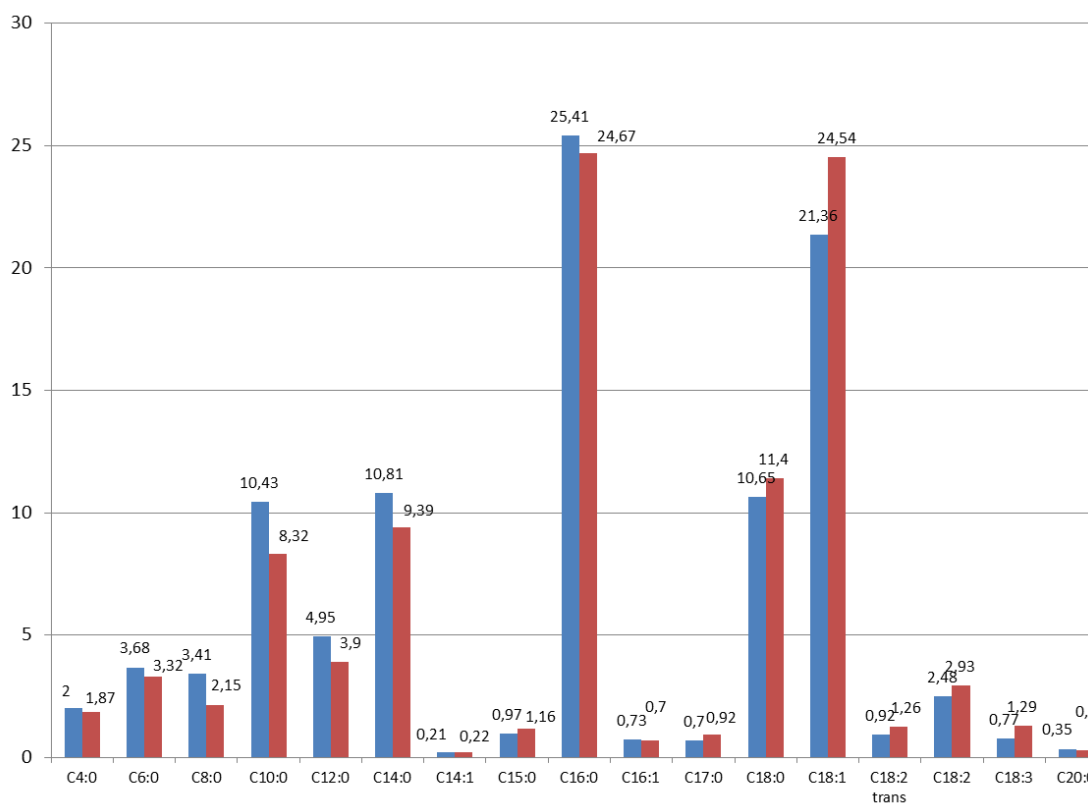
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ



ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη

Arachidic acid(C20:0)	0,35	0,41	0,31	0,08	NS
cis-11-Eicosenoic acid (C20:1)	0,16	0,07	0,32	0,24	NS
EPA (C20:5)ω3	0,08	0,05	0,07	0,02	NS
DHA (C22:6)ω3	0,06	0,05	0,06	-	NS
CLA	0,62	0,38	1,10	0,54	P<0.05
SFA	71,66	5,67	66,64	7,88	P<0.05
MUFA	22,87	6,13	25,54	6,21	P<0.05
PUFA	3,44	2,14	4,52	2,94	P<0.05

Διάγραμμα 3.9.1. Σχηματική απεικόνιση της μεταβολής των συγκεντρώσεων % μεθυλεστέρων (στο σύνολο των μεθυλεστέρων) των λιπαρών οξέων σε δείγματα γάλακτος σε σχέση με την εκτροφή των ζώων σε πεδιάδα και βουνό.



Διάγραμμα 3.9.2. Σχηματική απεικόνιση της μεταβολής των SFA, MUFA, PUFA & CLA σε δείγματα γάλακτος σε σχέση με την εκτροφή των ζώων σε πεδιάδα και βουνό.



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

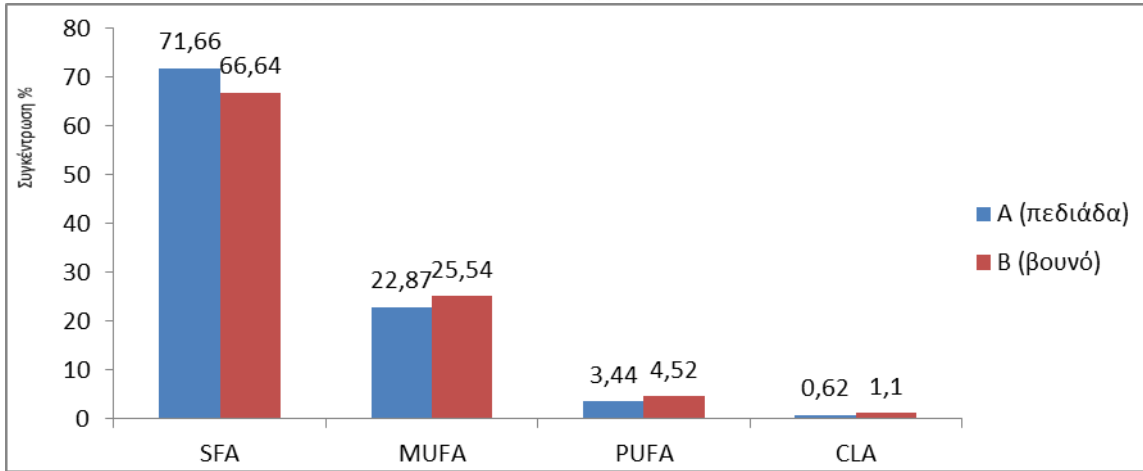


ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ



SFA: Saturated Fatty Acids (κορεσμένα λιπαρά οξέα)

MUFA: Monounsaturated Fatty Acids (μονοακόρεστα λιπαρά οξέα)

PUFA: Polyunsaturated Fatty Acids (πολυακόρεστα λιπαρά οξέα)

CLA: Conjugated Linoleic Acid (συζευγμένο λινολεϊκό οξύ)

Τα κυριότερα συμπεράσματα που προκύπτουν από τα ανωτέρω στοιχεία είναι:

Ποιότητα γάλακτος

Σημαντικό ποσοστό των μετακινούμενων εκτροφών που προσεγγίζει το 38%, παραδίδουν γάλα εξαιρετικής ποιότητας με $OMX < 5 \cdot 10^5$. Το γάλα αυτό μπορεί να δώσει προϊόντα υψηλής ποιότητας και μεγάλης προστιθέμενης αξίας. Αντίθετα ένα ποσοστό εκτροφών της τάξης του 25% εμφανίζει $OMX > 1,5 \cdot 10^6$ το οποίο χαρακτηρίζεται προβληματικό και εκτός προδιαγραφών. Στις εκτροφές αυτές προτάθηκε η εφαρμογή μέτρων βελτίωσης των συνθηκών υγιεινής και διαχείρισης του γάλακτος.

Συσχέτιση της υγιεινής του γάλακτος με τη Δημόσια Υγεία

Όλα τα δείγματα ήταν αρνητικά για *Salmonella*. Στο 40% των δειγμάτων ανιχνεύθηκε *Staphylococcus aureus*, στο 17% *Listeria monocytogenes* και δύο δείγματα ήταν θετικά για *E.Coli* 0157: H7. Μετά την ανίχνευση των παθογόνων καθορίστηκαν οι παράγοντες επικινδυνότητας, αξιολογήθηκαν τα κριτικά σημεία της γαλακτοπαραγωγής και προτάθηκαν μέτρα για την πρόληψη των μαστιτίδων, την υγιεινή του προϊόντος και την προστασία της δημόσιας υγείας.

Εκτίμηση του ποσοστού των κλινικών και υποκλινικών μαστιτίδων, ως κύρια αιτία υποβάθμισης της ποιότητας και της ποσότητας του παραγομένου γάλακτος

Το 48% των εκτροφών έχουν σωματικά κύτταρα πάνω από $1,5 \cdot 10^6$, γεγονός που αποδεικνύει ότι υπάρχει σοβαρό πρόβλημα υποκλινικών μαστιτίδων στην αιγοπροβατοτροφία στη χώρα μας. Τονίζεται ότι οι υποκλινικές μαστιτίδες δεν εμφανίζουν ορατή αλλοίωση της σύστασης και της υφής του γάλακτος παρά μόνον μείωση της ποσότητας και της ποιότητας του παραγομένου γάλακτος. Υπολογίζεται ότι η απώλεια γάλακτος στις εκτροφές αυτές μπορεί να προσεγγίσει και το 20% της ετήσιας παραγωγής. Για την επίλυση αυτού του μείζονος προβλήματος πρέπει να αναπτυχθούν στρατηγικές καταπολέμησης του νοσήματος που θα στηρίζονται στα μέτρα υγειονομικής προστασίας και παραγωγής εμβολίων από τα μικρόβια που θεωρούνται υπεύθυνα για την πρόκληση της νόσου.



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Εκτίμηση ποιότητας γάλακτος-Προφίλ λιπαρών οξέων

- Μείωση στατιστικά σημαντική του ποσοστού των κορεσμένων λιπαρών στο γάλα ζώων που μετακινήθηκαν στο βουνό σε σχέση με την περίοδο που ήταν στην πεδιάδα.
- Αύξηση στατιστικά σημαντική του ποσοστού των πολυακόρεστων, των μονοακόρεστων και του συζευγμένου λινολεϊκού (CLA) στο γάλα ζώων που μετακινήθηκαν στο βουνό σε σχέση με την πεδιάδα.
- Παρατηρείται στατιστικά σημαντική μείωση ($P < 0,05$) του λόγου των λιπαρών οξέων ω_6/ω_3 από 5,25 σε 3,19 στα δείγματα γάλακτος που λήφθηκαν από τα ζώα όταν ήταν στην πεδιάδα και στο βουνό, αντίστοιχα.
- Η διαφορετική διατροφή των ζώων επιφέρει αλλαγές στη σύσταση των λιπαρών οξέων του γάλακτος.



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

4. Προβλήματα και προοπτικές της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας

4.1. Διαρθρωτικά προβλήματα της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας

Η ιστορική εξέλιξη του συστήματος ΜΑ το έχει εντάξει εντός των σύγχρονων εκτατικών συστημάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Υπό το πρίσμα αυτό, η λειτουργία του συστήματος υπόκειται σε προβλήματα που διαφέρουν σημαντικά με αυτά που αντιμετώπιζαν οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι των περασμένων δεκαετιών και ιστορικών περιόδων, χωρίς όμως αυτό να μεταβάλλει την ουσία των επιδιώξεών τους. Η έλλειψη σαφούς αναγνώρισης του συστήματος, η για χρόνια λανθασμένη επικρατούσα αντίληψη πως πρόκειται για ένα σύστημα νεκρό ή, στην καλύτερη περίπτωση, αναχρονιστικό και το γενικότερο πλαίσιο της ασκούμενης πολιτικής (Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) της ΕΕ), είχε ως αποτέλεσμα το σύστημα να εξετάζεται με κριτήρια κοινά με άλλα συστήματα εκτροφής που όμως είναι διαφορετικά στην ουσία, τη φιλοσοφία και το διαχειριστικό τους προφίλ. Το ζήτημα αυτό είναι κοινό για τα συστήματα εκτατικής/χωρικής κτηνοτροφίας σε ολόκληρη την Ευρώπη. Η έρευνα έχει αναδείξει πως η οικονομικότητα του συστήματος είναι ικανοποιητική, αλλά η λειτουργία του απειλείται από διαρθρωτικής φύσης ελλείψεις. Μεταξύ αυτών αναφέρονται:

- **Προβλήματα στον προσδιορισμό των χρήσεων γης.** Ίσως το σημαντικότερο πρόβλημα της ελληνικής ΜΑ, καθώς οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι δεν μπορούν να έχουν εύκολη και απρόσκοπτη πρόσβαση στους ορεινούς αλλά και στους πεδινούς βοσκοτόπους. Το ασαφές ιδιοκτησιακό καθεστώς των βοσκοτόπων, ιδιαίτερα των ορεινών, υπό την έλλειψη, μάλιστα κτηματολογίου και δασολογίου, δεν επιτρέπουν τη σαφή οριοθέτηση ζωνών βόσκησης και εμποδίζουν τη θέσπιση ολοκληρωμένου συστήματος διαχείρισης ορεινών βοσκοτόπων. Επιπλέον, ο ανταγωνισμός από εναλλακτικές χρήσεις γης (εντατική γεωργία και κτηνοτροφία στις πεδινές περιοχές – π.χ. Ηλεία, Κεντρική Μακεδονία -, τουρισμός σε νησιά και παραθαλάσσιες περιοχές, εγκατάσταση ΑΠΕ, επέκταση βιοτόπων αρπακτικών ειδών, προσδιορισμός προστατευόμενων περιοχών) περιορίζει τις δυνατότητες λειτουργίας του συστήματος.

- **Προβλήματα σχετικά με την έλλειψη επαρκών υποδομών.** Η πρόσβαση αγροτικών αυτοκινήτων είναι δυσχερής λόγω της κακής ποιότητας των δασικών δρόμων στις ορεινές περιοχές της χώρας αλλά και αρκετών επαρχιακών οδών. Πολλές ορεινές κοινότητες – χαρακτηριστικές διαβιώσεις των μετακινούμενων κτηνοτρόφων – στερούνται βασικών υποδομών υγείας και παιδείας αλλά και διασκέδασης, παρά τα κίνητρα που παρέχονται από τις πολιτικές αγροτικής ανάπτυξης, ενώ και οι κτηνοτροφικές υποδομές δεν είναι πάντα οι ενδεδειγμένες (π.χ. στέγαστρα για τα ζώα, καλύβες για τους κτηνοτρόφους και τους βοσκούς κ.ά.).

- **Προβλήματα που οφείλονται στο γενικότερο περιβάλλον οικονομικής δυσπραγίας.** Οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι βρίσκονται αντιμέτωποι με ιδιαίτερα υψηλές τιμές εισροών, οι οποίες βρίσκονται σε ανοδική πορεία εδώ και δεκαετίες, χωρίς να συνοδεύονται από αντίστοιχες αυξήσεις στις τιμές των προϊόντων, μάλιστα σε ευρωπαϊκό επίπεδο η τάση είναι η ίδια. Κι αν αυτό είναι πρόβλημα συνολικά της ελληνικής κτηνοτροφίας, στους μετακινούμενους κτηνοτρόφους εντείνεται διότι συχνά δεν απολαμβάνουν την προστιθέμενη αξία των ποιοτικών τους προϊόντων, παρά αντιμετωπίζονται με την ίδια τιμολογιακή πολιτική με εντατικές μορφές εκτροφής. Αυτό δεν σημαίνει πως δεν υπάρχουν οργανωμένα κανάλια εμπορίας εναλλακτικά προς τα κύρια, τα οποία όμως είναι περιορισμένα αφήνοντας, έτσι, σημαντικά περιθώρια βελτίωσης του μάρκετινγκ μέσω π.χ. της πιστοποίησης. Επιπλέον, η χαμηλή ρευστότητα στις εκμεταλλεύσεις (π.χ. για προμήθεια ζωοτροφών, κτηνιατρικών φαρμάκων και καυσίμων)



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

είναι βασικό λειτουργικό πρόβλημα, διότι το σύστημα κατά την εξέλιξή του ανέπτυξε ισχυρότερη εξάρτηση από το κεφάλαιο σε σχέση με την μορφή του κατά τις αρχές του αιώνα.

- **Προβλήματα που σχετίζονται με τον ανθρώπινο παράγοντα.** Παρά το γεγονός ότι η ηλικιακή ανανέωση στις μετακινούμενες εκτροφές είναι εμφανής, ειδικά στα γεωγραφικά διαμερίσματα της βόρειας Ελλάδας και στην Κρήτη, ο μέσος μετακινούμενος κτηνοτρόφος εξακολουθεί να είναι σχετικά μεγάλης ηλικίας και χαμηλού μορφωτικού επιπέδου. Παρατηρείται, έτσι, αδυναμία πολλών κτηνοτρόφων να αντεπεξέλθουν σε συνήθεις διαδικασίες οικονομικής και γραφειοκρατικής διαχείρισης.

Η εξατομίκευση των οικογενειακών κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων μετά τη διάλυση του τσελιγκάτου, στέρησε το σύστημα παραγωγής από τις αρχές της αλληλοβοήθειας και της αμοιβαιότητας, οι οποίες αποτελούσαν τη βάση των άτυπων μορφών συνεργασίας μεταξύ των μελών του και κυρίως μεταξύ ευρύτερων οικογενειακών ομάδων που χαρακτήριζαν το προηγούμενο σύστημα. Παράλληλα τη στέρησε και από τη χρήση εκτεταμένων κοινωνικών δικτύων (κουμπαριές, πελατειακές σχέσεις κλπ). Οι νέες τυπικές μορφές συλλογικής δράσης που σχηματίστηκαν μεταπολεμικά με τη μορφή των αγροτικών συνεταιρισμών, οι οποίες όμως δεν κατάφεραν να λειτουργήσουν με τρόπο που να ικανοποιεί πάντα τις ανάγκες των παραγωγών, οδήγησαν τους κτηνοτρόφους σε μειωμένη εμπιστοσύνη και διάθεση για συνεργασίες. Τα στοιχεία αυτά είναι ενδεικτικά του περιορισμένου κοινωνικού κεφαλαίου, που χαρακτηρίζει γενικότερα την ελληνική ύπαιθρο κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Το μειωμένο κοινωνικό κεφάλαιο περιορίζει τις δυνατότητες συλλογικών δράσεων που θα μπορούσαν να επιλύσουν κοινά προβλήματα των κτηνοτρόφων (τόσο οικονομικά, όσο και περιβαλλοντικά και κοινωνικά). Ωστόσο σήμερα, οι εμφανείς πλέον επιπτώσεις της κρίσης των τελευταίων ετών στα εισοδήματα των παραγωγών, καθώς και στην πρόσβασή τους στο σύστημα διακυβέρνησης του κλάδου τους, αλλά και η επίγνωση των συνεπειών της παγκοσμιοποίησης στην εμπορία των προϊόντων τους, ωθεί τους παραγωγούς σε συλλογικές δράσεις. Έτσι, δημιουργούνται κατά τόπους μικρές ομάδες παραγωγών ή σύλλογοι ή δίκτυα με στόχο την επίλυση των παραπάνω προβλημάτων. Στο πλαίσιο δραστηριοποιούνται στην πιστοποίηση των προϊόντων τους (ΠΟΠ ή ΠΓΕ) μέσω ομάδων (συνεταιρισμών, δικτύων κλπ), καθώς έρευνες απέδειξαν ότι «δεν είναι η πιστοποίηση που δημιουργήσε την προστιθέμενη αξία αλλά η οργάνωση και η συλλογική διαχείριση της επωνυμίας και η ορθή προβολή των ωφελειών-κέρδους».

- **Προβλήματα γραφειοκρατικής φύσης,** που σχετίζονται με την υποστήριξη και συμβουλευτική των μετακινούμενων κτηνοτρόφων, τις Γεωργικές Εφαρμογές και το σύστημα χορήγησης χρηματοδότησης και οικονομικών ενισχύσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

- **Προβλήματα ενημέρωσης, εκπαίδευσης και κατάλληλης επικοινωνίας.** Αρκετοί νέοι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι είναι χρήστες του διαδικτύου και των ηλεκτρονικών υπολογιστών, όμως στις ορεινές διαβιώσεις συχνά δεν υπάρχει επαρκής υποδομή ευρυζωνικότητας, γεγονός που περιορίζει την ενημέρωση των κτηνοτρόφων και τη δυνατότητα συστηματικής καταγραφής τεχνικοοικονομικών δεδομένων για τις εκμεταλλεύσεις τους. Συγχρόνως, ένα μόνιμο πρόβλημα της ελληνικής κτηνοτροφίας είναι η έλλειψη σύγχρονων εκπαιδευτικών προγραμμάτων που απαντούν σε πραγματικά προβλήματα των μετακινούμενων κτηνοτρόφων. Ενδιαφέρον εκφράζεται σε μεγάλο βαθμό για εκπαιδεύσεις και ενημερώσεις σχετικές με διαχειριστικά ζητήματα αλλά και για τις δυνατότητες ανάπτυξης εξωγεωργικών δραστηριοτήτων, που θα αποφέρουν συμπληρωματικό εισόδημα στους κτηνοτρόφους ή θα τους επιτρέψουν την κάθετη ανάπτυξη των εκμεταλλεύσεών τους (π.χ. εναλλακτικές μορφές τουρισμού, μεταποίηση, εστίαση κλπ).



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

4.2. SWOT ανάλυση της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας στην Ελλάδα

<p style="text-align: center;"><u>Δυνατά σημεία</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ισχυρό υπόβαθρο στις συνειδήσεις των κτηνοτρόφων • Αξιοποίηση ορεινών βοσκοτόπων, που αντισταθμίζει τις υψηλές τιμές ζωοτροφών – Αποτελεσματικότητα κόστους • Θετική συνεισφορά στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής • Πολυαπασχόληση (π.χ. ελαιοκομία) – Συνδυασμός με άλλες δραστηριότητες • Πολιτιστικές προεκτάσεις (έθιμα, συνήθειες, πανηγύρια) • Αναγνωρίσιμα προϊόντα με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά 	<p style="text-align: center;"><u>Αδύναμα σημεία</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Χαμηλή παραγωγικότητα των εκτρεφόμενων αυτόχθονων φυλών • Χαμηλός βαθμός εισαγωγής νέων τεχνολογιών • Οργάνωση της εργασίας • Χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των κτηνοτρόφων • Χαμηλό κοινωνικό κεφάλαιο
<p style="text-align: center;"><u>Ευκαιρίες</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Πολυάριθμα πιστοποιημένα τυροκομικά προϊόντα – Ευνοϊκό πλαίσιο ίδρυσης οικιακών τυροκομείων • Συλλογικές δράσεις για πώληση τυριού και γάλακτος • Σχεδιασμός χρήσεων γης και διαχείριση βοσκοτόπων – Νέα ΚΑΠ • Βραχείες αλυσίδες – Κάθετη οργάνωση δραστηριοτήτων • Πολυλειτουργικός ρόλος 	<p style="text-align: center;"><u>Απειλές</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Αυξανόμενες τιμές ζωοτροφών και εισροών • Ελλιπής αγροτική οδοποιία • Ανταγωνισμός στις χρήσεις γης και στην εργασία από άλλες δραστηριότητες (π.χ. τουρισμός) • Ανταγωνισμός από εντατικά συστήματα, τα οποία στηρίζει η ευρωπαϊκή νομοθεσία • Διαρθρωτικά ζητήματα



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

5. Παραδοτέα και λοιπές εκροές

- Laga, V., Ragkos, A., Skapetas, V., Mitsopoulos, I., Kiritsi, S., Abas, Z., Mazaraki, K. and Bambidis, V. 2012. Current trends in the transhumant sheep and goat sector in Greece. *Options Mediterraneennes, Series A: Mediterranean Seminars, No 102, pp. 473-476.*
- Έκθεση για τα μετακινούμενα συστήματα αιγοπροβατοτροφίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Έκθεση θα επικεντρωθεί σε ποιοτικά (ιστορικά, οικονομικά και πολιτιστικά) και διαρθρωτικά στοιχεία των συστημάτων σε χώρες στις οποίες τυπικά απαντώνται (κυρίως Μεσογειακές)
 - Βάση δεδομένων των μετακινούμενων αιγοπροβατοτροφικών εκτροφών στην Ελλάδα, στην οποία θα αναφέρονται τα κύρια χαρακτηριστικά τους (είδος εκτρεφόμενων ζώων, μέγεθος, χειμερινή και θερινή διαμονή)
 - Χάρτης των μετακινούμενων εκτροφών στην Ελλάδα, στον οποίο θα παρουσιάζονται σχηματικά οι περιοχές όπου συγκεντρώνεται ο κύριος όγκος μετακινούμενων κοπαδιών (θερινές και χειμερινές διαβιώσεις) καθώς και οι κύριες μετακινήσεις, με διάκριση ανάλογα με την απόσταση που διανύεται από τα μετακινούμενα κοπάδια.
- Lagka, V., Siasiou, A., Ragkos, A., Mitsopoulos, I., Bampidis, V., Kiritsi, S., Michas, V. and Skapetas, V. 2014. Milking and reproduction management practices of transhumant sheep and goat farms. *Options Mediterraneennes, 109, pp. 695-699.*
 - Φυλογενετικά δέντρα: Διάγραμμα 1 και 2 (Αποτελέσματα)
 - D. Loukovitis, D. Chatziplis, A. Siasiou I. Mitsopoulos, A. Lymberopoulos, Z. Abas, V. Laga (2015) Sheep biodiversity in transhumant farming in Greece. EAAP conference Warsaw 31 August - 4 September 2015. Book of Abstracts 21 pp 514.
 - D. Loukovitis, A. Siasiou, I. Mitsopoulos, A.G. Lymberopoulos, V. Laga, D. Chatziplis (2015) Genetic diversity of Greek sheep breeds and transhumant populations utilizing microsatellite DNA. Accepted with minor revision in *Small Ruminant Research*.
 - Έκθεση Πεπραγμένων Δράσης, με περιγραφή του μεθοδολογικού πλαισίου και των κύριων ευρημάτων (οικονομικότητα και αποτελεσματικότητα των εκτροφών) καθώς και μια SWOT ανάλυση του κλάδου
 - Ragkos, A., Siasiou, A., Galanopoulos, K. and Lagka, V. 2014. Mountainous grasslands sustaining traditional livestock systems: The economic performance of sheep and goat transhumance in Greece. *Options Mediterraneennes, 109, pp. 575-579*
 - Ragkos, A., Siasiou, A., Galidaki, G. and Lagka, V. 2014. A typology of transhumant sheep and goat farms in Greece. *65th annual Meeting of the European Association for Animal Production, 25-29 August 2014, Copenhagen, Denmark, pp. 142.*
 - Διδακτορική διατριβή, όπου θα παρουσιάζεται σε βάθος το ζήτημα της οικονομικότητας και της αποτελεσματικότητας των μετακινούμενων εκμεταλλεύσεων (Data Envelopment Analysis, τεχνικοοικονομική ανάλυση)
 - Ragkos, A., Mitsopoulos, I., Kiritsi, S., Piteris, C., Lymberopoulos, A., Palla, E., Bampidis, V. and Lagka, V. 2015. Economic versus non-economic motives of transhumant farmers in Greece *Accepted for publication in "Options Mediterraneennes"*
 - Parissi Z.M., D. Rapti, P. Sklavou and M. Karatassiou, 2014. Grazing as a tool to maintain floristic diversity and herbage production in mountainous areas: a case study in north western Greece. *Options Méditerranéennes Series A 109:523-526.*



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

- Karatassiou M., Z.M. Parissi, P. Sklavou and S. Ispikoudis, 2014. The impact of transhumant livestock system on the diversity of two mountainous grasslands in Northern Greece. *Options Méditerranéennes, Series A* 109: 499-503
- Στεφόπουλος Κ. 2015. Ο ρόλος της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας στη διαχρονική εξέλιξη των βοσκοτόπων (πτυχιακή εργασία)
- Σκλάβου Π., Μ. Καρατάσιου, και Α. Σιδηροπούλου, 2014. Ο ρόλος της μετακινούμενης κτηνοτροφίας στην εξέλιξη της βλάστησης και του τοπίου του όρους Βέρμιο. Πρακτικά 8ου Πανελληνίου Λιβαδοπονικού Συνεδρίου, 1-3 Οκτωβρίου 2014, Θεσσαλονίκη. Ελληνική Λιβαδοπονική Εταιρεία, 59-64.
- Γεωργούσης Ζ. 2015. Παραδοσιακές "στράτες" μετακίνησης των κοπαδιών: Η στράτα των Σαρακατσαναίων από τη Χαλκιδική στη Φλώρινα
- Parissi Z.M., M. Karatassiou and P. Sklavou 2015. Chemical composition of a *Trifolium repens* L. population in a grazed mountainous grassland in Central Greece. *Options A* (ISSN: 1016-121-x). (Accepted)
- Karatassiou M., Z.M. Parissi, P. Sklavou 2015. Impact of climatic conditions and transhumant livestock system on two mountainous rangelands in Greece. *Options Méditerranéennes Series A* (ISSN: 1016-121-x). (Accepted)
- Kostopoulou P and M. Karatassiou 2015. Photosynthetic performance of *Lotus corniculatus* L in mountainous and lowland grasslands: effects of carbon dioxide concentrations and radiation levels. *Photosynthetica* (submitted)
- Kostopoulou P., M. Karatassiou. Photosynthetic responses of *Bromus inermis* in grasslands of different altitudes. *Journal of Plant Research* (Submitted).
- Sidiropoulou A, Karatassiou M, Galidaki G, Sklavou P. Landscape Pattern Changes in Response to Transhumance Abandonment on Mountain Vermio (North Greece). *Sustainability*. 2015;7:15652-15673

Λοιπές εκροές

- Karatassiou M., P. Sklavou, Z. Parissi, G. Galidaki 2015. Land use/cover changes in North Eastern Greece from 1980 to 2000. In: *Proceedings of the 7th International Conference on Information and Communication Technologies in Agriculture, Food and Environment (HAICTA 2015), Kavala 2015, Greece, 341-346*
- Karatassiou, M., Galidaki, G., Ragkos, A., Stefoopoulos, K. and Lagka, V. 2015. Transhumant sheep and goat farming and the use of rangelands in Greece. *Accepted for publication in "Options Mediterranéennes"*
- Ragkos, A., Mitsopoulos, I., Siasiou, A., Skapetas, V., Kiritsi, S., Bambidis, V., Lagka, V. and Abas, Z. 2013. Current trends in the transhumant cattle sector in Greece. *Scientific Papers Animal Science and Biotechnologies*, 46(1), pp. 422-426.
- Karatassiou M., G. Galidaki A. Ragkos, K. Stefoopoulos, P. Sklavou, Z.M. Parissi and V. Lagka 2015. Transhumant sheep and goat farming and the use of rangelands in Greece. *Options Méditerranéennes Series A* (ISSN: 1016-121-x). (Accepted)
- Πίτερης, Χ., Ράγκος, Α. και Λάγκα, Β. 2015. Το σύστημα μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας στην Κρήτη. *5ο Πανελλήνιο Συνέδριο Τεχνολογίας Ζωικής Παραγωγής, Παρασκευή 30 Ιανουαρίου 2015, Θεσσαλονίκη, σελ. 55-56.*
- Ragkos, A., Siasiou, A., Laga, V., Abas, Z. and Mitsopoulos, I. 2013. Transhumant sheep-goat farming in Greece: The adaptability of a multifunctional livestock breeding system to the debt crisis. *XXVth ESRS*



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Congress, 29 July – 1 August 2013 in Florence, Italy. http://www.florenceesrs2013.com/wp-content/uploads/2012/07/ESRS2013_eProceedings.pdf, pp. 167-168.

- Ράγκος, Α. και Λάγκα, Β. 2014. Ο πολυλειτουργικός χαρακτήρας του συστήματος μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας στην Ελλάδα. *Πρακτικά 8ου Πανελληνίου Λιβαδοπονικού Συνεδρίου «Λιβάδια – Κτηνοτροφία: Έρευνα και ανάπτυξη. Προοπτικές εργασίας για νέους», 1-3 Οκτωβρίου 2014, Θεσσαλονίκη, σελ. 47-52.*

- Σιάσιου, Α., Ράγκος, Α., Μητσόπουλος, Ι., Λάγκα, Β. και Γαλανόπουλος, Κ. 2015. Διερεύνηση της τεχνικής αποτελεσματικότητας των εκμεταλλεύσεων των μετακινούμενων κτηνοτρόφων στο γεωγραφικό διαμέρισμα της Πελοποννήσου. *5ο Πανελλήνιο Συνέδριο Τεχνολογίας Ζωικής Παραγωγής, Παρασκευή 30 Ιανουαρίου 2015, Θεσσαλονίκη, σελ. 53-54.*

- Ράγκος, Α., Σιάσιου, Α., Μητσόπουλος, Ι., Μπαμπίδης, Β., Καρατάσιου, Μ., Κυρίτση, Σ., Λυμπερόπουλος, Α., Γαλανόπουλος, Κ. και Λάγκα, Β. 2015. Η λειτουργία της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας στη Μακεδονία. *30^ο Ετήσιο Επιστημονικό Συνέδριο της Ελληνικής Ζωοτεχνικής Εταιρίας (Ε.Ζ.Ε.), 14-16 Οκτωβρίου 2015, Γιαννιτσά.*

- Σιάσιου, Α., Ράγκος, Α., Γαλανόπουλος, Κ. και Λάγκα, Β. 2015. Διερεύνηση της τεχνικής αποτελεσματικότητας των μετακινούμενων αιγοπροβατοτροφικών εκμεταλλεύσεων της Ηπείρου. *30^ο Ετήσιο Επιστημονικό Συνέδριο της Ελληνικής Ζωοτεχνικής Εταιρίας (Ε.Ζ.Ε.), 14-16 Οκτωβρίου 2015, Γιαννιτσά*

- Σιάσιου, Α., Άμπας, Ζ., Ράγκος, Α. και Λάγκα, Β. 2013. Το σύστημα της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας στην περιοχή της Θράκης: Η περίπτωση των Πομάκων. *28^ο Ετήσιο Επιστημονικό Συνέδριο της Ελληνικής Ζωοτεχνικής Εταιρίας (Ε.Ζ.Ε.), 2-4 Οκτωβρίου 2013, Φλώρινα, σελ. 155-156*

- Σιάσιου Α., Ράγκος Α. και Λάγκα Β. 2014. Το σύστημα της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας στην Πελοπόννησο. Διάρθρωση και ζωοτεχνική διαχείριση. *29^ο Ετήσιο Επιστημονικό Συνέδριο της Ελληνικής Ζωοτεχνικής Εταιρίας (Ε.Ζ.Ε.), 1-3 Οκτωβρίου 2014, Κυπαρισσία.*

- Lagka, V., Siasiou, A., Ragkos, A., Mitsopoulos, I., Lymperopoulos, A., Kiritsi, S., Bampidis, V., Skapetas, V. 2015. Geographical differentiation of gestational practices of transhumant sheep and goat farms in Greece. *Book of abstracts of the 66th annual Meeting of the European Association for Animal Production, Warsaw, Poland, 31/8-4/9/2015, p. 488..*



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

6. Συμπεράσματα

Συνεκτιμώντας το διαχειριστικό και παραγωγικό προφίλ των μετακινούμενων εκτροφών σκιαγραφείται ένα παραγωγικό σύστημα που κατάφερε να επιβιώσει στην πορεία της ιστορίας υπό δύσκολες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες και σήμερα μπορεί, με κατάλληλες διαρθρωτικές προσαρμογές, να βελτιώσει ακόμα περισσότερο τη θέση του στην οικονομία της αγοράς και να αποτελέσει πηγή εισοδήματος και απασχόλησης σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές. Οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι επιτυγχάνουν σημαντική εξοικονόμηση εισροών (λιγότερες ζωοτροφές, οικογενειακή εργασία, ζώα με αντοχή στις ασθένειες, χαμηλό επίπεδο επενδύσεων σε πάγιο εξοπλισμό) η οποία βελτιώνει τα οικονομικά τους αποτελέσματα. Σε σύγκριση με τα εντατικά συστήματα, η ΜΑ έχει εκτεθεί λιγότερο στην κρίση και είναι σχετικά πιο προσοδοφόρα, παρά τη χαμηλή παραγωγικότητα των κοπαδιών. Τα χαρακτηριστικά αυτά εν μέρει προσδιορίζουν την οικονομικότητα και την ανταγωνιστικότητα του συστήματος. Η περαιτέρω εισαγωγή καινοτομιών (π.χ. η βελτίωση των ζώων) και η πώληση προϊόντων ποιότητας, υψηλής προστιθέμενης αξίας, μέσω εναλλακτικών καναλιών εμπορίας θα βελτιώσει ακόμα περισσότερο τις οικονομικές απολαβές των εμπλεκόμενων στο σύστημα. Επιπλέον, η εισοδηματική ενίσχυση αποτελεί ένα επιπλέον κίνητρο για τη συνέχιση της μετακίνησης και διασφαλίζει σε μεγάλο βαθμό τη βιωσιμότητα του συστήματος, χωρίς όμως να αποτελεί απαραίτητη συνθήκη.

Στο πλαίσιο του έργου επιβεβαιώθηκε η πολυλειτουργικότητα του συστήματος, μάλιστα οι ιδιαίτερες λειτουργίες που προσδιορίζουν τη φυσιογνωμία του συστήματος και που ορίζουν, σε μεγάλο βαθμό, την ανθεκτικότητα του συστήματος στο χρόνο. Επιβεβαιώθηκε πως οι παραγωγοί γνωρίζουν τον πολυλειτουργικό χαρακτήρα του επαγγέλματος και το συνεχίζουν και για τους λόγους αυτούς.

Με βάση την ανάλυση, τα αποτελέσματα και τα προβλήματα που εντοπίστηκαν, προκύπτει μια σειρά προτάσεων, οι οποίες αποτελούν συνιστώσες μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής που θα πρέπει να ακολουθηθεί ώστε να ενδυναμωθεί η ελληνική μετακινούμενη αιγοπροβατοτροφία

– Πρέπει να γίνει αντιληπτό πως τα εκτατικά συστήματα εκτροφής έχουν πολύ διαφορετικές ανάγκες και απαιτήσεις από τα εντατικά, καθώς αναπτύσσονται και επιβιώνουν παράλληλα αλλά όχι μαζί με τα εντατικά. Τα προβλήματα αυτά είναι κοινά με πολλές ευρωπαϊκές χώρες

– Οι ίδιοι οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι μπορούν να προωθήσουν αυτή τη διαπίστωση μέσα από τη συνεργασία και τη συλλογική δράση

– Η βελτίωση της διαχείρισης των εκμεταλλεύσεων μπορεί να φέρει οριακά μόνο αποτελέσματα χωρίς την επίλυση των διαρθρωτικών ζητημάτων. Έτσι προτείνονται μια σειρά ρυθμίσεων

- Συγκεκριμένες χρήσεις γης (βελτίωση των συνθηκών ενοικίασης γαιών, σχεδιασμός ζωνών βόσκησης στα πεδινά, χαρακτηρισμός βοσκοτόπων)

- Διαχείριση βοσκοτόπων
- Καλλιέργεια ζωοτροφών, εξορθολογισμός σιτηρεσίου
- Ενδυνάμωση της γενετικής βελτίωσης των ελληνικών φυλών
- Βελτίωση συνθηκών εμπορίας – Τοπικά προϊόντα
- Αγροτική οδοποιία
- Συνεργασία και εκπαίδευση
- Επικοινωνία μεταξύ των εμπλεκόμενων
- Συστηματοποίηση και απλοποίηση των διαδικασιών
- Βελτίωση του ανθρώπινου παράγοντα



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

7. Ευχαριστίες προς άτομα εκτός έργου

1. Η συνεισφορά των Κτηνιατρικών Υπηρεσιών όλης της χώρας, καθώς και των Διευθύνσεων Αγροτικής Οικονομίας ήταν ουσιαστικής σημασίας για την ολοκλήρωση της Δράσης. Ευχαριστίες απευθύνονται και στο προσωπικό των Κεντρικών Υπηρεσιών του ΟΠΕΚΕΠΕ για την παραχώρηση των δεδομένων.

2. Οφείλονται ιδιαίτερες ευχαριστίες σε όλους τους κτηνοτρόφους που συμμετείχαν στην έρευνα, οι οποίοι αφιέρωσαν μέχρι και 3 ώρες από τον επαγγελματικό τους χρόνο για την ολοκλήρωση της συνέντευξης

3. Ιδιαίτερα θα πρέπει να ευχαριστήσουμε όλους όσοι μας βοήθησαν μεταφέροντάς μας με δικό τους μεταφορικό μέσο στο χώρο της θερινής τους διαβίωσης, ξοδεύοντας χρόνο και καύσιμα για τη μεταφορά μας μέσω κακής ποιότητας οδικού δικτύου σε δύσβατα σημεία μέχρι και 1 ώρα απόσταση από τα κοντινά χωριά. Η συνεισφορά τους ήταν τεράστια ώστε να συλλεχθεί πολύτιμη εμπειρία και φωτογραφικό υλικό.

4. Ο Σωκράτης Δρίτσος, Φοιτητής του Τμήματος Τεχνολόγων Γεωπόνων ΑΤΕΙΘ, συνέβαλε σημαντικά στην ολοκλήρωση της έρευνας στην Ήπειρο, επικοινωνώντας με παραγωγούς.

5. Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τους φοιτητές του Τμήματος μας (Ειρήνη Μηνούδη και Ιωάννα Κρητικού) αλλά και του Τμήματος Βιολογίας του ΑΠΘ (Αντώνη Δημόπουλο) που πραγματοποίησαν την πτυχιακή τους εργασία στο Εργαστήριο Αγροβιοτεχνολογίας και Ελέγχου Αγροτικών Προϊόντων του ΑΤΕΙΘ και για την πολύτιμη συνεισφορά τους στις εργαστηριακές αναλύσεις. Επίσης θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον Αναπληρωτή Καθηγητή του Τμήματος Βιολογίας του ΑΠΘ Αλέξανδρο Τριανταφυλλίδη, την Ερευνήτρια Α του ΕΘΙΑΓΕ Δρ. Λουκία Αικατερινιάδου και τον φοιτητή Αντώνη Δημόπουλο για την παραχώρηση ορισμένων δειγμάτων DNA ή αίματος από σπάνιες ελληνικές καθαρές τοπικές φυλές (Α.Τ & Λ.Α) και για την βοήθεια τους στην στατιστική επεξεργασία των αποτελεσμάτων (Α.Τ. & Α.Δ.).

6. Ιδιαίτερη μνεία και ευχαριστίες για την κ. Αικατερινιάδου, τακτική ερευνήτρια του ΙΚΕΘ καθώς και την κ. Μπουκουβάλα εντεταλμένη ερευνήτρια του ΙΚΕΘ για την εφαρμογή και εκτέλεση των μοριακών τεχνικών των παθογόνων μικροβίων κατά τη διάρκεια του έργου. Επίσης οι θερμές ευχαριστίες στον κ. Βαφέα, τεχνολόγο, για την μέγιστη συνεισφορά του σε όλα τα στάδια εκτέλεσης του προγράμματος.

7. Οφείλουμε ευχαριστίες στη συνάδελφο Δρ. Σταυριανή Κουτσού για τις χρήσιμες παρατηρήσεις της σχετικά με την ιστορική εξέλιξη του συστήματος ΜΑ

8. Περισσότερο απ' όλα, ολόκληρη η ερευνητική ομάδα εκφράζει τις ευχαριστίες της στον αγαπημένο φίλο και συνάδελφο **Ζαφείρη Άμπα**, που έχασε τη Ζωή του στις 28 Δεκεμβρίου 2013 σε αυτοκινητιστικό δυστύχημα, αφήνοντας ένα τεράστιο κενό στις καρδιές μας, αλλά και στο Πρόγραμμα.